

2

2010

(108)

Cena 4,00 zł
(0% VAT)

НАД БУТОМ І НАРВОЮ

PL ISSN 1230-2759 Nr Indeks 367214

НАД БУГОМ І НАРВОЮ NAD BUHOM I NARWOJU

Число 2 (108) – Березень – Квітень 2010
Numer 2 (108) – Marzec – Kwiecień 2010

www.nadbuhom.free.ngo.pl

Ul. Ogrodowa 13, skr. poczt. 77,
17-100 Bielsk Podlaski
Тел./Tel. 85-730-89-29

E-mail: nadbuhom@free.ngo.pl

Адміністрація: adm@nadbuhom.free.ngo.pl

Український часопис Підляшшя „Над Бугом і Нарвою”

Видавець: Союз українців Підляшшя
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Зреалізовано завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща.

Редакція: Андрій Давидюк, Юрій Гаврилюк (головний редактор), Юстина Гапонюк, Іван Киризиук, Христина Костевич, Людмила Лабович, Кароліна Матеїчук. Співпрацівники редакції: Ігор Вереміюк, Іван Ігнатюк, Микола Рощенко, Славомір Савчук, Леонадія Сасвич, Мирослав Степанюк, Єлизавета Томчук, Агнешка Фирсович, Олена Чабан.

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції. Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених реклам та оголошень редакція не відповідає.

Ukraińskie pismo Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”

Wydawca: Związek Ukraińców Podlasia
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzeczypospolitej Polskiej.

Redakcja: Andrzej Dawidziuk, Justyna Haponiuk, Jerzy Hawryluk (redaktor naczelny), Jan Kiryziuk, Krystyna Kościwicz, Ludmiła Łabowicz, Karolina Matejczuk. Współpracownicy redakcji: Helena Czaban, Agnieszka Firsowicz, Jan Ignaciuk, Mikołaj Roszczenko, Leokadia Sajewicz, Sławomir Sawczuk, Mirosław Stepaniuk, Elżbieta Tomczuk, Ihor Weremijuk.

Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Річна передплата за 2010 рік на території Польщі коштує 35,00 zł. Річна передплата з-за кордону – рівновартість 35 доларів США (звичайною поштою) або 50 доларів США (летунською поштою). Банк. рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Roczna prenumerata na cały rok 2010 kosztuje: prenumerata krajowa – 35.00 zł (w przypadku prenumeraty za okres krótszy ilość numerów należy pomnożyć przez 6.00 zł). Roczna prenumerata zagraniczna na rok – równowartość 35 USD (poczta zwykła) lub 50 USD (poczta lotnicza). Rachunek bankowy: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Druk: DRUK-PAR s.c., Parcewo 37, 17-106 Orla
tel. 694 143 732, druk-par@wp.pl

Zmíst * Spis treści

С. Савчук, <i>Так добре, чи так погано?</i>	2
К. Kościwicz, <i>«Dzereło» – projekt,</i> <i>który trwa</i>	3
А. Качук, <i>Великонісна зустріч у Кліщелях</i>	4
А. Свиридовський, С. Довгаль, Я. Городиська, <i>Щоб стояв</i> <i>у кожній хаті!</i> – <i>Шевченків «Кобзар»</i>	5
М. Печинський, <i>Шевченко озвучений</i>	6
І. Киризиук, <i>Спомин про Свято</i>	7
Ј. Misiejuk, <i>«Język domowy» – czy</i> <i>to polityczny interes?</i>	9
Н. Григорук, <i>Як кураші</i> <i>на Великдень ждали</i>	13
S. Sawczuk, <i>«Na Welykdeń Sonce hraje»</i>	15
Ј. Hawryluk, <i>Kosmonautyka po kozacku</i>	17
L. Łabowicz, <i>Muzyczna spuścizna,</i> <i>którą trzeba właściwie odczytywać</i>	24
Ј. Hawryluk, <i>«Jazyk do Kijowa zawede!»</i>	29
М. Хрієнко, <i>«Чудная планета» Колима</i>	35
А. Kolańczuk, <i>«O Ukrainę, o jej wolność!»</i>	39
К. Василів-Сидоренко, <i>Великодні дзвони</i> <i>Холмицини для втікачів із «раю»</i>	42
Ю. Гаврилюк, <i>Хронологіон.</i> <i>Перезавантаження</i>	44
В. Костжановська, <i>В тіні Чорнобиля</i>	46
Л. Лабович, <i>З хроніки подій</i> <i>на Підляшші</i>	47

НАША ОБКЛАДИНКА

Де українці там і писанки. Ці належать до колекції Катерини Яцили-Ценюх, уродженки села Височани над Ославою (Східня Лемківщина), яка зараз проживає у Торонто (Канада). Виконали їх Параня Яцила-Созанська та Мирослава Новак (обі також з Лемківщини родом).

Стор. II: Свячення пасок у селі Локниця (парафія Пасинки). Стор. III: Розстайні дороги у селі Новий Корнин. Стор. IV: Придорожні хрести поміж Пасинками і Zubовом. Фотографії Юрія Гаврилюка

Так добре, чи так погано?

(Зустріч підляського воєводи з національними меншинами)

Щорічні зустрічі Підляського воєводи з представниками національних та етнічних меншин стали вже традицією. З другого боку, набрали вони ознак куртуазної розмови з представником установи, яка не має безпосередніх інструментів впливу на діяльність організацій, які займаються збереженням культурної totoжності іншого аніж польське населення регіону. Доказом цього була зустріч з воєводою Мацеєм Живно, яка пройшла 8 березня у приміщенні управи Підляського воєводства в Білостоці.

Крім господаря воєводства та його Уповноваженого у справах національних меншин Мацея Тефельського, на зустріч прибув з Варшави директор Департаменту віросповідань та національних і етнічних меншин МВСіА Юзеф Ружанський. Саме ця установа має найбільш вагомий вплив на функціонування організацій нацменшин, адже це її урядовці роблять розподіл державних субвенцій на реалізацію проектів і поточну діяльність меншинних організацій. Директор департаменту представив між іншим інформацію про щорічні державні дотації на завдання пов'язані зі збереженням та розвитком культурної ідентичності нацменшин у Польщі. За посередництвом МВСіА буде передано понад 12,8 мільйонів злотих на понад 300 проектів. Слід при цьому згадати, що загалом фінансування діяльності Союзу українців Підляшшя з року на рік меншає.

Під час зустрічі воєвода Мацей Живно поінформував про передачу для міста Білосток із засобів Державної скарбниці будинку колишньої Дерматологічної лікарні на вулиці Краковській, з метою створення в ньому Центру громадських організацій. Зараз такий осередок діє на вулиці Свентоянській. Новий матиме в шістьнадцять разів більшу вжиткову площу. Присутня на зустрічі Уповноважений президента Білостоку у справах громадських організацій Анна Павловська заохочувала представників організацій національних меншин до клопотання про приміщення в цьому будинкові. Є це відповідь на часто висловлювані представниками деяких діючих у місті організа-

цій прохання про допомогу при розв'язці так елементарних проблем, як брак місця для зустрічей, ведення бюро, або зберігання архівів та біжучих документів. Чи національні меншини скористаються такою нагодою – питання залишається відкритим. Дискусія над формою діяння нового центру щойно починається, конкуренція є велика, так як багата є кількість громадських організацій у Білостоці і радше ніхто не гарантує приміщення на виключність, а просто чергуюче співкористування. Однак, краще це ніж засідання у квартирах або клубах та заповненні паперами кімнати в помешканнях діячів.

На зустріч запрошено також представника Центру підтримки громадських організацій Катажину Лотовську, котра представила можливості отримання організаціями нацменшин фінансових грантів. Обговорюючи цю тему, представник українського середовища – заступник голови Союзу українців Підляшшя Мирослав Степанюк, звернув увагу на дуже важливу проблему, яка практично у багатьох випадках блокує доступ до грантів.

– Організації не мають свого фінансового вкладу, який міг би допомогти їм старатись про гроші на великі проекти – говорить Мирослав Степанюк. – Доступ до великої кількості фондів є обмежений тому, що на початок треба зреалізувати проект, а щойно опісля дістати звернення витрат. Я виступив до пана воєводи, щоб заснувати позичковий фонд. Організації могли б для прикладу дістати в ньому неопроцентований кредит, який став би їх власним внеском у проект. Думаю, що зустрінемось ще з паном воєводою, щоб обговорити конкретно цю тему.

Пропозиція Мирослава Степанюка була майже єдиним конструктивним запитанням під час зустрічі з боку організацій меншин. Довготривалий виступ представників товариства „Гай” з села Гатьки коло Більська, відносно земельних проблем ділянок поблизу Райська та Гатьків, які внаслідок різних історичних обставин знайшлися у розпорядженні Агентства земельних нерухомостей, на думку директора департаменту Ю. Ружанського, не мав причетності до Закону про національні та етнічні меншини і регіональну мову, тому він відмовився його коментувати. Лідери меншинних середовищ не зголошували проблем. На відміну від минулорічної зустрічі, на цей раз не було гарячої дискусії. На думку воєводи це позитивний сигнал, та як сказав його Уповноважений у справах національних меншин, може це бути наслідком цього, що таких зустрічей є багато.

– Проблеми порушувані на цього роду сходинах починають повторюватись – говорить Мацей Тефельський. – Симптомне є для прикладу зменшення частотності засідань Спільної комісії уряду та національних та етнічних меншин. Наступило впорядкування певних справ і проблем.

Чи так є насправді, чи може відсутність активності представників національних меншин і зголошування ними під час зустрічі проблем є виявом браку сподівань на їх позитивну розв'язку, або відчуття, що хто інший повинен бути їх адресатом? Відповідь на це запитання може бути при нагоді наступної щорічної зустрічі.

Славомир САВЧУК
Польське Радіо Білосток А.Т.
Фото зі сторінки Воєводської управи

«Dżereło» – projekt, który trwa

Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska uroczście podsumowało działania w ramach „Działaj lokalnie VI” – edycja 2009. Impreza odbyła się 4 marca w sali kolumnowej Hajnowskiego Domu Kultury w obecności gości z Łotwy i Białorusi.

„Działaj lokalnie” i całe przedsięwzięcie pod tytułem Euroregion Puszcza Białowieska to realne pieniądze na konkretne projekty w naszych podlaskich okolicach. Dotychczas, w ramach kolejnych edycji programu „Działaj lokalnie”, zostało dofinansowanych aż 57 wniosków, złożonych do Stowarzyszenia Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska. W ciągu ostatnich czterech lat euroregion przekazał dotacje organizacjom i grupom nieformalnym na łączną kwotę 177 tys. zł. Z tego w 2009 r. zrealizowano 16 projektów, na kwotę 55 tys. zł.

„Produkty” projektów to przede wszystkim działania na polu aktywizacji lokalnych środowisk. Jak się okazuje część projektów żyje znacznie dłużej niż czas realizacji – od czerwca 2009 do lutego 2010 roku. Taką długoterminową inicjatywą okazał się projekt Stowarzyszenia Dziedzictwo Podlasia „Zaspiwajmo pisniu weseleńku – warsztaty pieśni ukraińskich dla młodzieży”, którego koordynatorem była Ludmiła Łabowicz, dziennikarka i nauczycielka języka ukraińskiego.

– Projekt „Zaspiwajmo pisniu weseleńku – warsztaty pieśni ukraińskich dla młodzieży” miał na celu zintegrowanie młodzieży, pochodzącej z miejscowości podlaskich między Bugiem a Narwią, która teraz uczy się, studiuje lub pracuje w Białymstoku, i która chciała śpiewać – tłumaczy Ludmiła Łabowicz, koordynator projektu zrealizowanego przez Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia w Pu-

Chodzi o to, aby mieć dobry pomysł, złożyć wniosek do Euroregionu Puszcza Białowieska i włożyć dużo serca w jego realizację. W ten sposób powstał zespół „Dżereło”.

chłach. – I faktycznie teraz młodzi śpiewają, bo stworzyliśmy zespół „Dżereło”.

Zespół występował już w Hajnówce podczas przeglądu kołęd. Widzowie byli pod wrażeniem naturalności. „Dżereło” wzbudziło emocje powrotu do dzieciństwa, do dawno słyszanych pieśni. Prym zespołu wiecie Wita Kociubajło, świetna dyrygentka znanego chóru parafialnego „Woskliknowienije” z Hajnówki.

– Dzięki warsztatom udało nam się młodzież zebrać, rozkręcić i zespół istnieje – opowiada Ludmiła Łabowicz. – W ramach tego projektu zrobiliśmy warsztaty w Koźlikach nad Narwią, w skansenie, drugie warsztaty były w Puchłach w siedzibie Stowarzyszenia Dziedzictwo Podlasia. Zebraliśmy młodzież z regionu, około 20 osób. Młodzi z powodzeniem występowali już na scenie. Spotykają się w Białymstoku, tam mają próby. W zespole śpiewają różni. Jedni białym głosem, drudzy wyćwiczonym, akademickim. Nie jest to zespół taki jak „Ranok” czy „Hiloczka”, gdzie młodzież śpiewa bardziej archaicznym głosem. Repertuar też

nie jest taki, jaki się słyszy na co dzień, bo Wita wyszukuje nowe pieśni, a zespół śpiewa nawet poezję Szewczenki.

Udało się i owoc projektu przetrwał ponad termin realizacji.

– Dobrze zaczęliśmy, bo najpierw dostaliśmy dofinansowanie z Urzędu Miasta Białystok – dodaje Ludmiła Łabowicz.

– Zespół powstał na bazie moich uczniów, które chodzą na język ukraiński w Białymstoku, a to są dziewczęta z Czeremchy. Na początku, na pierwszą próbę przyszły 4 osoby. Ludzie się przewijali, jednym się podobало, innym nie. Dzięki warsztatom młodzi zobaczyli, że mogą pojechać w teren na 2 dni, pośpiewać w naturalnym środowisku, odpocząć i zintegrować się.

Już wkrótce odbędzie się nowy nabór na kolejne wnioski do Stowarzyszenia Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska – w ramach „Działaj Lokalnie VII”.

Krystyna KOŚCIEWICZ
Fot. autorki artykułu

Великопісна зустріч у Кліщелях

У суботу, 13 лютого, в Центрі туризму і культури «Гладишка» в Кліщелях відбувся концерт великопісних пісень. Зустріч була нав'язанням до колишньої традиції, коли то жінки зустрічалися протягом Великого посту і готувалися до Великодня. Вони сходилися в хатах у середу, п'ятницю і неділю і співали великопісні пісні, між іншими з «Богогласника» виданого наприкінці XVIII століття в Почаєві.

Не була то перша така зустріч, попередня відбулася три роки тому. Пісні були виконували хором православної парафії у Кліщелях, фольклорними ансамблями з Дашів, Добриводи і Суховольців. Свої пісні і традиції представив також католицький хор з Кліщель.

— Я так підшиковував репертуар, що Добривода співала дві пісні з XVII і XVIII століття, Кліщелі — з XIX ст., а Суховольці з XXI ст. з «Богогласника» почаївського, — сказав Лука Барто-

шук, диригент церковних хорів, любитель і дослідник підляського фольклору. — В кожному столітті люди інакше одчували піст, молитву і пошту. Пісні переважно розказують про муку Ісуса Христа, грішність душі чи про Матір Божу.

На зустрічі можна було також захоплюватися тим, у який спосіб молодь з Кліщель прикрашає верби букшпаном (самшитом) і паперовими квітками, а також пише писанки бджолиним воском.

В українській традиції верба мала велике значення. Люди вірили, що як буде вона прибрана і освячена, принесе здоров'я і силу. У Вербну неділю (Вербницю) коли люди верталися з церкви, билися вербовими гілками, промовляючи такі слова:

*Не я б'ю, верба б'є
За тиждень Великдень
Недалечко червоне яєчко.*

Стародавньою традицією, яка до сьогодні пов'язана з Великоднем, є також писання писанок воском. Яйце в українській традиції є символом Сонця, життя, його безсмертя, любові і краси, весняного відродження, а також добра, щастя, радості.

Це ще не всі атракції. Зустріч мала також на меті пригадати давні і сучасні пісні страви, котрі пізніше можна було попробувати. Колектив з Добриводи приготував огульник, страву з гречаної каші, та грибові котлети. Можна було також спробувати фаворки, шубу, бус-

лові лапи, тобто тістечка, які пекли колись до свята Благовіщення, бурсачики чи вареники. Кожна страва була підписана традиційною для Кліщель і околичних сіл говірковою назвою.

Захід тішився великим зацікавленням та прийшла чисельна публіка. Люди розказували, як у них підтримується традиції зв'язані з Великим постом і Великоднем, пригадували собі звичаї, про які вже забули. Як сказав Лука Бартошук, найважливіша є інтеграція людей і те, щоб переказати ті традиції молодшим поколінням.

Анна КАЧУК
Фото С. Савчука

До дня народження Тараса Шевченка кореспонденти київської газети «Україна молода» з'ясували, чи українці сьогодні читають «Кобзар», пройшлися по книгарнях та дізнались про найдорожчі і найгірші видання.

Щоб стояв у кожній хаті! — Шевченків «Кобзар»...

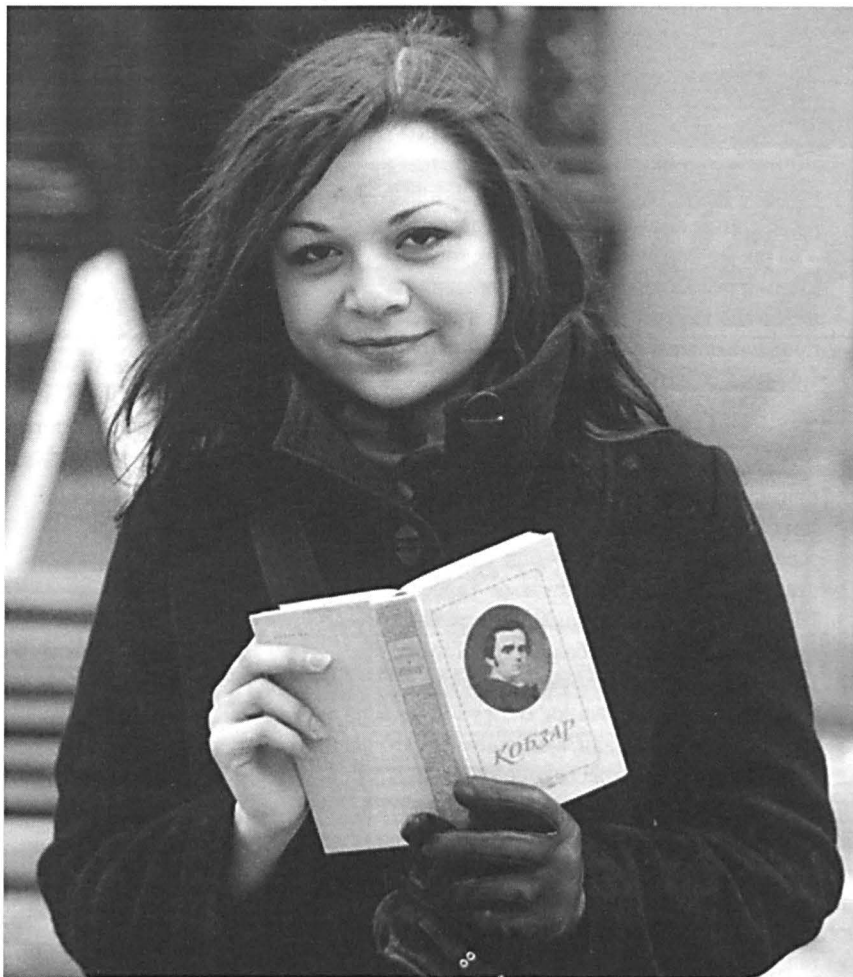
Виданий уперше 1840 року в Санкт-Петербурзі, отже перед 160-ти роками, «Кобзар» зазнав чимало як перевидань, так і змін: поширенню найвідомішої української книги перешкождали суворі заборони й цензурні переслідування, тексти багатьох віршів спотворювали, фальсифікували. За радянських часів «ляські» часто заміняли на «панські», вилучали «незручні» поезії, зокрема присвячені Богданові Хмельницькому. «У вірші «Чигрине, Чигрине» в рядку «За що скородили списками московські ребра» слово «московські» заміняли на «татарські». Однак найбільше викривлень було у коментарях до творів Шевченка, що писали ідеологічно заангажовані літературознавці», — розповідає начальник відділу шевченкознавства Інституту літератури ім. Шевченка Національної Академії Наук України Валерія Смілянська. Найреволюційніші поезії «Кобзаря» друкувалися за кордоном та поширювалися в УРСР нелегально.

Твори, що увійшли до шевченківської збірки, стали найціннішим літературним надбанням української нації. Вірші «Кобзаря» перекладали більш як на сто мов світу, а відповісти, скільки іноземних, ба навіть українських видань «Кобзаря» існує сьогодні, не можуть точно навіть досвідчені шевченкознавці.

Нинішній текст Кобзаря все ж не такий, як 170 років тому. Досить сказати, що нині державна українська мова має усталений правопис, про який годі було мріяти в позаминулому столітті. Втім науковці зробили все, аби мінімізувати різницю між прижиттєвим виданням «Кобзаря» та нинішнім. «Немає підстав говорити, що хтось сьогодні перекидає Шевченка, — переконує провідний науковець відділу шевченкознавства Інституту літератури Роксана Харчук. — Сьогодні «Кобзар» є близьким до ідеалу».

«Кобзар» — ходовий товар

Завдяки нашому розслідуванню виявилось, що майже в кожній книгарні є по сім-вісім різних видань цієї книги, а

Шевченкові дати:

9 березня — поет народився у селі Моринці, у Київській губернії (1814 р.)

10 березня — день смерті поета (1861 р., Петербург)

22 травня — перепоховання тіла поета на Чернечій горі, на березі Дніпра, біля Канева (1861 р.)

в деяких можна нарахувати й до чотирнадцяти (!) «Кобзарів» на будь-який смак та аудиторію. Від захалавних книжечок до величезних фоліантів, «Кобзарі» сьогодні довго не залежуються на полицях книгарень, — запевняють продавці. Навіть в еру «Гаррі Поттера» магnum opus Тараса Шевченка привертає не меншу увагу. «Зазвичай цю книжку купують школярі, бо ж кожен рік «Кобзар» проходять у школі, — розповіла продавець

однієї зі столичних книгарень Даша. — За тиждень купують в середньому дві книжки».

В іншому книжковому магазині, одного разу скупили цілу партію «Кобзарів». Як розповіли продавці-консультанти, книжки повезли у щойно збудований сільський клуб.

У книгарнях ціни на різні видання «Кобзаря» коливаються в середньому від 20 до 450 гривень (7 – 150 злотих).

Найвідданіші читачі – школярі

Найновіші «Кобзарі» – видані 2009 року. Їх випускає чи не кожне друге українське видавництво. Адже «Кобзар» завжди залишиться популярним, особливо серед шкільної аудиторії, для якої підготували спеціальні видання. Для прикладу, «Кобзар» Шевченка од видавництва «Велес», «Тарас Шевченко – дітям» від «Апріорі». У книзі – коротка розповідь про поезії, кольорові ілюстрації та власне твори. А от повні великі зібрання – із символічними ілюстраціями, з тисненими позолоченими літерами у твердій палітурці – найчастіше беруть у подарунок.

«Наш «Кобзар» накладом 5 тисяч примірників спеціально скорочений під шкільну програму, – розповіла директор видавництва «Велес» Марта Преварська. – За рік ми продали близько двох тисяч «Кобзарів». Як зазначила співрозмовниця, на цю книгу – помірний попит, але продається вона завжди, на відміну од тимчасових «хитів».

Поезія в золоті

Ексклюзивне видання «Кобзаря» у 17 примірниках торік випустив видавничий дім «Андрій». Ідеться про «Другого Кобзаря» Тараса Шевченка – збірку творів, створену у 1844 році друзями Тараса Шевченка – художниками Михайлом Башкиловим та Яковом Дебальменом. Тарас Григорович так мріяв побачити її видрукованою ще за свого життя. Втім у 1847-му поета заарештували, а його дітище – конфіскували. Тож понад півтора століття рукопис пролежав у архівах, зокрема зберігався в Інституті літератури ім. Шевченка.

Видання «Андрія» відразу стало раритетом: шкіряна обкладинка, високоякісний папір, вартісні старовинні технології виготовлення, срібні застібки та золоті пряжки. «Другий Кобзар» має всі шанси стати найдорожчим виданням «Кобзаря», втім у видавництві ціну на книгу не розголошують. «У нас ще залишилось 16 примірників. Щоб його придбати, треба сплатити благодійний внесок у 1500 доларів США. Ці кошти підуть на друк нових «Кобзарів», які ми поширимо по бібліотеках міста», – розповіли у видавничому домі «Андрій».

Унікальний «Кобзар» два роки тому представила і кафедра книжкової графіки та дизайну друкованої продукції Української академії друкарства. Максимально поєднавши поетичне Шевченкове слово з його майстерськими та графічними роботами, організатори підготували потуж-

не альбомне видання, яке має серйозну наукову основу. Самобутність книги також у тому, що спеціально під неї розробили новий український шрифт під назвою «Нарис».

Примірники собівартістю 500 доларів (палітурка з натуральної шкіри, ручне тиснення, чудовий папір) свого часу заговорила Київська ювелірна фабрика, яка мала намір дарувати такий «Кобзар» найвищим державним особам України та VIP-персонам.

«У нас залишилось чотири чи п'ять примірників старого видання. Але нещодавно ми перевидали цей «Кобзар», його вартість – 600 доларів, він суттєво доповнений і поліпшений», – зазначив один з організаторів проекту Ярослав Куць.

Електронний Шевченко

«Кобзарем» торгують і через інтернет. За електронну версію творів Тараса Шевченка правлять близько 50 гривень. Втім, як розповіли «УМ» в одному із столичних книжкових інтернет-магазинів, такі електронні книги наразі не користуються по-

питом. Люди просто не звикли купувати інформацію, адже в інтернеті можна безплатно скачати «Кобзаря».

Не без ложки дьогтю

Поки видавництва наввипередки штампують «Кобзарів» різної ціни та якості, фахівці розмежовують вдалі та погані видання. «Мушу сказати, що «Кобзар» видавництва «Просвіта» – просто жахливе видання! Поезії надруковані по дві колонки на сторінку. Книжки харківських видавництв також не витримують будь-якої критики – вони розвалюються просто в руках, – перераховує шевченкознавець з Інституту літератури Роксана Харчук. – Потрібно, щоб «Кобзар» став більш доступним, цікавим, з коментарями, функціональним... Варто було б випустити кишенькові «Кобзарі», схожі на ті, що видавали в 60-х роках. Я, наприклад, таким виданням і досі користуюсь».

Андрій СВИРИДОВСЬКИЙ
Сергій ДОВГАЛЬ
Ярина ГОРОДИСЬКА

9 березня біля пам'ятника Шевченкові у Києві

Шевченко озвучений

17 березня цього року в Центрі Української Культури у Щеціні відбулася чергова зустріч із циклу Відкритий університет – „На стику культур”. Цим разом предметом прелекції були музичні елементи у творчості Тараса Шевченка. Д-р Андрій Вонторський, який провів зустріч, україніст Щецинського університету, забрав слухачів у світ романтичної поезії славнозвісного віщуна за допомогою слова, картин, а перш за все музики. Тобто користуючись інструментами, які разом гармонійно співтворили геній Шевченка.

Поезія національного віщуна українців є у великій мірі переповнена музикою. Обрядові пісні, успадковані по давніх, дохристиянських, язичницьких часах, думи, які оспівували недолю „бідних невільників” або ж козацьку славу, народні пісні. На це Шевченко стилізував свої твори, і це ж було типове для романтичної традиції. А все це ще розквітчане специфікою колориту українського села.

Закінчення на 8 стор.

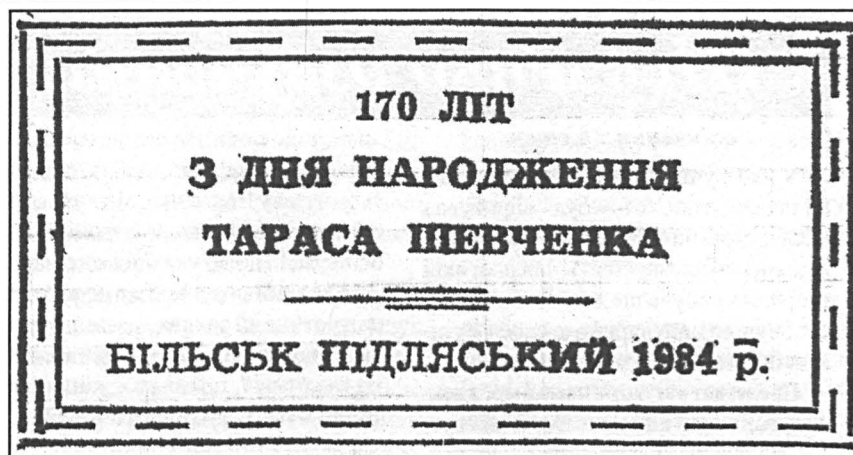
Спомин про Свято...

На початку 1984 року діячі українського культурно-освітнього руху на Підляшші, в тому числі група студентів з Білостоку і Люблина, задумали організувати для нашого середовища урочисту академію з нагоди 170 роковин від дня народження Тараса Шевченка – Великого Кобзаря.

Треба було багато заходів, зусиль у політичних чинників, щоб така академія відбулась. Ми знали, що офіційна влада на українську імпрезу не дозволить, тому прийшлося робити це під маркою Товариства польсько-радянської дружби (ТПРД). М.ін. у Білостоці про організування Шевченкового свята говорив я у Воеводському правлінні ТПРД. Вони дали мені багато запрошень – на своїх фірмових бланках, які я розіслав до директорів підприємств, директорів осередків культури, директорів шкіл, представників місцевих влад. Правління ТПРД погодилось повернути кошти подорожі ансамблю бандуристок з Кракова (були вони родом з Перемишля, але вчилися у краківських вузах).

Святкова зустріч відбулась 10 березня у Більському будинку культури. Згадати Шевченка, послухати його слова, почути народну пісню й музику, яка цілоще наповнювала Кобзареву творчість, численно зійшлися мешканці Більська, Кліщель, Гайнівки, Милейчич, Білостоку, гмін Дубичі-Церковні, Вуорля, молодь з сіл Видово, Проневичі, Дуб'яжин, Крив'ятичі, Ягустово.

Віддати честь велетневі культури всіх слов'ян прибули представники влади міста Більськ-Підляський, представ-

ники Товариства польсько-радянської дружби, директор більського і керівники гмінних осередків культури з Кліщель та Дубич-Церковних, керівництво місцевих підприємств. У залі, де зібралися учасники врочистості, розміщено святкову декорацію, побіч портрету Тараса Шевченка вкомпоновано напис – „Наша дума, наша пісня не вмре, не загине”. Все прикрашено підляськими рушниками. Присутніх сердечно привітав та представив великого поета-мислителя Іван Киризюк.

З доповіддю про життя і творчість Шевченка виступив професор Михайло Лесів – декан Гуманітарного факультету Університету ім. Марії Кюрі-Скłodовської. Професору за його вельми цікаві думки і розповідь публіка дякувала бурхливими оплесками та квітами.

Шевченків „Заповіт” пролунав під акомпанемент бандур. Співала його також частина глядачів, а всі в цей же час,

згідно з давнім звичаєм, що вписаний в пошану творцеві, стояли.

Художню частину врочистої зустрічі складено з віршів поета, музики та пісень – також його слова. Продовжуючи оцей хронікальний запис з незвичайного свята в Більську послідовно відзначу, що прозвучали такі поезії: „Перебендя”, „Розрита могила”, „Бандуристе, орле сизий”, „Кавказ”, „Іван Підкова”, „Мені тринадцятий минало”, „Заросли шляхи тернами”, „Мені однаково”, „Огні горять”, „На ріках круг Вавилону”, „Блаженний муж”. Читали їх: Романа Золотник, Маргарита Крайна, Юрій Гаврилюк, Іван Добощак, Тереза Піпко. Пісні виконували два колективи – „Підляшшя” з Білостоку і бандуристи з Кракова: Оля Левчишин, Маргарита Крайна, Романа Золотник, Марійка Фіцак, які причарували більську публіку піснями і майстерністю гри на бандурі. Їхні пісні захоп-

лювали, радували серця присутніх. Отож і доводилося бандуристам дещо заспівати вдруге. Дякували їм глядачі також букетами квітів. А милі гості, красиві дівчата, співали такі пісні: „Закувала зозуленька”, „Ішов козак потайком”, „Ой там за Дунаєм”, „Ой казала мені мати”, „Зоре моя вечірняя”, „Іхав козак за Дунай”, „Де Дніпро наш котить хвилі”, „А я дівчина полтавка”, „Бандура”, „Ой у вишневому садочку”, „Ой маю я чорні брови”.

Вокально-інструментальний ансамбль „Підляшшя”, це студентська молодь з Північного Підляшшя. Їх завжди цікаво слухалося на культурних заходах. Не інакше було і цим разом. Слухачам дарували вони такі пісні: „Черемшина”, „Перша любов”, „Думка”, „Карпати”, „Поїзд”, „Вже сонце низенько”. Були оплески, були й квіти.

Шевченкове свято не могло пройти

без друкованого слова творця. Христя Рижик та Юрко Гаврилюк продавали його „Повісті” та „Кобзаря”. Можна було придбати також книжки інших українських письменників та фотоальбоми міст – Києва, Харкова, Канева, Чернігова. Поверталися додому учасники урочистості також з твором Миколи Гоголя „Тарас Бульба”, як і „Українським календарем” на 1984 рік, виданим Українським суспільно-культурним товариством з осідком у Варшаві.

Більшани та всі присутні на святі сердечно вдячні були професору Михайлу Лесіву, колективі бандуристок і ансамблів „Підляшшя”, Іванові Добощаку (родом з Лемківщини), Богданові Мартинюкові, Костянтину Яким’юку за допомогу та участь в урочистості. Спогади й враження від цієї зустрічі залишилися вельми потрібною часткою нашої пам’яті.

– 40 літ ми ждали на нашу пісню – так одна старша жінка прокоментувала виступ бандуристок. Довгі оплески після кожної пісні бандуристок свідчили про те, що не тільки ця жінка чекала на „свою пісню”. Чекала і пам’ятає про неї, чекали і пам’ятали про „свою пісню” учасники цього свята. Всі з великою увагою сприймали кожне слово, кожну пісню, багато глядачів говорило: „Ми будемо дуже вдячні, коли раз або двічі на рік у будинку культури в Більську влаштуватимуться імпрези, на яких виступатимуть українські колективи”.

Дехто зі старожилів згадував, що шевченківська академія в Більську відбулась „за першого совета”, у 1940 році, у весняну пору. Тоді в артистичній частині виступили народні українські ансамблі з Берестейщини.

Іван КИРИЗЮК

Шевченко озвучений

Закінчення з 6 стор.

Милозвучність, яка видна була ще на папері, заки хто-небудь спробував Шевченкові вірші увести в співаке виконання. Милозвучність, завдяки якій творчість віщуна ще досі тішиться неслабнучою популярністю серед музикантів багатьох музикальних видів.

Прелегент усі твори насамперед декламував в оригіналі, потім у польському перекладі, щоб на кінець представити у музикальній версії. Для пісень на слова Шевченка у деякій мірі візуальним акомпанементом були твори намальовані поетом, який був також видатним художником-малярем. Серед музикальних виконавців цих же пісень – ансамбль бандуристів „Чарівні струни” зі Львова.

Шевченко як син кріпака своє дитинство провів серед музикального, сільського населення. Розумів він, що музика є найважливішим носієм української тотожності в умовах тиску з боку царської влади.

Першим віршем, запрезентованим цього вечору доктором Вонторським, прелюдією до справжнього Шевченкового концерту, був „Реве та стогне Дніпр широкий”, який у радянські часи вважався неофіційним гімном поневоленої України. Далі звучали пісні з текстами творів із першої, найвидатнішої збірки віщуна – „Кобзар”. Дійсно, цей славнозвісний заголовок, яким назива-

ли пізніше самого поета, це символ, метафора впливу, який зробив на українську музику Шевченко. Можна сказати, що вірші Шевченка, мов пісні кобзаря, оспівували долю українського народу.

Але відомо, що Кобзар це ж не лише патріотичний заклик, не лише туга за далекою батьківщиною. Це також драма самотньої, покинутої жінки, на це звернув увагу д-р Вонторський. Не сказав забагато про Катерину, типовий для української літератури персонаж нещасливої, скривдженої москалем дівчини. Проте можна було почути музикальну версію балади „Тополя”. Самота і нещастя дівчини, перетвореної у дерево, яке самотньо стоїть серед поля. Твір цей прелегент визначив як один із більш оригінальних у поезії Шевченка, завдяки саме тополі – тобто майже ніде інде не виступаючого літературного мотиву. „Одна як сирота, на чужині гине...”

Можна було також послухати думки „Нащо мені чорні брови” з музикою Миколи Лисенка, у виконанні О. Пасічник. „Думи мої” – ось черговий вірш Шевченка, якого слова знає кожний українець. Д-р Вонторський представив цей твір у виконанні кобзаря, із супроводом бандури, отже у версії стилізований на справжню козацьку думу. При піснях до найпопулярніших із текстів поета в залі чутно було тихесенький спів присутніх слухачів. Видно було, що дух Шевченка справді живе у сер-

цях щецінських українців. Фрагмент послання „І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...” з музикою Анатолія Кос-Анатольського, фрагмент, який вважається шедевром світової літератури, одним з найкращих прикладів проповідей про кохання ближнього. „Учітесь, читайте, чужому научайтесь, свого не цурайтесь”. Ось чергові слова Шевченка, які, озвучені виконанням „Чарівних струн”, зустріли відгук – тихий спів слухачів. „Обніміте ж, брати мої, найменшого брата...” – цей прикінцевий фрагмент проповіді використали музиканти із англійської музикальної групи „The Ukrainians”, яка грає українську музику у версії панк. І саме це панк-рокове виконання фрагменту „І мертвим, і живим...” також можна було послухати. Під час коли співали „The Ukrainians”, на екрані з’явилися фотографії пам’ятників Шевченкові у різних країнах світу – від Росії, через Польщу, до Бразилії, Канади.

На кінець зустрічі д-р Вонторський приготував „Заповіт” – славнозвісний заклик до боротьби, а також вираження волі поета бути похованим „серед степу широкого, на Україні милій”. Під час коли звучало музикальне виконання останнього Шевченкового твору, прелегент презентував серію світлин, які представляли у хронологічному порядку автопортрети поета від дитинства, через молодість, винищуюче заслання у Казахстані до останніх днів життя.

Мацей ПЕЧИНСЬКИЙ

«Język domowy» – czy to polityczny interes?

W 2002 roku w trakcie spisu powszechnego, w którym pierwszy raz po II wojnie światowej znalazło się pytanie o narodowość i język, w powiecie Bielsk Podlaski na 461 osób deklarujących używanie w kontaktach domowych języka ukraińskiego, 440 osób zadeklarowało narodowość ukraińską, odpowiednio w powiecie hajnowskim: narodowość ukraińską – 350, język ukraiński – 514; w powiecie siemiatyckim: narodowość ukraińską – 102, język ukraiński – 127. Znaczącym skupiskiem osób deklarujących narodowość ukraińską – 393 i język ukraiński – 257 okazał się Białystok, co jest naturalne, gdyż do niego trafia duża część emigrantów z obszarów wiejskich Podlasia, na których występują gwary ukraińskie.

Cyfry te stanowią jednak niewielki odsetek ogółu mieszkańców. Najwięcej procentowo osób deklarujących język ukraiński jako język domowy było w gminach Dubicze Cerkiewne – 9,21%, Czeremcha – 3,55 %, Orla – 2,57%, Milejczyce 1,64%, Kleszczele 1,43%, Bielsk Podlaski 1,37%, Nurzec-Stacja 1,34%. W pozostałych gminach, w których gwary ukraińskie występują w sposób zwarty: Boćki, Czyże, Hajnówka, Mielnik, Narew, Siemiatycze, osób deklarujących język ukraiński jako język domowy było już poniżej 1%.

W skali całej Polski największy odsetek osób deklarujących język ukraiński jako język domowy był w gminach woj. warmińsko-mazurskiego (gminy Lelkowo – 17,81%, Banie Mazurskie – 13,45%, Budry – 10,81%, Kruklanki – 10,67%, Pozezdrze – 9,63%), podkarpackiego (gmina Komańcza – 9,35%) i zachodniopomorskiego (gmina Białe Błota – 9,29%). Kolejną gminą były wspomniane wyżej Dubicze Cerkiewne – 9,21% w woj. podlaskim.

Można przyjąć, że w powyższych przypadkach osoby deklarujące język ukraiński jako język domowy prawidłowo określiły ten język (bez wnikania, czy była to liczba odpowiadająca rzeczywistości, bo zapewne część respondentów skłamała na niekorzyść języka ukraińskiego). Problemem pozostają jednak te podlaskie gminy na terenie, których mieszkańcy posłu-

gują się na co dzień gwarami języka ukraińskiego, ale jako język domowy podali język białoruski. Nie można oczywiście wykluczyć obecności na tym obszarze pojedynczych osób, które rzeczywiście w gronie rodzinnym rozmawiają po białorusku, ale one akurat nie wpływają w istotny sposób na obraz statystyczny (z wyjątkiem gminy miejskiej Hajnówka, gdzie osiedliła się pewna liczba osób pochodzących z białoruskojęzycznych gmin Białowieża i Narewka).

Wspomniana sytuacja, kiedy osoby posługują się gwara ukraińską, a deklarują, że jest to język białoruski, dotyczy trzech powiatów woj. podlaskiego: bielskiego (gminy wiejskie Bielsk Podlaski, Orla, Boćki, Wyszki, Brańsk), siemiatyckiego (gminy wiejskie Siemiatycze, Nurzec-Stacja, Milejczyce, Mielnik, Grodzisk, Drohiczyń) i hajnowskiego (z wyjątkiem gmin Białowieża i Narewka, które są położone na obszarze gwar białoruskich).

W gminach powiatu bielskiego, które leżą na obszarze gwar ukraińskich, język białoruski jako język domowy zadeklarowało: w gminie Orla – 71,64%, w gminie wiejskiej Bielsk Podlaski – 50,79%, gminie miejskiej Bielsk Podlaski – 13,7%, Boćki – 12,93%, Wyszki – 1,11%, Brańsk – jedna osoba.

Na obszarze gwar ukraińskich w gminach powiatu hajnowskiego język białoruski jako język domowy zadeklarowało w gminach: Czyże – 87,19%, Dubicze Cerkiewne – 85,30%, wiejskiej Hajnówka – 71,36%, Narew – 55,46%, Kleszczele 31,04%, Czeremcha – 24,21%, miejskiej Hajnówka – 18,33%.

Odpowiednio w powiecie siemiatyckim w gminach: Nurzec-Stacja – 17,92%, Milejczyce – 13,93%, Mielnik – 4,24%, gminie wiejskiej Siemiatycze – 1,62%, gminie miejskiej Siemiatycze, Grodzisk i Drohiczyń poniżej 1%.

Na terenach faktycznego występowania gwar białoruskich język białoruski jako język domowy najwięcej osób zadeklarowało na południe od rzeki Narwi, w dwóch puszczańskich gminach powiatu hajnowskiego: Narewka – 53,82% i Białowieża – 11,46%, oraz pomiędzy Narwią a Brzozówką, a więc w powiecie biał-

stockim, w gminach: Gródek – 29,49%, Michałowo – 21,15%, Zabłudów – 8,16%, Juchnowiec Kościelny – 3,39%, Supraśl – 1,81%, także w pow. sokólskim, w gminach: Krynki – 3,31%, Szudziałowo – 2,78%. W pozostałych gminach na tym obszarze język białoruski jako język domowy deklarowało poniżej 1% osób.

W związku z powyższymi danymi statystycznymi uderzająca jest dysproporcja w deklaracjach używania języka białoruskiego jako języka kontaktów domowych: duży odsetek na obszarze występowania gwar ukraińskich (powiaty bielski i hajnowski) i mały odsetek na obszarze rzeczywistego występowania gwar białoruskich (powiaty białostocki i sokólski) – pomimo powszechnego ich używania. W konsekwencji język białoruski jako język pomocniczy mógłby być wprowadzony dodatkowo, oprócz tych gmin, w których już ma taki status, jeszcze w 7 gminach wiejskich: Kleszczele, Czeremcha, Hajnówka, Dubicze Cerkiewne, Narew w powiecie hajnowskim, wiejskiej i miejskiej gminie Bielsk Podlaski oraz gminie Gródek w powiecie białostockim. Z wyjątkiem gminy Gródek, która leży na obszarze gwar białoruskich, pozostałe gminy leżą na terenie zwartego występowania gwar ukraińskich.

Prawo do języka mniejszości jako języka pomocniczego wynika jednak nie z deklaracji używanego języka, ale deklaracji narodowości. W zgodzie z nim na obszarze tych jednostek administracyjnych, gdzie takich osób jest więcej niż 20%, język mniejszości może być wprowadzony jako język pomocniczy, a tradycyjna nazwa miejscowości w brzmieniu języka mniejszości jako nazwa dodatkowa. Dlatego na terenie gminy miejskiej Bielsk Podlaski, gdzie osób deklarujących język białoruski było 13,7%, a narodowość białoruską 20,52% może być wprowadzony język białoruski jako pomocniczy. Natomiast na terenie gminy Michałowo, gdzie podstawowym środkiem porozumiewania się mieszkańców jest gwar białoruska, a używanie języka białoruskiego jako domowego zadeklarowało 21,15% osób, ale narodowość białoruską tylko 14,11% – już nie może. Wreszcie,

pozostając w zgodzie z logiką ustawy, nikt nie musi posługiwać się językiem białoruskim np. na terenie gminy Dubicze Cerkiewne, bo wystarczy zadeklarowanie przynależności do mniejszości białoruskiej przez ponad 20% osób i język białoruski może być wprowadzony jako język pomocniczy.

Podczas spisu we wspomnianej gminie 85,30% jej mieszkańców oświadczyło, że językiem, którym posługują się w kontaktach domowych, jest język białoruski i jeszcze 9,21%, że jest nim język ukraiński. W sumie jak łatwo policzyć jest to 94,51%. Suma jest tu ważna, bo obie deklaracje dotyczą tego samego języka, gdyż podstawowym środkiem porozumiewania się mieszkańców na tym terenie jest gwara ukraińska. Język, w odróżnieniu od subiektywnego poczucia przynależności narodowej, jest kategorią obiektywną. O jego przynależności do takiego czy innego systemu nie decyduje wybór czy deklaracja osoby nim się posługującej, ale typowe cechy charakterystyczne dla danego języka. Akurat w gwarze mieszkańców tej gminy nie ma żadnych cech języka białoruskiego, są za to wyłącznie cechy ukraińskie.

Pozostaje odpowiedź na pytanie: skąd w takim razie bierze się różnica między deklarowanym językiem a stanem faktycznym? Schemat ten powtarza się we wszystkich wymienionych wcześniej gminach trzech powiatów między Bugiem i Narwią: bielskiego, siemiatyckiego i hajnowskiego z wyjątkiem wspomnianych już powyżej gmin Białowieża i Narewka. Oczywiście o ile rozumiał jest fakt, że język białoruski został wprowadzony jako język pomocniczy w gminie Narewka i mógłby być wprowadzony jeszcze w gminie Gródek, czyli na terenie, na którym jest on faktycznie podstawowym środkiem komunikacji między mieszkańcami, to budzi sprzeciw forsowanie metodami administracyjnymi pozycji tego języka na obszarze gmin na południe od Narwi i na zachód od Puszczy Białowieskiej.

Przywoływanie przez środowiska białoruskie przytaczanej wyżej statystyki, jako powodów, dla których postulują one wprowadzanie języka pomocniczego i dodatkowych nazw w języku białoruskim, jest niczym innym jak hipokryzją, gdyż zdają one sobie sprawę z językowej rzeczywistości na tym terenie. Odziedziczyły one na tym obszarze swoją przynajmniej nominalną bazę społeczną i nie interesują ich metody, jakimi była ona tworzona ani przez kogo. Po prostu w swoim

czasie władza, niezależnie od tego czy była to przedwojenna władza polska, władza radziecka czy zależna od niej powojenna władza polska, przyjęła zasadę, na podstawie której wszyscy prawosławni zostali przypisani do narodowości białoruskiej, a wszyscy katolicy do narodowości polskiej. W ten sposób całkowicie została zignorowana przynależność etniczna, gdyż już w oparciu o kryterium językowe część katolików, szczególnie w powiatach sokólskim i białostockim to Białorusini, a większość prawosławnych, mieszkająca między Bugiem i Narwią, to Ukraińcy.

Rzecz jasna nie należy spodziewać się, że polityczni Białorusini zaczną budować swój potencjał w oparciu o grupę etniczną językowo wyłącznie białorską. Fałszywe określanie gwar ukraińskich między Bugiem i Narwią mianem języka białoruskiego w tej sytuacji jest im na rękę. Sądzę, że nie zrobią nic, żeby pozbawić się oparcia na terenie ukraińskojęzycznym, ale zrobią maksymalnie dużo, żeby stan fałszywej identyfikacji językowej na tym terenie trwał dalej. Pomimo uporu nie sposób jednak trwać bez końca w fałszywej tezie, że gwara Podlaszucków to tylko „dialekt języka białoruskiego”, pomimo ewidentnej różnicy. *Koli porumniati literaturny varyjanty biloruskoj i ukrajinskoj mowy, to, zrozumieło, ukrajinci mieli raciju — ukrajinski literaturny varjant bliższy do našoji mowy pomiż Bielskom i Hajnuvkoju, čym biloruski* — pisał Jan Maksymiuk i zaproponował projekt *swojeji mowy* jako języka równorzędnego z białoruskim językiem literackim i panaceum na ukrainizację i polonizację.

Nie mniej niedorzeczne projekty i na dużo większą skalę środowisko to wysuwało już wcześniej. To na przykład próba zaadaptowania historii Wielkiego Księstwa Litewskiego jako narodowego państwa starobiałoruskiego, sięgającego korzeniami średniowiecza. Kolejny taki pomysł to forsowanie pojęcia „języka starobiałoruskiego”. Tym językiem miałaby być współczesna gwara północnoukraińska okolic Bielska, Hajnowki i Siemiatycz czy ogólnie pogranicza językowego akurat ukraińsko-polskiego, bo sięgała ona aż po Łęczną pod Lublinem. Świadczyć ma o tym szczególnie wymowa typu *choditi, robiti*, a więc tak jak w języku ruskim aktów Wielkiego Księstwa Litewskiego, czyli wykorzystuje się sytuację, gdy w peryferyjnej gwarze ukraińskiej nie doszło do stwardnienia spółgłosek przed starym *i*, nie nastąpiło w związku z tym, tak jak

w większości gwar ukraińskich, przesunięcie wymowy *i* do *y* z wymową *chodyty, robyty*. Taką cechą gwar ukraińskich bierze się za „starobiałoruski” relik. Problem polega na tym, że już w takiej gminie jak Orla w większości wsi przeważa wymowa *chodyty, robyty* i ten „starobiałoruski” zabieg już nie działa.

Podobnie niedorzeczna jest próba sytuowania między Bugiem i Narwią białoruskiego „Piemontu” i czynienie pochodzących z tych terenów unickich księży Bobrowskiego, Sosnowskich i Daniłowicza ojcami białoruskiego odrodzenia narodowego na przełomie XVIII i XIX wieku. Bez wdawania się w szczegóły trzeba bowiem stwierdzić, że formacja intelektualna, jak i duchowa, teologiczna i kanoniczna, a także wzory do naśladowania, jakie uzyskiwała unicka młodzież w szkołach i nowicjatch u schyłku istnienia Rzeczypospolitej, były w duchu łacińskim i polskim, różne od tradycji bizantyjsko-słowiańskiej, w której ukształtowała się Cerkiew ruska. Białoruska idea narodowa rzeczywiście narodziła się u schyłku XIX w. i rozwijała początkowo w środowisku katolickim. Nie było to jednak podlaskie środowisko unickie, a środowisko rzymskokatolickich księży z etnicznie białoruskich terenów Wileńszczyzny czy Grodzieńszczyzny.

Wśród działań, które mogą okazać się znaczące jest, choćby formalne, wykorzystanie możliwości, jakie daje ustawa o mniejszościach narodowych, czyli wprowadzenie języka pomocniczego, a szczególnie tablic z nazwami dodatkowymi w języku mniejszości. Są one przecież widocznym znakiem, a nie język mieszkańców. Dodatkowo z postawieniem takich tablic nie wiąże się żadne dodatkowe kłopoty, poza podjęciem stosownej uchwały przez rady gmin. Te są jednak wybierane w demokratycznych wyborach i ich skład odzwierciedla sposób myślenia mieszkańców, a ten przecież ulega zmianom. Gdy wprowadzano język białoruski jako pomocniczy, unikano mówienia o literackim języku białoruskim, mówiło się o „swoim” języku i mówieniu „po swojemu”, nawet w Narewce, której gwara niewiele różni się od standardu białoruskiego języka literackiego. Chodziło zatem temu środowisku tylko o formalny zapis, że będzie to język białoruski. Taktyka okazała się do przyjęcia, a radni w najgorszym razie mogli myśleć, że tylko formalizują praktykę, która i tak ma miejsce — „po swojemu” w swojej gminie mówią wszędzie gdzie chcą, także w urzędzie.

Jeden z najcenniejszych zabytków naszej przeszłości na terenie gminy Orla – parafialna cerkiew Ścięcia Głowy św. Jana Chrzciciela w Szczytach (wzniesiona w 1785 roku, obok cerkwi dzwonnica z 1840 roku). Fot. J. Hawryluka

Zgodnie z ustawą z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, język białoruski został wprowadzony jako język pomocniczy w 4 gminach województwa podlaskiego: gminie miejskiej Hajnówka, gminach wiejskich Orla i Czyże oraz w gminie Narewka.

Wkrótce jednak okazało się, że martwe zapisy o języku pomocniczym w administracji (przecież nikt nie będzie sporządzał dokumentacji w języku białoruskim, bo nawet na Białorusi tego nie ma), są niewystarczające. Potrzebne były tablice z dodatkowymi nazwami w języku białoruskim. Sprzyjający klimat dla działań w tym kierunku raczej trudno było znaleźć wśród wójtów w większości powiązanych od lat z lewicą, cały projekt forsuje bowiem środowisko Związku Białoruskiego, przynajmniej deklaracyjnie nielewicowe.

Znalazł się jednak kandydat „młodzieży”, który w swojej karierze postawił na ścieżkę proponowaną przez to środowisko – obecny wójt gminy Orla Piotr Selwesiuk, który w 2006 r. startował w wyborach z rekomendacji Koalicji Bielskiej, stworzonej na potrzeby walki politycznej mniejszości białoruskiej i ukraińskiej oraz lewicy z polską prawicą narodowo-katolicką w Bielsku Podlaskim. W szeregi pracowników samorządowych wprowadził go pierwszy przewodniczący Związku Ukraińców Podlasia Jerzy Ignatiuk, który będąc wójtem przyjął młodego absolwenta do pracy w Urzędzie Gminy w Bielsku Podlaskim, a wkrótce też wysłał na

szkolenie w ramach Kanadyjsko-Polsko-Ukraińskiego Programu Wymiany Młodzieży.

– *Próbowaliśmy wcześniej zgłosić się do programu, ale dopiero w tym roku po raz pierwszy pojechała od nas osoba – mówił w 2002 roku J. Ignatiuk. – Okazało się, że Piotr Selwesiuk spełniał kryteria wymagane przez fundację. Chodziło przede wszystkim o działalność w instytucjach pracujących na rzecz wspólnoty lokalnej. Piotr jako pracownik gminy spełniał ten warunek. Prócz tego znał dobrze język angielski oraz obsługę komputera. Trafił więc do programu jako obiecujący działacz samorządowy. Półroczny program szkoleniowy dla młodzieży odbył się w Kanadzie oraz na Ukrainie. Zorganizowały go Fundacja Wspomagania Wsi wraz z kanadyjską organizacją „Canada World Youth” oraz Akademią Ostrogską w Ukrainie.*

Zadaniem szkolenia było w głównej mierze przygotowanie uczestników do aktywnego działania w środowisku lokalnym oraz na rzecz rozwoju współpracy międzynarodowej. Program polegał na zapoznaniu się z działalnością w instytucjach lokalnych i firmach na terenie państw w nim uczestniczących. Uczestnicy pierwsze trzy miesiące spędzili w Kanadzie, przez następne trzy przebywali w Ukrainie. Program służył przede wszystkim zapoznaniu się z warunkami funkcjonowania w instytucjach wspomagających rozwój lokalny. Zdobyte doświadczenie miało być potem przenoszane na grunt lokalny. Piotr Selwesiuk w

wywiadzie udzielonym mi w 2002 roku mówił: *Przez trzy dni pracowaliśmy w przedsiębiorstwach, urzędach administracji publicznej oraz w fundacjach pozarządowych, a przez dwa dni uczyliśmy się języka angielskiego i ukraińskiego. Uczyliśmy się też, jak być aktywnym obywatelem, jak współpracować w środowisku międzykulturowym i jak rozwiązywać problemy wynikające z różnic kulturowych.*

Warto dodać, że Piotr był pierwszym uczestnikiem takiego programu z Podlasia. Ogółem wzięło w nim udział 16 osób – 8 z Kanady i po 4 z Polski i Ukrainy. Wyraziłem wtedy opinię, że zdobyte wiadomości bez wątpienia wykorzysta na miejscowym gruncie. W odpowiedzi usłyszałem: *Myszę, że zdobyta wiedza przyda się nie tylko mnie, ale i w gminie. Podszlifowałem swój angielski i nauczyłem się dużo z dziedziny komputerowych technologii. Chcemy zorganizować podobny program w gminie w Bielsku, ale jest to dopiero w planach.* Na ile pomocny był ten program w dalszej karierze Piotra Selwesiuka można sądzić po tym, jak po kilku latach, już jako wójt, ściąga na teren gminy Orla wartość 340 milionów euro inwestycję Ikea. Lokalna prasa podawała jego atuty: *Absolwent college’u języka angielskiego w Wielkiej Brytanii, po stażu w Kanadzie. Znajomość języka bardzo mu się przydała w rozmowach z przedstawicielami Ikea. Już na wstępie zdobył punkty, gdy ze starostą pojechał na spotkanie do Warszawy bez tłumacza. Teraz co tydzień w gminie odbywają się telekonferencje z szefami koncernu.*

Szwedzka IKEA wychodzi na ukraiński rynek. Jesienią 2009 roku zaczęła się budowa pierwszego w tym kraju centrum handlowego tej firmy. Obiekt będzie gotowy do końca 2011 roku. Centrum handlowe zajmie zakupioną już wcześniej 64-hektarową działkę w obwodzie odesskim. Firma prowadzi też rozmowy o zakupie kolejnych terenów w Kijowie, Dniepropietrowsku, Doniecku, Charkowie i Lwowie. IKEA zamierza rozwijać na Ukrainie parki handlowe o średniej wielkości około 250 tys. mkw. Koszt takiego kompleksu szacowany jest na 150-200 mln dolarów. Gdzie więc będą trafiały produkty fabryki w Orli?

Trudno było mi zrozumieć wójta, zwłaszcza przypomniałszy jego wypowiedź z 2002 roku, dlaczego w kilka lat później wypowiedział słowa przytoczone na łamach lutowego „Czasopisu”. Otóż na posiedzeniu Rady Gminy Orla miał powiedzieć *po swojemu*, że nieprzyzwoite jest mówienie przez środowisko ukraińskie o gwarze Orli i okolic, że jest ukraińska, że ukraińskimi są lokalny folklor w tym języku, tradycje i nazwy miejscowe. Przecież akurat w kwestii języka ukraińskiego jest bardziej kompetentny niż ja (nigdy nie byłem choćby na jednej lekcji). Kreowanie wizerunku tego terenu, zgodnego z jego etniczną specyfiką, też nie mieści się według niego w kategorii przyzwoitości. Ponadto zadeklarował, że dopóki będzie w Orli wójtem, to nic ukraińskiego „ani z nazwy, ani z historii” na jego terenie się nie pojawi.

Powodem takiej reakcji wójta miało być pismo przewodniczącego Związku Ukraińców Podlasia dr Andrzeja Artemiuka, mieszkańca sąsiadującego z Orlą Parcewa, do wojewody podlaskiego, będącego jedną z instancji odpowiedzialnych za realizację ustawowego zapisu o trybie wprowadzania nazw w języku mniejszości. W piśmie tym przewodniczący wyraził pogląd, że część nazw proponowanych w uchwale gminy jako nazwy dodatkowe jest niezgodna z ich tradycyjnym brzmieniem, a właśnie takie nakazuje ustawa o mniejszościach narodowych. Wojewoda w odpowiedzi zaznaczył, że wypowiedzianie się w tej kwestii nie należy do jego kompetencji i dodał, że o nazwach decyduje Komisja Nazw Miejscowych i Obiektów Fizjograficznych działająca przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych.

Obrażać więc Ukraińców nie ma po co. Nikt też, a tym bardziej urzędnik nie może występować publicznie i zabraniać okre-

ślać się, jeśli ktoś ma na to ochotę, jako Ukrainiec, czy nazywać ukraińskimi swój język, folklor i historię. Mówienie w stylu „wsie my” – użyte w trakcie relacjonowanego przez „Czasopis” posiedzenia Rady Gminy Orla – nie pozbawia prawa głosu tych, co nie są „my”. Każdy ma swój rozum. Czym innym jest doraźny interes polityczny.

Czeski badacz europejskich ruchów narodowych Miroslav Hroch, który w książce „Małe narody Europy” przeanalizował genezę wszystkich europejskich nacji i poszukiwał ich wspólnego mianownika, trochę miejsca poświęcił roli klasy urzędniczej w tym procesie. Małe narody według Hrocha, to narody nie mające swoich państw na przełomie XVIII i XIX wieków, a więc w czasie, gdy idea narodowa zawładnęła Europą, czyli większość. Te państwa narody siłą rzeczy znajdowały się w sytuacji podporządkowanych grup etnicznych. Skutkiem takiej pozycji tych grup było to, że nie należeli do nich urzędnicy, choć niektórzy z nich byli zasymilowanymi członkami tych grup. Urzędnicy w ruchu narodowym grup podporządkowanych uczestniczyli bardzo rzadko, na odwrót, w wielu przypadkach byli głównymi przeciwnikami tych ruchów. Ponieważ kryterium znajomości języka państwowego ukrywało przynależność do podporządkowanej grupy etnicznej, urzędnicy nawet na najniższym szczeblu posługiwali się językiem państwowym. Nauczali się języka państwowego i przez to stawała przed nimi możliwość awansu społecznego, oczywiście w niższych i średnich kategoriach urzędniczych.

Sytuacja zmieniała się po tym, jak ruch narodowy osiągnął szerszy oddźwięk i wzrósł nacisk na zgodność języka elit z językiem ludu. Udział drobnych urzędników w ruchu narodowym zaczął wzrastać, bo teraz tu była ścieżka kariery, a walka o miejsca w administracji stała się składnikiem i miernikiem skuteczności programu politycznego ruchu narodowego. To opisane przez Hrocha zjawisko ma miejsce obecnie na Podlasiu. Chociaż statystyka przywołana na początku pokazuje, że nie wszędzie o karierze lokalnego urzędnika zdecyduje jego stosunek do *swojej mowy*. Wydaje się, że przy najbliższych wyborach samorządowych to kryterium może być użyte jako element walki politycznej w Orli, jeszcze w Czyżach, Narwi, wiejskiej gminie Hajnówka, może wiejskiej gminie Bielsk Podlaski...

Być może kolejny spis ludności wykaze, że liczebność Ukraińców i Białorusinów na Podlasiu będzie jeszcze niższa, głównie z powodu dalszej polonizacji, migracji do miast oraz zmiany pokoleniowej. Może też być tak, że po kolejnych dziesięciu latach życia, w większej części w kraju Unii Europejskiej, obywatele będą bardziej skłonni do otwartego podejścia do swojej tożsamości i języka. Bez wątplenia jedna z ciekawszych odpowiedzi będzie dotyczyła właśnie świadomości językowej mieszkańców gmin pomiędzy Bugiem a Narwią. Pomimo że na terenie występowania gwar ukraińskich między 2002 a 2009 rokiem w dwunastu gminach wiejskich ubyło ludności, jej stan zmniejszył się z 53956 do 51176, czyli nastąpił spadek o 5,15%, to już w trzech miastach: Bielsk, Hajnówka i Siemiatycze jej liczba, wprawdzie niewiele, bo o 0,63%, ale wzrosła: z 65000 do 65392 osób. Zmienił się wprawdzie stosunek ludności wiejskiej do miejskiej z 54,65% ludności miejskiej w 2002 roku do 56,1% w 2009 roku, czyli niewiele, bo o 1,45%. Wieś w dalszym ciągu pozostaje ostoją gwar ukraińskich. Tym czynnikiem, który dzisiaj, ale też w przyszłości jest w stanie zmienić proporcje identyfikacji narodowej, jest wzrost świadomości językowej na obszarze zarówno gmin wiejskich, ale też w trzech miastach: Bielsk, Hajnówka, Siemiatycze.

W mijającym międzyspisowym dziesięcioleciu ta świadomość była wzmacniana. Toczyło się ukraińskie życie kulturalne, było wydawane pismo, regularnie pojawiały się audycje radiowe i telewizyjne. Częściej zaczęło gościć w domach ukraińskie słowo przez przekaz telewizji satelitarnej, stał się powszechny dostęp do ukraińskich treści przez Internet. Przełom i pomarańczowa rewolucja 2004-2005 roku zmieniły też postawy polskiej większości w stosunku do Ukraińców. W końcu można było czuć się bezpiecznie będąc Ukraińcem. Zaznaczył się ponadto w naszym regionie i dotyczył tylko tej grupy wzrost liczby dzieci uczęszczających na lekcje języka ukraińskiego. W dorosłe życie zaczęło też wchodzić pokolenie dzieci pierwszych działaczy ukraińskich z lat 80. – pierwsze pokolenie, które miało możliwość uczęszczania na lekcje języka ukraińskiego w szkołach, pokolenie wychowywane w duchu nowoczesnej świadomości narodowej.

Jerzy MISIEJUK

Як кураші^е на Велікдень ждали

(Запусти у Курашеві у 1925-1945 роках)

Запусти зачиналіся од т.зв. Масляної, чили тиждень перед Велікім постом, всьо з м'яса мусіло бити сховане в комори. А коморою називалось таке помещене, де знаходіліся всі продукти до їдла – солоніна соляна в дерев'яній скринці, штоби надмяр розсолу стікав, а солоніна соліла на сухо, а также сало скруняне або ізшите з кавалочками скрайок любівого м'яса (худого). Воно виглядало таке жовте як воск, але як його розотрут в місочці і вкнут в капусту, як вариться в печи, то пахне в другому кунці сьола. Але як кололі пуд Рuzдво, а пуд Велікдень вже не било чого колоті, то треба било його переховаті знов пуд Велікдень.

І ще што в комори било – мішечкі з крупамі (гречанимі, ячними, просяними), торбочкі на фасолі, на горох, на сім'є льняне, бо льон сушили і вертілі у вертесі і посипали уварони картоплі (але то било смачне!), а часть того насіня тримали на олії, котори робілі у Курашеві. А ще било у моєї баби сім'є з колопень, то било називане пташине молоко, його сушили і тоже валком вертілі, і тогди залівали перевареною водою і досолоділі сахариною – то било об'єденіє для діті. А колопень сіялі по два довгі загони, бо треба било віті з їх пута, постронкі, лейці і всякі шнуркі. В 1945 році і далей носілі до Нарви, бо там бив такий чоловік, што умів праве всьо сіте віті, то мів добри зарубок. А в тих колопнях самі творіліся ранііши стебла, т.зв. плоскункі, їх треба било ранііш повиривати, бо вони не мілі насіня. Тия колопні мілі понад 2 м високості, то як баби їх вибіралі не раз которась умліла в тих колопнях, то зараз сусідкі відали, што вона вже загрубіла.

Так само мусіло бити в туой же комори і маку мнуого, бо пеклі пуд каждую недію пірожжі, і найбуольш вкладалі в тие ж пірожжі верчани мак, бо тогди ж ніхто не мів жадних вареніюв, бо не мілі з чого навариті. Хоч мука тоже стояла в туой комори, але не была такая як ми тепер їмо, а была т.зв. разова, бо молили в такому млінкові як на хліб.

Але в некоторых і того не било, бо як било 7 або 8 діті а тато заглядав у

Ніна Григорук, уроджена курашанка, яка всьо життє тут прожила, обіцяла ще не одне про колішнє розказаті

кілішок без толку, то в'ядомо, што било. Але тогди в кого была такая сім'я, то комора была замкнџона, ключ у мамі, бо як поснедали всі разом то обідали тоже всі разом, так не било, што хто колі хоче. В некоторых то навет хліб ховалі з стола од снаданя до обіда і од обіда до вечора. Так што комора в каждую хаті была чимсь барзо дорогім і ценьоним, але характер в діті не бив одінакови, то некоторые, бивши голодними, то казалі: Коб груом розбів комору, то ми би наїліся.

Люде в тие часи то билі склонни до релігії, до хатньої дистіпліни, бо вони тоє зналі, што батюшка сказав у церкві, а солтис в селі – то било так треба.

Ждали запустів-масляни, а билі лепі згуодни, бо ніхто не бив богати, одні до других ходілі, бо у каждую хаті било тоулько діті, то ціле сьола то все куми, а кумув не шукалі з інших вйосок, а бралі сусідув. Хоч кажут, што сир не закуска, а кум не свояк, але неправда – із добрим і кепським то однак до кума, хоч часто кум до куми і заліцявся, але якось там поладяться і далей згода, бо без сусіда ніяк.

Як зачиналіся запусти, то вони тривалі цілі тиждень, бо пока од куми до кума походять, поодгощуют, а снігу то завше колісь не браковало, то з кунця в кунець посядают на санкі і говорат „Ідем масляну кататі”. А нашого сьола – то било, і тепер є, тоулько хатуов уби-

ває, а тогди било понад 200, бо било на праве каждому пудворку по 2 або і по 3 хати, а ще і по дві сіні у хаті.

Як зиходіліся, то невелимі било што несті – неслі палюшкі: гречанікі і з гороху молотого. Вони билі вельмі тверди, то як пудпілі лепі, то сталі дертіся, ну і кум кумові гороховим палюшком пудбів око, што той совсім не бачив. А горілку неслі по чвартці, але як поносят хто якої – і білої, і сівої, то на другі день ще блюют далей як бачат. А кобети неслі хуткі, капусту, куньпу солону, солоніну, сир, масло, кашу – то било їдло здорове – пірожжі, хліб темни. Моя баба пекла добри хліб, бо дадала картоплі, то вуон бив довго свіжи. Ну і пуд запусти спекла, а в одну булку вложила кілька кускув солоніни, то як занесла до сусідкі, то была велика новость – краялі всі по кусочку, коб всім хватіло. То било ліпше од теперішнього торта.

Било вельмі весьоло, било мнуого музикантув у вйосці (самоукув). Муой дід іграв на скрипці, сусід наш на гармонії гузікувці. А бубна зробілі одного на ціле сьола – собаку повісілі, бо дувив бабам кури, ну і скуора на бубон. Тия ж музиканти ігралі по весілях, так што запусти билі весьоли.

Але бувало і так, што як зробілі на помості кучу і невхотьом викрунулі бабі ногу, то до смерті была калікою. Або на постіль качают, то як хто любіт там

якуюсь куму, то поцілує і всьо. А іншу поподерут аж плаче – мужик заступиться за єю, ну і подеруться. А било і так: їхали на санках купою і ще випівали, і заставляли жунок – одна випіла, а якійсь там кум давав огурка закусити, а вона удавилась. Висядають з санок – баба нежива. Такія випадки не билі часто, але билі.

Муочно і весело гостілі, бо самі шукали розривки, не мієлі радіва, світла, телевізії, так што пара дьон, у Маслянум тижні попїлі, поїїлі тлусто. Але пуд кунець тижня масло, сир, а того било, бо млечарнюв не било, то сири сушили, а масло перетопляли і зливали у гліняни гладунки і в неділю красілі – в постові. А старши баби на пуост випарували гліняни горчки. А чим? Насипали попел з печи (дровами ж палілі) і кіпеток воду, і тие горчки стоялі в печи цілу нуоч, і тогди милі, ну і той горчок бив готови до варіня на пуост.

Але муой дід бив собіє хітри, бо баба штодня варила в невеликому чигунчикові за боком в печіє, т.зн. за челюстю, дідові страву з куском м'яса. То я питала, што так пахне. Баба каже – то лікарство діда, але і дасть для мене, туолько прикаже – нікому не кажи. Але вишла я на гуліцю і каже сусідка: „Ой яка ти Нінка велика”. А я кажу, што тому, бо я з дідом лікарство їла. А што? М'ясо в лікарстві варилося. От і секрет вийшов. А дідко мусів триматись добре, бо як йому умерла перша жуонка і покинула 7 штук діті – найстарша 14 літ, а наймолодша 2 літа – то дід мусів взяти другу жуонку і то мнуого молодшу. То оджив'явся добре, бо жуонка молодая. Але вона діті не міла, то їм біла розкош.

А так то не зиходілі до пітя такімі купамі, бо по одне не то мієлі за што, а жункі зараз же по запусах утягали кросна до хати, бо било мнуого ткани – кужель, плахти в 4 нічаніці (ой якія билі гожи). А у кого билі доросли дочкі, то найбуольш било займаюче ткаті плахти в перебори (в пруточки). То вже зачиналі мнуого ранієй, бо треба било всьо до Великодня повитикати. Як хто не витче до Великодня, то сміяліся в селіє, што святія наплюють у основу і на кросна.

Мужчини вієялі збуоже у клуні, которе намолотілі в Піліпівку. Шиковалі пуд сієяне, а вієялок не било – перекидали шопельками од дври пуд стіну. А раднами билі обвішани сторони, то вельмі цікаво било подівітіся. Мужчи-

Zapraszamy do udziału w IX edycji konkursu «Kanoniczna ikona prawosławna w pracach plastycznych dzieci»

REGULAMIN KONKURSU

I. Założenia konkursu

1. Celem konkursu jest zainteresowanie dzieci wartościami duchowymi, estetycznymi i artystycznymi płynącymi z Tradycji Cerkwi prawosławnej, a dokładnie z dziedziny ikonografii oraz wykonanie prac plastycznych na wskazany temat.

II. Warunki uczestnictwa

1. Przedmiotem konkursu są prace malariskie, rysunkowe lub graficzne wykonane dowolną techniką.

2. Prace powinny być inspirowane **kanonicznymi ikonami** Cerkwi prawosławnej oraz mogą przedstawiać: świętych, Matkę Bożą, Jezusa Chrystusa, Trójcę Świętą lub święta cerkiewne.

3. Konkurs jest skierowany do dzieci i młodzieży w wieku 7-15 lat.

4. Prace będą oceniane w trzech kategoriach wiekowych.

5. Każdy uczestnik może nadesłać **tylko jedną pracę**.

UWAGA! Na odwrocie pracy należy umieścić: imię i nazwisko, wiek, adres zamieszkania oraz nr telefonu uczestnika; adres szkoły, imię i nazwisko nauczyciela – jeśli praca została wykonana pod jego kierunkiem oraz tytuł pracy (prace, które nie będą podpisane w taki sposób, nie będą oceniane).

6. Nadesłane prace przechodzą na własność organizatorów, którzy zastrzegają sobie prawo do ich popularyzacji.

III. Uwagi ogólne

1. Udział w konkursie jest bezpłatny.

SERDECZNIE ZAPRASZAMY!!!

ни ще зачиналі рієзати пілкою і рубаті дрова, котори навозілі в лістопаді чи грудньові. А ще жункі мусілі мазати своїє хати, бо всьо мазалі гліною. І так, як вони погостілі у месніці і масляну, то їх ждала тяжка робота аж до Великодня.

Било і так, што кума пошла до клуні попитати кума, коб продав юой пуд (16 кіль) овса, а вуон юой показав, што за збуоже має. А його жуонка, як прилетіла, то побіла на їх грабліє, ну бо біла обох. От і показав збуоже...

А як вернувся мужик до хати, то вбів гліняни міскі і горчки в кухні. Ну і не било чого продавати, бо треба било купіти посуду – горчки і міскі. Возів їх по сьолах горчар – на заплату треба било насипати збуожом туу посуду, котору береш, за гроши мало хто купляв. Як везе по селові горчки, то кричит: „Горч-

2. Prace przysyłane na konkurs powinny być dobrze zabezpieczone przed uszkodzeniem podczas transportu. Organizatorzy nie ponoszą odpowiedzialności za ewentualne uszkodzenia prac.

3. Organizatorzy zastrzegają sobie prawo do bezpłatnej publikacji prac w mediach.

4. Interpretacji regulaminu, oceny i kwalifikacji prac dokonuje jury. Postanowienia jury oraz werdykt końcowy są nieodwołalne.

5. Uczestnicy konkursu (lub osoby koordynujące przygotowanie prac) zostaną powiadomieni telefonicznie o wynikach konkursu.

6. O otwarciu wystawy i ogłoszeniu wyników organizatorzy powiadomią w późniejszym czasie.

7. Prace (z dopiskiem „Konkurs plastyczny”) należy przesłać lub osobiście dostarczyć do **31 maja 2010 roku** na jeden z poniżej wymienionych adresów organizatorów:

**Bractwo Młodzieży Prawosławnej
Diecezji Białostocko - Gdańskiej
ul. Św. Mikołaja 3
15-420 Białystok**

**Redakcja „Nad Buhom i Narwoju”
ul. Ogrodowa 13, skr. poczt. 77
17-100 Bielsk Podlaski
tel. 661 566 333**

**Bractwo Młodzieży Prawosławnej w Polsce
ul. Św. Mikołaja 3
15-420 Białystok**

кі, баби, горчки!” І виходят на гуліцю, і купляють. Білась така посуда – а не раз жуонка мусіла украсти у мужика відро збуожа, бо не барзо давав. Як поб'ют діті, то хутко маті сховає черепкі, бо у мужика некоторого не дітя віновате, а жуонка, што не допільновала.

Колісь барзо било важне збуоже, бо його мало било. Наймалі люде молотевнікув, котори молотілі ціпамі, за день бралі пуд жита. Але билі барзо хітри, ну і злодіювати молотевнікі – виходячи з клуні насипав у нагавіці збуожа, а там зміщалося тоже 16 кіль, але послі сталі господаріє прилапувати такіх молотевнікув і сталі їх менч наймати.

І так на всякуй роботі Великі пуост проходів.

**Ніна ГРИГОРУК
Фото Ю. Гаврилюка**

«Na Welykdeń Sonce hraje»

(Wielkanocne etiudy w terenie zapisane)

Każdego roku przed Wielkanocą wyruszamy w trasę po podlaskich wsiach i miasteczkach, aby nagrać materiały do świątecznych audycji. Najczęściej sięgamy do naszej „etnografii” – opisów minionych, bogatych w tradycję obchodów świąt, które obecnie istnieją już tylko we wspomnieniach starszych mieszkańców naszych miejscowości. Te opowieści tworzą nostalgiczny obraz świąt przeżywanych w zgodzie z naturą i prastarym, ustalonym porządkiem świata. Jego pewne pozostałości nadal towarzyszą nam w obchodach Wielkanocy, Bożego Narodzenia, innych uroczystości w kalendarzu świąt. Jednak nić tradycji, która wiła się od setek lat, obecnie ulega zerwaniu, zanika w praktyce ludowego celebrowania świąt, zanika także ze zbiorowej pamięci. Jej przekaznikami są już jedynie jednostki, w których wspomnienia wsłuchujemy się ze świadomością, że czas zabiera nie tylko ludzi, ale także związane z nimi historie.

Na Welykdeń Sonce hraje – mówił mi kiedyś mój świętej pamięci dziadek, wspominając święta Zmartwychwstania Pańskiego swej młodości. Największe i najważniejsze w kalendarzu chrześcijańskim święto, w naszym wiejskim tradycyjnym świecie było nie tylko wyrazem radości ze zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, a tym samym zapowie-

dzią zbawienia całej ludzkości. O tej radości opowiadał mi ks. Eugeniusz Suszcz, proboszcz parafii prawosławnej w Pasynkach: *Podczas wielkanocnego nabożeństwa, tuż po procesji dookoła cerkwi, wszyscy gromadzimy się w przedsionku świątyni. Wszyscy są weseli, wszyscy oczekują na moment, gdy batuszka otworzy krzyżem drzwi cerkwi i wkroczy do niej śpiewając wspólnie o tym, że Chrystus Zmartwychwstał, że swą śmiercią i zmartwychwstaniem pokonał śmierć i że owa śmierć nie jest już dla nas straszna.*

W ciemnościach nocy z okien cerkiewnych bije światłość. To zapalone na wszystkich świecznikach i panikadłach świece i lampy grają światłem, które w ludzkim pojmowaniu jest oznaką bezpieczeństwa i opatrności. Gdy gasną świece, nastaje świt i wówczas to Słońce zaczyna radośnie hrać.

Dla osób, które pasjonuje odnajdywanie załączków starożytnej kultury i pradawnych archetypicznych znaków, słowa o tym, że Słońce gra i podskakuje to czytelny symbol ciągłości znaczeń i symboli, których tradycja sięga początków kształtowania się kultury i ludzkich wierzeń.

Na rozhowiny śpieszyli się wszyscy do swych chałup. – *Wyposzczeni, biegliśmy z cerkwi do domu. Dla dzieci ważne było, że ktoś jest pierwszy, jak to dzieci. A po drugie – mięsa się chciało już spróbować – wspominają dziadkowie z Pasynków. – Każdy napotkany po drodze przechodzień słyszał gromkie „Chrystos Woskres”, a w odpowiedzi rozlegało się „Woistynu Woskres”!*

W niektórych domostwach siadali i siadają do wielkanocnego śniadania bezpośrednio po przyjeździe z cerkwi. *Rozhohlałyś* oczywiście jajkiem, potem była sól, chleb, kielbasa, szynka, paska... Świątynie nie miało rozmiaru symbolicznego – przygotowywano nie koszyczki, ale dobry kosz, a to i *kopańku*.

Stary, zapomniany już zwyczaj nakazywał także, aby resztkami święconego podzielić się ze stojącymi w chlewie zwierzętami, a skorupki po jajkach lub kawałek kostki z wielkanocnego stołu zostawić i na Jurja (23 kwietnia = 6 maja) zanieść na pole.

Jak wdarat w dzwuon, to i w Paszkuowszczyńni czuty – tak o mocy cerkiewnych dzwonów mówił na dzwonnicy przy cerkwi św. Michała Archanioła w Orli Włodzimierz Lemiesz. – *W Wielkanoc dzwonimy tak inaczej, radośnie, na wszystkie dzwony* – opowiadał orlański dzwonnik. Orlańskie dzwony przy dobrej pogodzie słychać nie tylko w sąsiednich Koszelach i Mikłaszach – ich dźwięk niesie się do innych wsi orlańskiej parafii.

Wielkanocne bicie w dzwony to jedno z najmilszych wspomnień mężczyzn. Gdy byli jeszcze chłopcami, każdy musiał w paschalną niedzielę choć raz wleźć na dzwonnice i uderzyć w dzwony. Lepiej lub gorzej, bo to też sztuka, która szczególnej weryfikacji poddana jest właśnie w paschalnym okresie. Bicie w dzwony miało przynosić szczęście, a także dobre plony gryki.

Wołoczebne – to główna atrakcja świąt Wielkanocy, na którą w dzieciństwie czekali nasi dziadkowie. – *Dziś jak pieniądze dasz, to się cieszą, a jajko jak podarujesz – to często i zostawia, nie zabiorą ze sobą do miasta* – takie zdanie często pojawia się we wspomnieniach dzisiejszych babć ze wsi, które przyjmują w święta swych wnuków. *Wołoczebne*, czy to w postaci pisanki, popularnej szczególnie w okolicy Siemiatycz, czy kraszanki,

która kolor zawdzięcza najczęściej wywarowi z łupin cebuli, to wielkanocny prezent obdarzony mocą prastarego symbolu odradzającego się życia. O tym, że nie był to pusty gest, świadczy pewnie fakt, iż obowiązkiem rodziców chrzestnych, odpowiadających za duchowe wychowanie dzieci, było darowanie swym chrześniakom wielkanocnego jajka.

W wielu miejscowościach istniała tradycja, która nakazywała darowanie *wołoczebnego* dopiero od Wielkanocnego Poniedziałku. Niedziela bowiem był to czas rodzinnych, domowych *rozhowin*, a chodzenia w gości unikano przynajmniej do wieczornego nabożeństwa.

Wielkanocnym jajkiem *rozhowlajimoś* także z tymi, którzy odeszli. W Paschalny Poniedziałek lub w Niedzielę Przewodnią tradycja nakazuje pójść na cmentarz i zanieść pisankę lub kraszankę na groby naszych bliskich. Także oni chcą usłyszeć radosne *Chrystos Woskres!*

Gdy było *wołoczebne*, można było iść na *wybywki*. Technik i metod było bez liku. Proste pojedynki na stuknięcie dwoma jajkami. Słyszałem opinie, że zazwyczaj przegrywał ten, co stukał – bo drugie jajko można było odpowiednio ściśnąć w dłoni. Było też *kaczanie z huorky*, *kaczanie w lubku* lub *luboczku*, *korytko*.

– *W swojej kompanii zbierały się dzie-*

ci, schodzili kawalerowie, ale i starsi mężczyźni nie stronili od tej zabawy. Wszyscy grali. Był katok, spuszczała jajka z góry. Trzeba było umieć trafić. Trafisz, to zabierasz. Ile tych jajek człowiek mógł wtedy na raz zjeść. Dziś by chyba nie dał rady tyle. Ale nie było jak teraz, że kiedy chcesz, to zjesz, tylko od święta – tak o wielkanocnych „sportach” opowiadał Włodzimierz Bielak z Wojszków.

Do Prowodu *rohulki* my spływały – od Wielkanocy do Niedzieli Przewodniej trwał na wsiach, jak mówił mój kolega, „festiwal jednej piosenki”. *Rohulki* – pieśni wiosenne, nie mają wielu rozbudowanych melodii. Proste przyspiewki mają w sobie jednak tę magiczną moc, a ich pochodzenie sięga czasów naszych prasłowiańskich praszczurów.

– *Rohulki śpiewaliśmy już od Wielkanocnej Niedzieli* – wspomina Walentyna Klimowicz z Dobrywody. – *Kto szedł w haj, czyli lasek tuż za wsią, kto śpiewał na ławeczce we wsi. U nas jest taka popularna rohulka „Światy Jure Ryhore”, w której śpiewa się do św. Jerzego, aby poszedł do Boga i poprosił Go o klucze, żeby można było Ziemię otworzyć i wypuścić na nią trawę zieloną.*

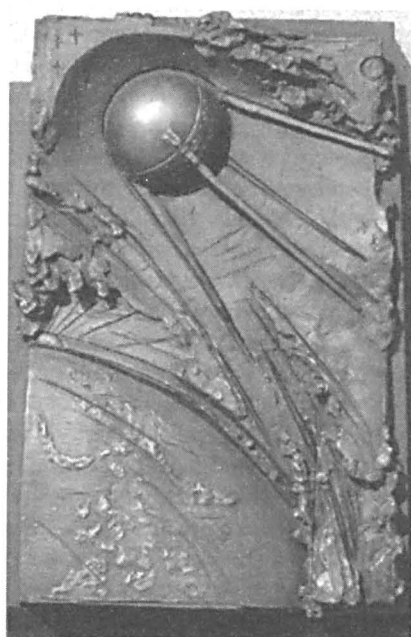
Gdy słucha się tej piosenki, mimowolnie przychodzi na myśl grecka mitologia i historia o Persefonie – córce Demeter i Zeusa, którą Hades porwał do swego podziemnego królestwa. Jej matka, po rozpaczliwych poszukiwaniach, wymogła na Hadesie i całym Olimpie obietnicę, że Persefona w królestwie zmarłych spędzać będzie trzy miesiące, a przez dziewięć cieszyć się będzie wolnością. Oznaką jej uwolnienia była dla starożytnych Greków rozkwitająca wiosna. Taka jak w dobrywodzkiej *rohulce* o św. Jerzym.

Tycho zaraz na świata – mówi Nina Jawdosiuk – „koleżanka” Walentyny Klimowicz z folklorystycznego zespołu z Dobrywody – *Jakoś nie słychać nikogo, ani w haju, ani na rogu ulicy, ani na końcu wsi. I na ławeczkach, szczególnie w święta – pusto. Przyjeżdżają dzieci i wnuki z miast. Na jeden dzień, bo do pracy trzeba wracać. I zamykają się wszyscy w domach, goszczą się i rozjeżdżają, kto gdzie, a na wsi „staryki” tylko zostają.*

I w parę godzin odbywają się *rozhowiny*, *wołoczebne* i *prowody*, jednym słowem całe święta w pigułce. Święta czy ich namiastka?

Sławomir SAWCZUK
„Dumka Ukraińska” – Polskie Radio
Białystok
Fot. J. Hawryluka

Kosmonautyka po kozacku

W tym roku 12 kwietnia to dla mieszkańców Podlasza *Prowudnyj poniedziałek*. Ogólnie jednak data ta kojarzy się z Międzynarodowym Dniem Lotnictwa i Kosmonautyki, ustanowionym w rocznicę pierwszego lotu statku kosmicznego z człowiekiem na pokładzie. O ile pionierzy lotnictwa mogli tworzyć swoje prototypy zdolne do uniesienia człowieka ponad powierzchnię gruntu na zasadzie „majsterkowania w garażu”, to programy kosmiczne wymagały już ogromnych nakładów finansowych, stały się więc głównie udziałem USA i ZSRR, co w warunkach zimnej wojny zaowocowało swoistym kosmicznym wyścigiem, wzajemnie uzupełniającym się z wyścigiem zbrojeń.

Dwie z trzech podstawowych konkurencji tego współzawodnictwa wygrał Związek Radziecki. Najpierw jako pierwszy umieścił na orbicie sztucznego satelitę Ziemi „Sputnik 1” – 4 października 1957 r. (amerykański „Explorer” znalazł się tam 1 lutego 1958 r.), a w niecałe cztery lata później, 12 kwietnia 1961 r. przeprowadził pierwszy lot załogowy na statku „Wostok” pilotowanym przez Jurija Gagarina, który dokonał pełnego okrążenia ziemi (amerykański astronauta zrobił to w następnym miesiącu – 5 maja 1961 r.). Stany Zjednoczone okazały się natomiast bezapelacyjnym zwycięzcą wyścigu na Księżyc – w ramach projektu „Apollo” 21 grudnia 1968 r. dokonano jego pierwszego oblotu przez statek z trzyosobową załogą, zaś 20 lipca 1969 r. odbyło się pierwsze lądowanie astronautów na powierzchni Srebrnego Globu (ogółem w latach 1969-1972 było ich sześć).

Gdy jednak przyjrzymy się konkretnym ludziom stojącym za tymi i innymi sukcesami, zarówno opracowującym teoretyczne zasady lotów, jak i konstruującym pojazdy kosmiczne, okazuje się, że podbój kosmosu dokonany został w znacznej mierze przez Ukraińców. Co ciekawe, mieli oni nie tylko decydujący udział w rozwoju kosmonautyki radzieckiej, ale też – zarówno pośrednio, jak i bezpośrednio – przyczynili się do sukcesu amerykańskich lotów na Księżyc czy powstania systemu GPS, korzystanie z którego stało się już powszechną praktyką.

*N*aszemu narodowi ukraińskiemu właściwa jest taka cecha, jak kosmiczność. Zdawałoby się taki spokojny naród, skłonny raczej do kontemplacji. A jednak 80% twórców technologii kosmiczno-rakietowych urodziło się w Ukrainie... Autor tych słów, wykładowca Instytutu Fizyczno-Technicznego w Dniepropietrowsku (głównym ośrodku przemysłu kosmicznego w Ukrainie), niestety nie rozwija myśli o „kosmiczności” Ukraińców, więc kwestia znalezienia źródeł owego zjawiska daje pole do inwencji każdemu z nas. A może odpowiedź leży właśnie w kontemplacyjnej, marzycielskiej i skłonnej do idealizmu ukraińskiej naturze – bo przecież najwyższym ideałem dla niej jest wolność, a jej obietnicą są błękitne przestworza... Tak jak dla zapatrzonego w niebo bohatera lirycznej pieśni-skargi poetki-romantyki Mychajła Petrenki (ur. 1817 r.), który żyzma się:

*Czomu ja ne sokił, czomu ne litaju,
Czomu meni, Boże, ty kryleć ne daw?
Ja b zemlu pokynuw i w nebo zlitaw.*

Oczywiście Ukraińcy do tej wolności nie tylko „romantycznie” i rzewnie vzdychali, ale też zawzięcie o nią – kozackimi szablami – walczyli. *Ukraina* – pisał u schyłku XVII w. zachodnioeuropejski autor – to kraj, zasiedlony kochającym wolność narodem kozaków..., którzy są bardzo zakochani w swoich swobodach i nie cierpią niczyjego jarzma. Ale kozacka wolność, w swej istocie głęboko demokratyczna – ludowa – nie była mile widziana, ani w szlacheckiej Rzeczypospolitej, spod której władzy Naddnieprze pod przywództwem „Chmela” się wyzwoliło, a tym bardziej w państwie carów, gdzie każdy, nawet wysoko w społecznej drabinie stojący, był w istocie *chotopem* (niewolnym poddanym) swego *gosudara*. Wspólnym więc wysiłkiem obu tych państw (brzmi to nieco paradoksalnie, ale w gruncie rzeczy tak było) kozacką autonomię, wywalczoną przez Wojsko Zaporoskie za czasów Bohdana Chmielnickiego, w ciągu stu kilkudziesięciu lat zniszczono. Ale pragnienia swobody u potomków wolnych kozaków nie wykorzeniono, nawet u tych, których zamieniono na pańszczyźnianych chłopów. I tutaj w rozważaniach nad kosmonautyką dochodzimy, no oczywiście – do Tarasa Szewczenki (tym bardziej że piszę to w dniu jego urodzin, prawie już dwusetnych).

Oczywiście Szewczenko pisał nie traktaty o podboju kosmosu, ale wiersze i poematy o czasach *koły buły my kozakamy*, sam z kozackiego rodu przecież pochodził. Z zachwytem wiersze te czytano więc w niedawnych pułkowych i sotennych miastach czy miasteczkach, jak też we wsiach niegdyśiejszej *Het'manszczyzny*. Jako dziecko chłonał je też Mykoła Kybaczycz (1853-1881), syn nauczyciela, a później duchownego w miasteczku Korop na Czernihowszczyźnie (za czasów kozackich siedziby setnika w pułku niżyńskim), który pomiędzy szóstym a dziesiątym rokiem życia wychowywał się w domu swego dziadka ze strony matki.

Maksym Iwanyčkyj – czytamy w biografii umieszczonej w koropeczkim muzeum – był dobrze wykształconym człowiekiem, utalentowanym aktorem, wspinał się wiejskim nauczycielem. Był osobieście znajomy z Iwanem Kotlarewskim, autorem nieśmiertelnej „Eneidy”. Z charakteru był buntownikiem i poszukiwaczem sprawiedliwości. Wychowanie dziadka wywarło ogromny wpływ na kształtowanie światopoglądu i charakteru Mykoły Kybaczycza. Właśnie od dziadka Mykoła przejął ducha buntu. Od niego po raz pierwszy usłyszał o ciężkim pańszczyńnianym życiu, o Pugaczowie, o dekabrystach, czytał razem z dziadkiem utwory Szewczenki i Hohola.

W 1861 roku, w roku śmierci Szewczenki, a więc zanim Mykoła wyrósł, pańszczyńniana niewola została w Imperium Rosyjskim zniesiona. Ale zanim to się stało, w innej wsi Czernihowszczyzny młody i zapalczywy Ławrin Janhał (nazwisko, którym siczowcy określali czasem swoich koszarowych, wskazuje, że też był kozackiego rodu) rzucił się z sierpem na pomieszczka gnębiącego swoich poddanych. Krzywdy mu chyba wielkiej nie zrobił, nie zawisnął bowiem na szubienicy, a został skazany na osiedlenie w dalekiej i głuchej Wschodniej Syberii. Tak Janhałowicze stali się sybirakami, a jego wnuk inżynier-konstruktor Mychajło Janhel (1911-1971), jakiś niedbały pisarz przekreślił bowiem nazwisko, jeden z piątki odznaczonych tytułem Bohatera Związku Radzieckiego za przygotowanie kosmicznego lotu J. Gagarina, urodził się w głuchej wsi nad Ilimem w gubernii irkuckiej.

Mykoła Kybaczycz też okazał się buntownikiem nie tylko słowem, ale i czynem, a mając inteligenckie pochodzenie i wykształcenie oraz zacięcie wynalazcy stał się szczególnie niebezpieczny dla ładu społecznego w państwie, które na-

dal pozostawało więzieniem narodów. Jeszcze jako studenta zaprowadziło go to do więzienia (1876 r.), w którym spędził trzy lata, a później zaowocowało kontaktami z terrorystyczną grupą „Wolność lub śmierć”. To właśnie z niej wyrosła powszechnie znana „Narodna Wola”, która za swój cel stawiała zdobycie swobód demokratycznych, m.in. poprzez zastosowanie terroru wobec osób uosabiających ówczesny reżim polityczny Imperium Rosyjskiego, z których najpierwszą był oczywiście car („narodowolcy” urządzili na niego istne polowanie i w końcu – za szóstym razem! – utłukli). Kybaczycz wprawdzie nie strzelał i nie rzucał bomb, ale wspierał działalność „Narodnej Woli” zarówno jako publicysta, jak i talentem w dziedzinie chemii, produkując zarówno farby dla konspiracyjnej drukarni, jak też materiały wybuchowe i konstruując bomby. To właśnie jedna z jego – jak wtedy mówiono – „piekielnych maszyn”, uznana przez żandarmów za prawdziwy majstersztyk sztuki pirotechnicznej, zabiła w końcu cara Aleksandra II (1 marca 1881 r.). Aresztowany i skazany 27-letni wynalazca także podczas pobytu w celi śmierci nie traci czasu – kończy opracowywanie koncepcji aparatu latającego napędzanego przez prochowy silnik odrzutowy o regulowanej sile ciągu.

Dla większości z nas, dorastających w czasach gdy co rusz pokazywano filmy o II wojnie światowej, gęsto okraszone salwami z „katusz”, a jednocześnie na bieżąco obserwujących kolejne etapy rozwoju lotnictwa i podboju kosmosu, wojskowe i cywilne zastosowanie silników odrzutowych to „oczywista oczywistość”. W drugiej połowie XIX w. rakiety kojarzyły się jednak głównie z fajerwerkami. Wprawdzie już w pierwszej połowie XIX w. w wielu armiach europejskich były specjalne oddziały raketowe, w tym także w rosyjskiej, gdzie konstruktorem pierwszych pocisków raketowych, wystrzeliwanych salwami z przenośnych wyrzutni, był Ołeksander Zasiad'ko (1779-1837), syn niegdyśiejszego głównego *harmasza* (artylerzysty) Sicz Zaporoskiej, lecz szybki rozwój tradycyjnej artylerii, dysponującej coraz bardziej celnymi i dalekonośnymi armatami z gwintowanymi lufami, spowodował likwidację formacji „raketników”. Tym bardziej więc pomysł, że rakietą może napędzać jakiś pojazd, był całkowitym novum.

Jednak nowatorskie idee Mykoły Kybaczycza pozostawały przez prawie pół wieku nieznane – on sam został stracony

w kwietniu 1881 r., zaś więzienny rękopis spoczywał w tajnym archiwum policyjnym aż do obalenia caratu i opublikowany został dopiero w 1918 r. Tym jaśniej więc mogła błyszczeć gwiazda innego twórcy teoretycznych podstaw kosmonautyki Konstantyna Ciołkowskiego (1857-1935), również mającego swoje korzenie w *wołelubnij* Ukrainie (jego ojciec urodził się w okolicy miasta Hoszcza, w obecnym obwodzie rówieńskim). Co ciekawe, chociaż badania genealogiczne dowodzą, że Ciołkowscy, pochodzący ze zubożałej polskiej szlachty z Mazowsza, osiedli na Wołyniu dopiero w końcu XVIII w., uczony przez całe życie pielęgnował tradycję – prawdopodobnie jednak tylko legendarną – o swojej paranteli z kozackim hetmanem Sewerynem Naliwajką. Ale cóż – wielki wizjoner, szczeniacy się, mniejsza o to – prawdziwą czy domniemaną – rodową więź z jedną z czołowych postaci kozackiej *wolnicy*, zniszczonej przez imperium carskie, kończy swoje życie w imperium jeszcze bardziej nienawidzącym wolności – bolszewickim ZSRR. Sam uczony miał jednak stosunkowo miękkie lądowanie w nowym ustroju. Wprawdzie w 1918 r. trafił na kilka tygodni do katowni „czerezwycajki” na Łubiance, ale w latach 20. jego badania z dziedziny budowy rakiet i lotów kosmicznych otrzymały wsparcie władz, które później wypromowały go na bezapelacyjnego „ojca kosmonautyki” (notabene twórcę pojęcia „kosmonautyka”, a jednocześnie konstruktora „katiusz” Georgija Langemaka rozstrzelano w 1938 roku).

Zasługi Ciołkowskiego rzeczywiście trudno przecenić, kosmonautyka to jednak dziedzina na tyle rozległa, że jest w niej miejsce dla dość licznej grupy „ojców” czy raczej – pionierów, zarówno teoretyków, jak i praktyków konstruujących rakietę i pojazdy kosmiczne. Wśród tej pierwszej grupy czołową postacią, można by rzec najmocniejszym konkurentem Ciołkowskiego, który w wielu aspektach go prześcignął, jest połtawianin Ołeksander Szarhej (1897-1942), znany bardziej pod przybranym nazwiskiem Jurija Kondratiuka (przyjął je u zarania „władzy rad”, w obawie przed represjami za „niewłaściwe” pochodzenie i „białogwardyjską” przeszłość – jako były oficer frontowy był przymusowo wcielony do armii Denikina, z której zresztą szybko zdezerterował). Już w pierwszej rozprawie, którą zaczął pisać jako uczeń starszych klas gimnazjum (!), Kondratiuk przedstawia

podstawowe zasady budowy i kierowania rakietami wielostopniowymi napędzanymi paliwem ciekłym, ideę zasilania aparatów kosmicznych światłem słonecznym, a także koncepcję lotu na Księżyc z wykorzystaniem statku-bazy pozostającego na jego orbicie i niewielkiego statku z załogą, który służyłby do lądowania na powierzchni Srebrnego Globu i późniejszego powrotu na orbitę. Swoje koncepcje Kondratiuk rozwija w wydanej własnym nakładem w 1929 r. książce „Podbój przestrzeni międzyplanetarnych”, nie jest mu jednak dane dalej pracować w tym kierunku. Obawa przez dekonspirację zmusza go do odrzucenia propozycji pracy w zespole konstruktorskim Serhija Korolowa, na kilka lat trafia też do więzienia oskarżony o „szkodnictwo” – powodem było zbudowanie bez użycia deficytowych w tym czasie gwoździ drewnianego elewatora (notabene największej drewnianej konstrukcji na świecie), który jednak nie tylko że nie zawałił się, ale przetrwał też sam ZSRR. Później konstruktor ginie na froncie.

Można powiedzieć, że Kondratiuk swoimi pracami teoretycznymi w pewien sposób zemścił się na „radzieckiej ojczyźnie”, w której w istocie przyszło mu pędzić życie więźnia. Opracowana przez niego optymalna trajektoria lotu na Księżyc, nazywana trasą Kondratiuka, jak i koncepcja specjalnego modułu do lądowania na jego powierzchni, zostały bowiem wykorzystane przez NASA przy realizacji programu „Apollo” i przyczyniły się do wygrania przez USA „wyścigu na Księżyc”. Tak więc 20 lipca 1969 r. dowódca misji „Apollo 11” Neil A. Armstrong mógł zrobić swój „mały krok dla człowieka, ale wielki krok dla ludzkości”, a następnie ustawić amerykańską flagę, spełniając tym samym obietnicę prezydenta J. F. Kennedy’ego, który siedem lat wcześniej deklarował: *Przyrzekliśmy sobie, że nie będzie nad nim panować wroga flaga podboju, lecz sztandar wolności i pokoju*. (Dla obecnej młodzieży przypomina, że nas – wówczas obywateli państwa „obozu socjalistycznego” – przekonywano usilnie, że to właśnie czerwona flaga z sierpem i młotem jest sztandarem wolności).

Grzechem byłoby nie wspomnieć przy tej okazji o ukraińskim inżynierze, który brał bezpośredni udział w realizacji programu „Apollo” – Mychajło Jarymowycz. Tym bardziej że urodził się on w 1933 r. w Białymstoku, chociaż – mimo kojarzącego się z Orlą nazwiska – jego rodzi-

ce pochodzili raczej z terenów bardziej południowych, z okolic Tarnopola. Jego pobyt w Białymstoku okazał się zresztą stosunkowo krótki, rodzina bowiem wyemigrowała do USA, gdzie Mychajło (*Michael Jarymowych*) uzyskał wykształcenie i poczynając z 1962 roku pracował w instytucjach rządowych USA i firmach związanych z kosmonautyką, uczestnicząc w takich projektach jak „Apollo”, „Space Shuttle” (prom kosmiczny), odegrał też znaczącą rolę w stworzeniu systemu nawigacji satelitarnej GPS. Z wykształcenia był jednak nie tylko „technikiem”, ale też humanistą (miał doktorat z filozofii), aktywnie uczestnicząc w życiu społeczności ukraińskiej w Stanach Zjednoczonych (m.in. należał do grupy inicjatywnej powołania w Uniwersytecie Harvardzkim Ukraińskiego Instytutu Naukowego – *Harvard Ukrainian Research Institute*).

Radziecko-amerykański wyścig kosmiczny był elementem ogólnego wyścigu zbrojeń, co widzimy w innym projekcie, w który w latach 80. był zaangażowany M. Jarymowycz – SDI, czyli systemu obrony antybalistycznej, powszechnie znany pod nazwą „gwiezdnych wojen”, który miał bronić kraje NATO przed atakiem raketowym ZSRR. A tak się składa, że radzieckie rakiety balistyczne, zarówno wykorzystywane do celów wojskowych, jak i lotów w kosmos, były swego rodzaju ukraińską specjalnością, zarówno gdy chodzi o ich twórców, jak i miejsce wytwarzania znacznej części, jeśli nie większości tego piekielnego asortymentu (Dniepropietrowsk). Krążą nawet wieści, że niemiecki inżynier Werner von Braun – twórca pierwszej rakiet balistycznej V2, posłużył się przy jej konstrukcji rysunkami znalezionymi przy ciele Jurija Kondratiuka, gdy ten zginął na początku 1942 roku pod Moskwą.

Wojna, która zabrała życie geniuszowi z Połtawy, przyspieszyła jednocześnie bieg wydarzeń, które w ciągu kilkunastu lat od jej zakończenia wyniosły na ziemską orbitę pierwszego człowieka. W ZSRR głównym realizatorem wizji „kozakofila” Ciołkowskiego (i całej rzeszy innych zapaleńców wpatrujących się w księżyc i gwiazdy) stał się Serhij Korolow (1907-1966), po swojej matce potomek „kozaków miasta Niżyna” (była taka kategoria w oficjalnym podziale stanowym carskich poddańców). Dom dziadka przyszłego zdobywcy kosmosu – Mykoły Moskałenki, w którym spędził on większość dzieciństwa, stał naprzeciwko pomnika Mykoły Hohola (pisarz, chociaż urodzony pod Połtawą,

FIRST MAN ON THE MOON

UNITED STATES

Historia podboju Księżyca dla kolekcjonerów: 1. Radziecki znaczek pocztowy z 1959 r. poświęcony osiągnięciu przez sondę „Luna-2” powierzchni Księżyca (uległa rozbięciu). 2. Wyjście pierwszego amerykańskiego astronauty na powierzchnię Księżyca na znaczku USA. 3. Ukraińska moneta z portretem Jurija Kondratjuka i opracowanym przez niego schematem lotu na Księżyc.

nauki pobierał właśnie w gimnazjum w Niżynie). Jak wspominała jego matka, podczas opiewanych właśnie przez Hohla/Gogola księżycowych ukraińskich nocy, gdy nieboskłon płonie i pulsuje gwiazdnym blaskiem, malec *patrzył na niebo szeroko otwartymi oczyma, a srebrny Księżyc wyzierał zza chmur...*

Tak więc całe życie Serhija, który jako pięcioletni chłopiec zobaczył samolot, będący w tym czasie jeszcze niemalą sen-

sacją, to uparte dążenie do zbudowania pojazdu, którym można by wyrwać się w międzygwiazdne przestworza. Na początku buduje szybowce – pierwszy jako 16-letni członek Towarzystwa Przyjaciół Floty Powietrznej, później jako student wydziału lotniczego Politechniki Kijowskiej i Wyższej Szkoły Technicznej w Moskwie, którą kończy konstruując jako pracę dyplomową lekki dwuosobowy samolot SK-4. Jednak nie tylko szybowiec, ale

i samolot śmigłowy nie daje możliwości lotu w kosmos. Taką perspektywę otwierała rakietą z silnikiem na paliwo ciekłe, po raz pierwszy skonstruowana w 1926 roku przez Amerykanina Roberta Goddarda. W 1931 r. S. Korolow, wówczas starszy inżynier moskiewskiego Centralnego Instytutu Aerohydrodynamicznego, jest jednym z autorów ogłoszenia: *Tworzona jest grupa badań nad silnikami odrzutowymi... Wszystkich pragnących pracować w tej dziedzinie, którą uważa się za zdolną do przygotowania lotów międzygwiazdnych, prosimy o podanie swego adresu.*

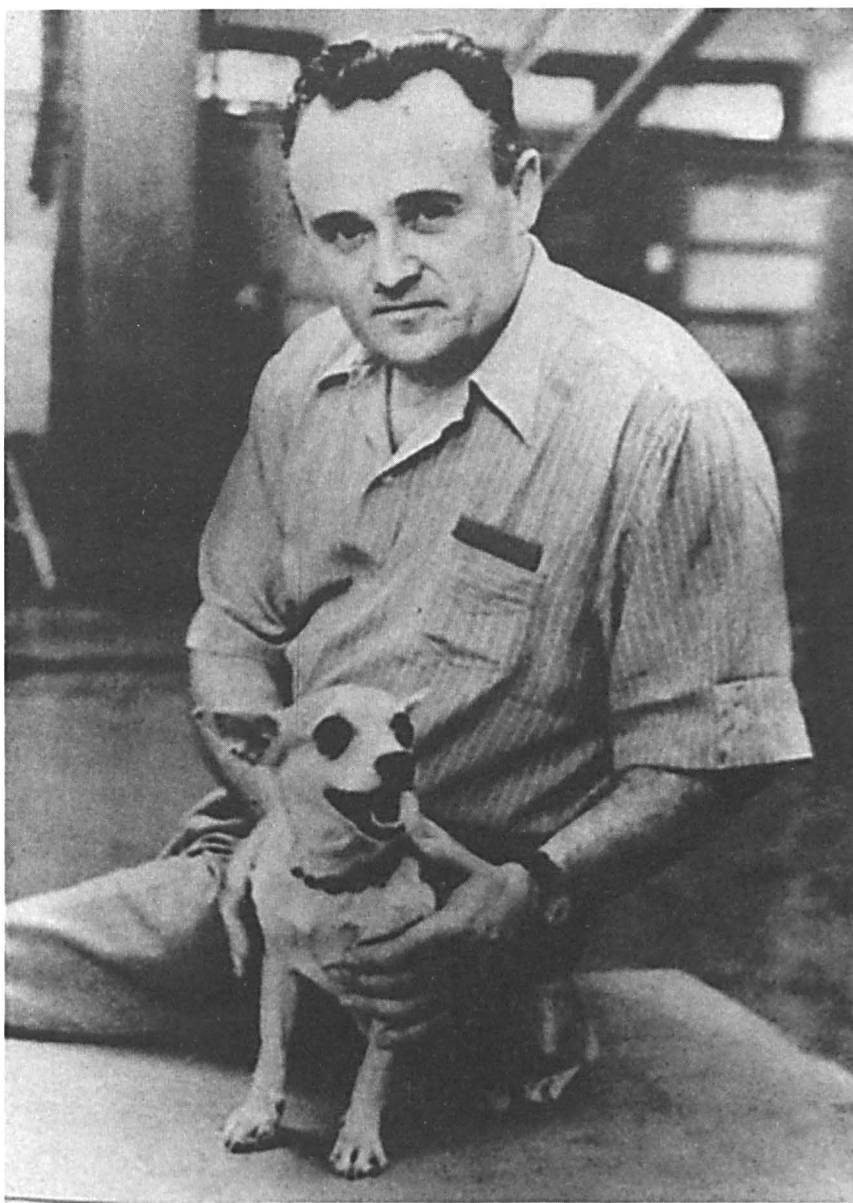
W 1933 r. grupa, będąca swego rodzaju kołem entuzjastów pracujących społecznie, została włączona do nowo powstającego Odrzutowego Instytutu Naukowo-Badawczego. Korolow, który rok później opublikował swoją pierwszą pracę naukową „Lot rakiety w stratosferze”, zajął stanowisko kierownika grupy aparatów rakiety. Jednak droga do gwiazd była dla młodego konstruktora usiana niebezpieczeństwami o wiele groźniejszymi niż przysłowiowe ciemnie. Instytut był instytucją wojskową, zajmującą się głównie opracowywaniem nowych rodzajów broni, m.in. wyrzutni rakietywej „katiusza”, i w latach 1937-1938 jego pracownicy stali się obiektem represji skierowanych przeciwko kadry dowódzkiej Armii Czerwonej. Wśród aresztowanych był także S. Korolow, którego po oskarżeniu o „szkodnictwo” skazano na dziesięć lat pobytu w obozie na Kołymie, co w znacznej mierze było równoznaczne z wyrokiem śmierci. Szczęśliwie, dzięki wysiłkom matki i przyjaciół, po kilkunastu miesiącach wyniszczającej pracy w kopalni złota udało mu się powrócić do Moskwy, gdzie trafił do kolejnego bolszewickiego wynalazku – tzw. *szaraszki*, łączącej w sobie funkcję więzienia i biura konstrukcyjnego pracującego na potrzeby przemysłu zbrojeniowego, w którym zatrudniano więźniów-inżynierów. W *szaraszce* Korolow spędził cztery lata, pracując m.in. nad silnikiem odrzutowym dla myśliwca bombardującego „Pe-2”, co w lipcu 1944 r. przyniosło mu uwolnienie z więzienia.

Można by powiedzieć, że taki już osobliwy urok państwa totalitarnego – wczoraj ni stąd ni zowąd mogłeś stać się godnym zniszczenia „szkodnikiem”, dzisiaj stajesz się „nie karany” i wolny, oczywiście w „rozsądnych” granicach obowiązujących obywateli państwa, będącego w istocie nadal wielkim obozem, i pod wa-

runkiem, że okazałeś się mimo wszystko „pożytecznym dla ojczyzny”. Korolowa uznano za na tyle „pożytecznego”, a więc przydatnego dla rozbudowy wojennej maszyny, że w 1946 roku powierzono mu kierownictwo całego programu budowy pocisków balistycznych (z tytułem głównego konstruktora).

Zakończona niedawno wojna znacznie przyspieszyła rozwój różnego rodzaju technologii mających zastosowanie militarne, przy czym w dziedzinie konstrukcji rakiet z napędem na paliwo ciekłe największe sukcesy osiągnęła III Rzesza. Było to w pewnej mierze zasługą państw Ententy, które po I wojnie światowej narzuciły Niemcom zakaz posiadania artylerii dalekiego zasięgu, przez co dowództwo niemieckiej Reichwehry, poprzedniczki Wehrmachtu, zainteresowało się właśnie pociskami raketowymi. Efektów doczekano się na początku lat 40. – w 1942 r. powstała pierwsza raketa A-4 zdolna osiągnąć przestrzeń kosmiczną, zaś w następnym roku Niemcy zaczęli produkować rakietę bojową V-2, zdolną do przenoszenia 1000-kilogramowej głowicy na odległość do 300 km (do końca wojny wystrzelono ponad 3 tys. tych rakiet). Niemieckie doświadczenia wykorzystane w okresie powojennym zarówno USA, gdzie znalazł się wraz z grupą współpracowników i dokumentacją techniczną główny konstruktor V-2 Wernher von Braun, jak też i ZSRR, do którego w 1946 r. wywieziono resztę niemieckich inżynierów zaangażowanych w prace nad raketami balistycznymi.

Tak więc w ciągu kilkunastu lat zespół kierowany przez Korolowa stworzył całą serię bojowych rakiet balistycznych „R” (bardziej znanej pod natowskim oznaczeniem „SS”) o różnym zasięgu, poczynając od R-1, która była w istocie modyfikacją V-2, aż do R-7 – pierwszej rakiety o zasięgu międzykontynentalnym, zdolnej do osiągnięcia tzw. pierwszej prędkości kosmicznej, a więc wyjścia na orbitę. Jej 2-4-stopniowe warianty stały się głównymi raketami nośnymi wykorzystywanymi w radzieckich programach kosmicznych, wynosząc w przestrzeń pierwsze „Sputniki”, statki załogowe „Wostok”, „Woschod”, „Salut”, transportowce „Progres”, sondy międzyplanetarne „Łuna”, a w latach 90. także elementy Międzynarodowej Stacji Kosmicznej. Pierwszy udany start R-7 w sierpniu 1957 roku dał więc Korolowowi upragniony klucz do przestrzeni pozaziemszej, co skrzętnie wykorzystywał, jak bowiem mówiła jego matka

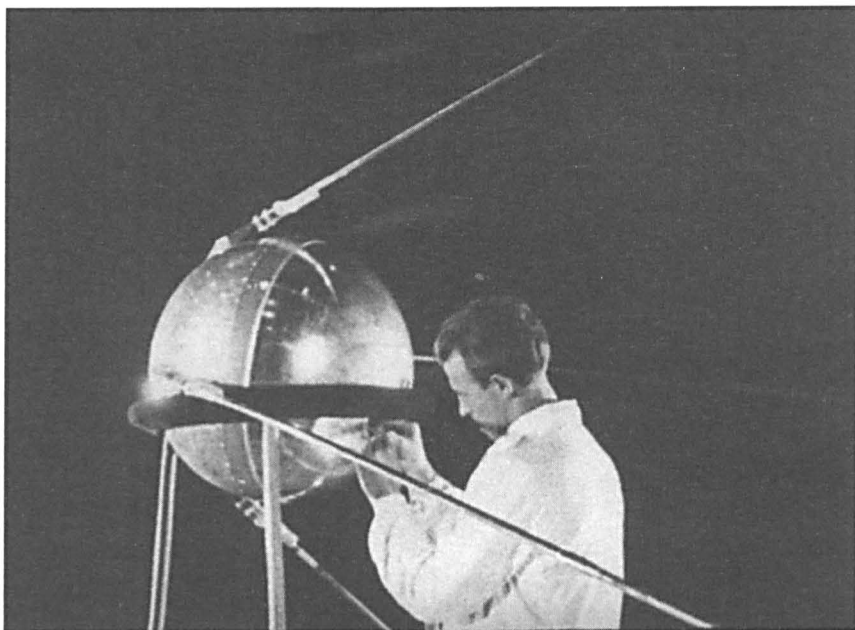
Serhij Korolow z jednym ze swoich psich kosmonautów

Marija: Nasi przodkowie to ukraińscy kozacy i mój syn odziedziczył po nich talenty i siłę woli, która pomogła osiągnąć wymarzony cel.

Oczywiście kierownictwo radzieckie, zanim przekonało się, że kosmonautyka przynosi spektakularne sukcesy, które można wykorzystać propagandowo w ideologicznej wojnie z Zachodem, było zainteresowane przede wszystkim militarnym zastosowaniem raketowych konstrukcji, które stały się idealnym środkiem przenoszenia pocisków jądrowych (pierwszą radziecką raketą z głowicą jądrową była R-5M – 1956 r.). Właśnie w ramach mobilizacji przemysłu do wyścigu zbrojeń budowaną w Dniepropietrowsku fabrykę samochodów zamieniono w 1951 roku na zakład zbrojeniowy, znany później jako „Jużmasz”, który miał produkować rakie-

ty balistyczne R-1, R-2 i R-5M. W 1954 r. powstało w nim biuro konstruktorskie, kierowane przez Mychajła Janhela, które opracowywało własne projekty rakiet bojowych (min. R-36M, czyli SS-18 Satan, wpisana do księgi rekordów Guinnessa), a także kosmicznych. Zanim więc Związek Radziecki „pokonał Amerykę” jego główny konstruktor musiał pokonać biurokratyczną machinę, nadal działającą w myśl zasady „wszystko dla frontu”.

Tę „odwrotną stronę” radzieckich sukcesów kosmicznych ukazuje kijowski publicysta Serhij Hrabowski: *Wygląda na to, że Korolow świadomie oszukiwał partię i rząd, pod przykrywką rakiet bojowych projektując nośniki do zdobycia kosmosu i dosłownie wyprasając prawo stworzenia sztucznego satelity, a później wysłania w przestrzeń kosmiczną człowie-*

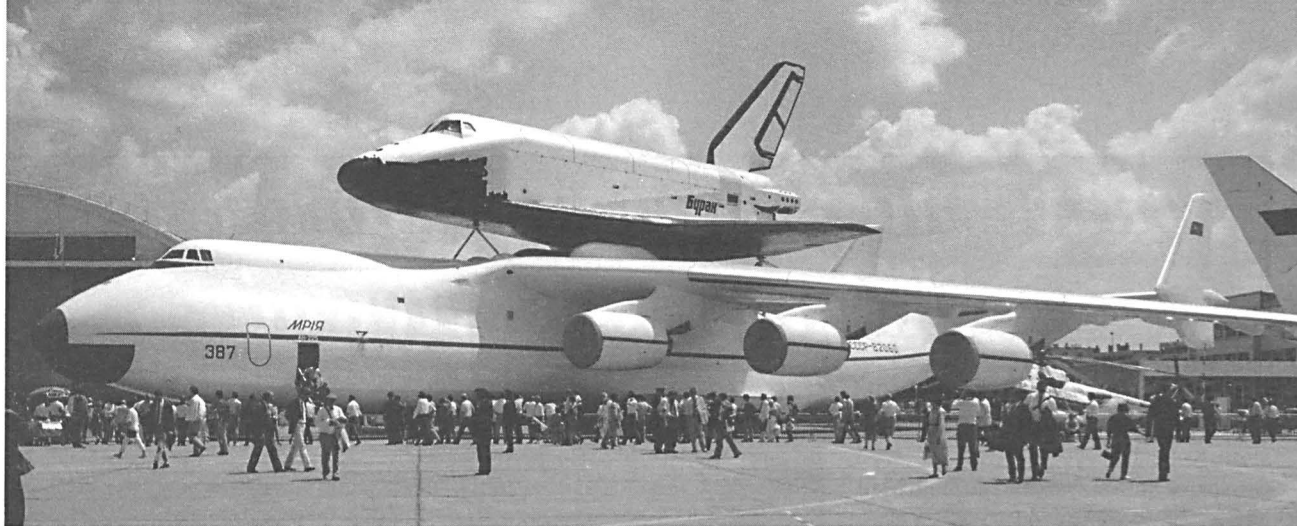

ka. Tak więc w 1954 r. Korolow pisze pierwszy memoriał do Rady Ministrów ZSRR „O możliwości stworzenia pierwszego sztucznego satelity Ziemi”. Rząd radziecki milczy. Po roku kolejny memoriał, tym razem do Akademii Nauk, spotkania z kuratorami gałęzi wojskowej – wszystko bezskutecznie. I kolejny list w sprawie satelity, do Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego – to już 1956 rok. Dopiero w tym roku pojawia się decyzja Radminu ZSRR o stworzeniu satelity siłami Akademii Nauk. Przyczyna takiej zmiany jest prosta: Amerykanie szykują się do zbudowania pierwszego satelity, trzeba więc udowodnić „wyższość socjalizmu”.

Sławną rakietę R-7 Korolow tworzy jako międzykontynentalną rakietę bojową i podczas wizyty Chruszczowa na Bajkonurze wyprasza u niego pozwolenie na jej użycie do wystrzelenia satelity, co przecież nie przeszkodzi w jej wojskowemu wykorzystaniu. Chruszczow zgadza się. Ale Akademia Nauk nie dotrzymuje terminu przygotowania satelity. Wtedy Korolow wydaje polecenie zbudowania pierwszego satelity siłami swego biura konstruktorskiego w ciągu trzech miesięcy. Tak samo powstał też drugi satelita – w ciągu czterech tygodni. A rakietę R-7 jako bojowa balistyczna okazała się niezbyt przydatna dla celów wojskowych – podstawą radzieckiej potęgi rakietowo-jądrowej stały się dniepropietrowskie rakiety Mychajła Janhela. Tymczasem R-7 okazała się idealną podstawą, na bazie której stworzono rakietę nośną do badania kosmosu. Na modyfikowanej „siódemce” startują nie tylko statki załogowe, ale też pierwsze sondy na Księżyc, Marsa i Wenus. Używana dzisiaj rakietą nośną „Sojuz” to nadal modyfikacja „siódemki”.

Taka sama sytuacja powtórzyła się z pierwszym lotem załogowym: Korolow w 1958 roku rozesłał do „odpowiednich instancji” uzasadnienie możliwości takiego lotu. W odpowiedzi – nie tylko mil-

1. Montaż pierwszego sztucznego satelity Ziemi „Sputnik-1”.
2. Start rakietę nośnej R-7 ze „Sputnikiem-1” na pokładzie.
3. Internacjonalne pożegnanie Rosjanina Jurija Gagarina przed wejściem na pokład „Wostoka-1” przez Ukraińców – głównego konstruktora Serhija Korolowa (z prawej) i głównodowodzącego Strategicznych Sił Rakietowych Kyryła Moskalenkę (w centrum).

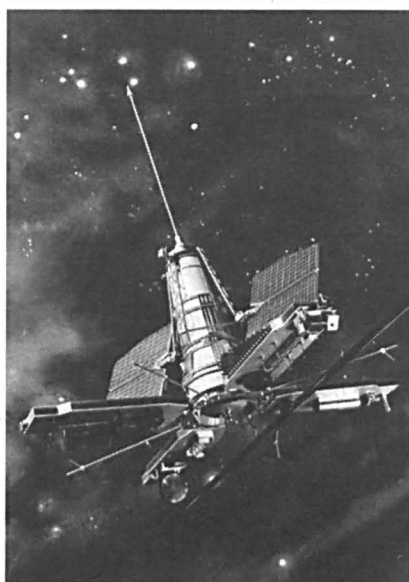
Samolot orbitalny „Buran” na grzbiecie samolotu transportowego AN-225 „Mrija”, zbudowanego w ANTK im. O. Antonowa w Kijowie. Jest to jedyny sposób transportowania tego statku kosmicznego. „Mrija” może też służyć jako latający kosmodrom.

czenie, ale też krytyka. Ponownie pomagają Amerykanie, którzy w odróżnieniu od ZSRR, gdzie wszystko jest tajne, głośno mówią o swoim programie lotów załogowych. Dopiero 22 maja 1959 roku pojawia się postanowienie rządu radzieckiego w sprawie programu „Wostok”. Ale nie myślcie: „Wostok” to statek fotozwiału kosmicznego, który byłby zdolny wrócić na ziemię („Nic więcej nam nie trzeba”). Jednak Korolowowi, powołując się na „prestż pierwszego na świecie państwa socjalistycznego”, udaje się dodać do tego postanowienia jeszcze siedem słów: „a także satelity przeznaczonego do lotu człowieka w kosmos”. Tak więc „Wostok” projektowany jest w dwóch wariantach: wojskowym (który wystartuje w 1962 roku) i załogowym. Pierwsze starty próbné w 1960 roku to oficjalnie próby prototypu statku zwiadowczego, ale Korolow samowolnie wsadza do niego psy, opracowuje systemy zabezpieczające warunki życiowe dla pilota. Dopiero na początku 1961 roku mamy dwie próby ze statkiem załogowym, a potem lot Gagarina, który Korolow wydarł systemowi i dokonał wbrew niemu samemu.

Tutaj nie można też zapominać o głównym współpracowniku Korolowa – twórcy silników do jego kosmicznych rakiet, także Ukraincu – Walentynie Hłuszko (1908-1989), który swoje rozprawy na temat podboju kosmosu zaczął publikować jako szesnastoletni chłopiec (kolejny zdolny 16-latek!). Silniki projektowane w biurze konstrukcyjnym kierowanym przez Hłuszkę umożliwiły nie tylko wyniesienie na okołoziemską orbitę pierwszego satelity i pierwszego kosmonauty, ale też cały szereg innych osiągnięć, (część z nich była jednocześnie kolejnymi zwycięstwami w „kosmicznym wyścigu”), takich jak loty automatycznych sond badawczych do Księżyca (1959) i Wenus

(1961), miękkie lądowanie stacji badawczej na Księżycu (1966), okążenie Księżyca przez automatyczny statek „Zond-5”, który następnie lądował na Ziemi (1968), umieszczenie na orbicie pierwszej załogowej stacji kosmicznej „Salut” (1971) czy miękkie lądowanie sondy na powierzchni Marsa (1972). Kolejne wielkie projekty, w które W. Hłuszko był zaangażowany już jako główny kierownik radzieckiego programu kosmicznego, to stacja orbitalna „Mir” (1986), rakietą nośną „Energia” (1987) oraz prom kosmiczny „Buran” (1988).

Oczywiście nazwiska Korolowa, Hłuszki, Janhela nie wyczerpują ukraińskiej „gwiazdnej plejady”, do której należy też Wołodmyr Czelomej (1914-1984), obok wyżej wymienionych i Gruzina Aleksan-

Sicz-1 – ukraiński sztuczny satelita przeznaczony do obserwacji meteorologicznych oraz badania jonosfery i magnetosfery (umieszczony na orbicie 31.08.1995 r. przez ukraińską raketę nośną Cyklon-3).

dra Nadiradze, zaliczany przez zachodnich ekspertów do piątki najwybitniejszych twórców techniki raketowej w ZSRR. Konstrukcjami Czelomeja były m.in. najsilniejsza radziecka rakietą nośną „Proton” (wykorzystywana do dzisiaj), stacje orbitalne „Salut-3”, „Salut-5” i „Kosmos” czy wielkogabarytowe bezzałogowe statki orbitalne. Do tej listy zdobywców kosmosu z kozackiego rodu trzeba dopisać też Hleba Łozyno-Łozynskiego (1910-2001), pochodzącego z obdarzonej przez carycę Katarzynę II *dworianstwem* starszyny kozackiej, który ukrywając swe pochodzenie z szeregow „wrogów klasowych” jako pracownik Charkowskiego Instytutu Lotnictwa stworzył w 1937 r. pierwszy w ZSRR silnik turboodrzutowy do samolotu myśliwskiego, a w okresie powojennym pracował nad samolotami orbitalnymi, które mogłyby z powodzeniem konkurować z amerykańskimi promami kosmicznymi, nie zostały jednak zrealizowane, gdyż ZSRR okazał się nieprzygotowany do tego technologicznie. A gdy w końcu w 1988 r. odbył się jedyny lot radzieckiego samolotu orbitalnego konstrukcji Łozyno-Łozynskiego „Buran”, okazał się on jednocześnie ostatnim, wkrótce bowiem upadł i sam ZSRR.

Niepodległa Ukraina, w której posiadaniu znalazła się trzecia część dawnego radzieckiego potencjału kosmicznego, stała się jednym z państw kosmicznych, a więc wytwarzających wszystkie elementy potrzebne do lotów w przestrzeń pozaziemską. W 1995 roku zainicjowano to w jak najbardziej kozackim duchu – wystrzeliwując na orbitę satelitę pod nazwą „Sicz”.

Jerzy HAWRYLUK

Na stronie 17: Zapatrzony w niebo kozak na pomniku hetmana Bohdana Chmielnickiego w Czerkasach i „Sputnik-1” – ba-relief na pomniku Serhija Korolowa w Moskwie.

Muzyczna spuścizna, którą trzeba właściwie odczytywać

W ubiegłym już 2009 roku ukazała się płyta „*Moja матуля пераборнічка*”. Kultura muzyczna wsi Zbucz”, wydana przez Stowarzyszenie Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach przy wsparciu finansowym Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego oraz Urzędu Gminy Czyże. Płyta zawiera pieśni pozaobrzędowe wykonywane przez miejscowy zespół „Zbuczanki”, archiwalne nagrania utworów instrumentalnych oraz opowieści członkiń zespołu. Na uwagę zasługują nagrania tańców, wykonywanych na skrzypcach, akordeonie, gitarze, bałajce, między innymi przez miejscowego muzyka-skrzypka Piotra Juskiewicza. Szczególnie interesujący jest jednak repertuar pieśniowy, obejmujący tzw. folklor zwyczajny Zbucza oraz wsi Nowiny koło Łosinki, z której pochodzi jedna z członkiń „Zbuczanki”.

Płyce towarzyszy książeczka zawierająca ogólny opis dawnych dziejów Zbucza, prezentację kultury muzycznej tej wsi oraz dawne fotografie, na których udało mi się także odnaleźć starszych członków swojej rodziny oraz ludzi, wśród których się wychowałam, a którzy już dawno odeszli.

Jako pasjonatkę folkloru interesuje mnie przede wszystkim miejscowy folklor muzyczny, nazwany w dodatku do płyty „starobiałoruskim”. To 15 utworów wykonanych gwara wsi Zbucz i Nowina, które pokazują różnorodność i bogactwo pozaobrzędowej twórczości ludowej Podlasian. Są to w większości pieśni mniej znane, często dawne, choć warto pamiętać, że „folklor zwyczajny” jest o wiele młodszy niż obrzędowy. Powstał on jako modyfikacja pieśni obrzędowych, które oderwane od dawnych pogańskich rytuałów (jak np. witanie wiosny), zaczęły tracić swoje pierwotne znaczenie. Równolegle do nich zaczęły powstawać inne utwory. Na płycie znalazły się również dwie pieśni rosyjskie, ale jako że jest to folklor napływowy, nie stanowi on przedmiotu mojego zainteresowania.

Słuchając płyty, byłam pod ogromnym wrażeniem wykonywanych pieśni i doskonałej pamięci członkiń zespołu, które odtworzały utwory sięgające swoimi korzeniami nawet XVI wieku, zawierające jed-

nak motywy o wiele starsze. Niestety, choć o folklorze podlaskim mówi się i pisze z pozoru dużo, to tak naprawdę wyjaśnia się niewiele. Poprzestaje się najczęściej na powtarzaniu dość ogólnych sformułowań, albo tworzy się błędne określenia typu „język, folklor starobiałoruski”, które nie dość, że nic nie wyjaśniają, to zaciemniają rzeczywistość językowo-folklorystyczną Podlasia między Bugiem a Narwią.

Po pierwsze, w tego typu publikacjach, choć ogromnie wartościowych jeśli chodzi o zebrany materiał, nie mówi się rzetelnie o dialekcie konkretnej wsi. Tymczasem nie jest tajemnicą, że język zarówno Zbucza, jak i innych miejscowości położonych na terytorium między Bugiem a Narwią, badany naukowo już od II poł. XIX wieku, językoznawcy zaliczają do grupy gwar ukraińskich. Akurat w Zbuczu mamy bardziej „starożytny” wariant tej gwary, z taki cechami, jak miękka wymowa spółgłosek przed prasłowiańskim *i* (*robiti, choditi*), czy też występowanie dyftongów *uo* i *i* (*kuoń, chli* b). Dlatego też często w opracowaniach językoznaw-

czych można się spotkać z określeniem „archaiczna gwara ukraińska”. Gwara wsi Nowiny, choć również pozostaje w obrębie występowania dialektów ukraińskich, ma już pewne pojedyncze cechy charakterystyczne dla języka białoruskiego, jak „ciekanie” (*robici, dawaci*), jednak są one późniejsze i wtórne w stosunku do cech ukraińskich. Kwestie te zostały dość dokładnie opisane w literaturze fachowej i każdy zainteresowany tym tematem może poszerzyć swoją wiedzę, sięgając chociażby do prac Władysława Kuraszkiewicza, „Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny” czy nowszych prac Michała Sajewicza.

Po drugie, błędnie nazywa się miejscowy język i folklor „starobiałoruskim”. Określenie to zdaje się być jedynie dowodem bezsilności osób, które próbując udowodnić przynależność języka i folkloru podlaskiego do tradycji ogólnobiałoruskiej, przekonali się, że jednak nijak nie da się tego zrobić. Zbyt duże rozbieżności między tradycją ludową terenów między Bugiem a Narwią a kulturą biało-

ruską. To tak jakby udowodniać, że pod Gródkiem czy Sokółką mówi się po „staroukraińsku”.

Rozbieżności te widać chociażby przy próbie zapisania podlaskich tekstów alfabetem białoruskim (co najmniej dziwny, nie tylko dla filologa, może się wydawać zapis *мэнэ, дэрэво, пэрэпэліця*). Sposobem wybrnięcia z tego kłopotu są próby opracowywania własnego alfabetu. Jego próbkę mamy na płycie „*Moja matul'a perebornička*”. Kultura muzyczna wsi Zbucz”. Zaproponowany w dodatku do płyty ze Zbucza alfabet odbiega znacznie od tradycji zapisu języka białoruskiego, bliższy jest tzw. *drahomanówce* (*драгоманівка*), czyli alfabetowi opracowanemu przez ukraińskiego językoznawcę Mychajła Drahomanowa (1841-1895), który został z kolei oparty na grażdancie w wersji dla języka serbskiego. Tak więc zostały tu usunięte litery oznaczające podwójne dźwięki (np. zamiast *я* mamy *ja* lub *'a*, zamiast *ю* – *ju* lub *'y*), a litera *e* nie oznacza białoruskiego miękkiego *e*, lecz twarde *e* ukraińskie. Mam więc „Цвіте терен” (wykorzystując alfabet białoruski, zapisałoby się „Цвітэ тэрэнь”), „Несе т' ошча воду” (a nie „Нэсэ тэшча воду”) itd.

Temat też jest na tyle ciekawy, że mógłby stanowić przedmiot głębszej analizy, jednak interesuje mnie głównie folklor i na tym chciałabym się skupić. Ze względów praktycznych będę podawać tytuły oraz teksty piosenek albo z zastosowaniem alfabetu polskiego, albo ukraińskiego.

Po przesłuchaniu płyty naszła mnie ochota przeanalizowania utworów, które się na niej znajdują, pod kątem źródeł ich pochodzenia oraz motywów pojawiających się w konkretnych pieśniach. Byłoby to jałowe bez odwołania do tradycji ogólnoukraińskiej. Wykonawcy co prawda zdają się być ich najlepszymi znawcami, jednak nawet oni często nie znają źródeł pochodzenia śpiewanych przez siebie pieśni, nie rozumieją wielu motywów w nich występujących, a często też pojedynczych słów (jako przykład można podać to, że wykonawczynie pieśni z Dobrywody „*Pojichaw Jasio na Polsczu, na Wkrajinu*” nie wiedziały, co znaczy słowo *hryžboty* – *Poprodaj Jasiu wołyki do roboty, pokupy Jasiu, do sukienki hryžboty*). Przykłady można tu zresztą mnożyć).

Na płycie „*Moja matul'a perebornička*”. Kultura muzyczna wsi Zbucz” znalazły się pieśni kozackie, czumackie, pieśni liryczne o miłości, życiu rodzinnym oraz żartobliwe. Niemalże wszystkie są

śpiewane w różnych regionach Ukrainy oraz poza jej granicami – wszędzie tam, gdzie mieszka ludność ukraińska.

Utwory społeczno-obyczajowe (цуспільно-побутові пісні)

Najstarszym gatunkiem muzycznym w grupie tzw. pieśni społeczno-obyczajowych (цуспільно-побутові) i najbardziej charakterystycznym dla folkloru ukraińskiego są **pieśni kozackie**, które powstały w XV-XVI wieku wraz z pojawieniem się Kozactwa. Mając w swojej podstawie realne fakty i zjawiska (walka z tureckotatarskimi najeźdźcami, zwycięstwa i porażki wojska kozackiego, niewola, itp.), pieśni kozackie wytworzą przede wszystkim liryczny obraz ukraińskiego kozaka – typowego przedstawiciela Siczy Zaporoskiej. Z pieśniami kozackimi są związane pieśni historyczne, mówiące konkretnych wydarzeniach historycznych – niewoli tatarskiej, wojnach kozackich, w których są opiewani konkretni bohaterowie tych walk (Bajda, Chmielnicki, Morozenko), itd.

O ile pieśni historyczne na peryferiach ukraińskiego terytorium etnograficznego występowały rzadko, o tyle pieśni kozackie były tu powszechnie obecne. Tak też jest na Podlasiu, a jedna z ciekawszych tego typu pieśni – „**Iszli lachy na try trachi**” („**Ішли ляхи на три трахи**”) – znalazła się na płycie „*Moja matul'a perebornička*”. Ponieważ pieśń jest na tyle ciekawa i na tyle charakterystyczna dla gatunku pieśni kozackich, pozwolę przytoczyć jej słowa w całości. Na płycie wykonuje ją pani Katarzyna Tichoniuk, pochodząca ze wsi Nowina koło Łosinki. Tekst podaję ukraińskim alfabetem.

Ішли ляхи на три трахи
А жовніри на чотири
Там козаченька убілі
На мураві положили
Коло його нет нікого
Туолько стоїт конік його
Не стуой коню надо мною
Знаеш коню службу свою
Леці собі дорогами
Московскімі виходамі
Як залещіш пуд ворота
Стукні грукні у ворота
Коб і двері зазвінілі
Коб окенця вилицілі
Будут тобі обруок давати
Будут правдонькі питаці

Не каж коню што я умер
Кажі коню оженівсе
Узяв собі за жоночку
Зельоную муравочку
Возьмі матко піску жменю
Розсії його по каменю
Як той пісок житом зийде
Тогди твуй син з вуйоска прийде
Ні пісочку зиходочку
Ні синочка приходочку.

Zastanawiające są początkowe słowa tej pieśni. Okazuje się jednak, że podobny motyw jest bardzo popularny w folklorze ukraińskim; występuje m.in. w pieśni „*Сокіл з орлом купається*” śpiewanej na Wołyniu:

Ішли ляхи на три шляхи,
А татари на чотири,
Козаченьки поле вкрили.

Nawet w góralskich wsiach na Bojkowszczyźnie w pieśni „*Звідки Ясю? – З-за Дунаю*” pobrzmiewa ten motyw:

Ідут ляхи на три шляшки
А турочки на всі бочки
А татари на чотири
Бо вже турки гору вкрили.

Prawdopodobnie w pieśni wykonywanej przez zespół „Zbuczanki” w pierwotnej wersji zamiast słowa „жовніри” było słowo „татари”, gdyż tylko w ten sposób można wyjaśnić znaczenie jej pierwszych wersów. A sensu tych słów nie da się wyjaśnić bez odwołania do wiedzy zgola nie folklorystycznej, a ... militarnej. Otóż w czasach Bohdana Chmielnickiego ukraińskie wojsko kozackie, podobnie jak polskie, stosowało podobną taktykę wojskową. Polegała ona na tym, że zarówno Kozacy, jak i Polacy (Lachy), szli podzieleni na trzy silne części: straż przednią, główne siły i straż tylną („Ішли ляхи на три трахи”). Inną taktykę stosowali Tatarzy udający się na grabieżcze wyprawy, którzy w stepach dzielili się na cztery grupy i rozchodzili się na cztery strony świata. Właśnie o tym jest mowa we wspomnianych pieśniach.

Pieśń nagrana w Zbuczu to bez wątpienia pieśń kozacka, która ma też w sobie pewne elementy pieśni historycznych XV-XVII wieku. Powstała ona w dobie Kozaczyzny, jednak wzmianka o „Московскіх виходах” sugeruje, że należy raczej do najpóźniejszej tematycznie grupy utworów cyklu kozackiego, który powstał od połowy XVII wieku.

W pieśniach śpiewanych w Zbuczu przetrwał obraz świata sprzed wieków, utrwalany także przez dawnych malarzy. U góry: Mykoła Pymonenko (1862-1912), Kozacy wyruszają na wojnę. Poniżej: Iwan Ajwazowski (1817-1900), Odpoczynek czumaków.

Głównym motywem pieśni z płyty „*Moja matyła nepebornička*” jest motyw śmierci kozaka, który jest najważniejszym bohaterem i zarazem symbolem całego folkloru ukraińskiego. Charakteryzując ten utwór, można zacytować fragment dotyczący pieśni kozackich z książki „*Українська усна народна творчість*” (Київ 2003): *Temat śmierci kozaka jest jednym z najpopularniejszych w tej grupie pieśni. Nie są w nich jednak przedstawiane ani bitwy, ani pojedynki, nie mówi się o okolicznościach śmierci kozaka, nie są wyjaśniane przyczyny, dlaczego sam leży na polu bitwy*” (tłum. aut. art.).

Charakterystycznym obrazem w tej grupie jest archetypiczny obraz konia, któ-

ry może mówić ludzkim językiem, płakać nad zabitym kozakiem. *W niektórych pieśniach – czytamy dalej we wspomnianej publikacji – kozak rozmawia ze swoim jedynym przyjacielem-koniem (...), prosi go o przekazanie ostatniej wiadomości najbliższemu. Bardzo popularny w pieśniach kozackich jest motyw śmierci kozaka jako ślubu z wilgotną ziemią czy trawą-murawą. Szczególnego dramatyzmu nabiera w tych pieśniach, gdzie śmierć kozaka przedstawiono w formie rozwiniętej metafory – jako opis wesela.* Motyw ten jest bardzo dawny i sugeruje związek pieśni kozackich z utworami czasów Rusi Kijowskiej oraz jej najdawniejszymi zabawkami piśmienniczymi, jak „*Słowo o wyprawie Igora*” („*Слово о полку Ігоревім*”).

Pieśń znana w Zbuczu, a właściwie w Nowinach, ma swoje warianty na terytorium całej Ukrainy. Szczególnie popularny jest zwłaszcza motyw zasiewania na kamieniu piasku.

Polesie, obwód żytomierski:
Возьми, мати, песку жменю
Посей, мати, по каменю:
Як той песок житом зийде,
Тоді твій син в гості прийде.

Bojkowszczyzna:
Та й візьми ти піску в жменю,
Та й посій го по камінню.
Як той пісок вівсом зийде,
Тоги твій син з війни вийде.

Galicja, obwód lwowski:
Візьми, мати, піску жменю,
Посій його по каменю.
Як той пісок, мати, зійде –
Тоді син твій з війни приїде.

Motyw ten znajdziemy również w pieśniach śpiewanych w Galicji w obwodzie iwano-frankowskim, w obwodzie winnickim na Podolu, na Kijowszczyźnie, Pokuciu i Bukowinie, a młodszy wielbiciel folkloru ukraińskiego znalazł go w piosence „Вітер віє трава шумить” zespołu „Найдамаки” („Гайдамаки”), która opowiada dokładnie tę samą historię, co „starobiałoruska” pieśń śpiewana przez zespół „Zbuczanki”.

Kolejnym gatunkiem utworów społeczno-obyczajowych w folklorze ukraińskim są **pieśni czumackie**. Na płycie należy do tego gatunku pieśń „U Kijowi na rynoczku” („У Кійові на риночку”): *Tematyką i poetyką najbliższe pieśniom kozackim są pieśni czumackie – czytamy w książce „Українська усна народна творчість” – Mają one równie dawne pochodzenie, gdyż czumactwo jako zjawisko społeczne pojawiło się mniej więcej w tym samym czasie, co kozactwo.*

Już od XV wieku (a może i od XIV) na Ukrainie znany jest handel czumaków, którzy wyprawiali się wołami nad Morze Czarne i Azowskie (rzadziej do Mołdawii i na Węgry) po niezbędne towary. Najpopularniejszymi przedmiotami handlu były sól i ryba, ale czumacy przywozili również wosk, dziegieć, przyprawy i inne rzeczy. Ładowy transport towarów istniał na terenie obecnej Ukrainy od XV do połowy XIX wieku. Czumactwo było najbardziej rozpowszechnionym zajęciem, uczestniczyli w nim również Kozacy, ochraniając transporty, szczególnie przy przeprawach przez Dniepr, oraz nocując i karmiąc przejeżdżających czumaków.

Czumackie pieśni często były wyrazem szacunku narodu ukraińskiego wobec ludzi, którzy nie bacząc na niebezpieczeństwa, wyruszyli w daleką drogę, żeby dostarczyć potrzebne Ukraińcom towary. Pieśni czumackie opowiadały o przygotowaniu do długiej podróży, pożegnaniu z rodziną, niekiedy życiu w drodze, przygodach, niebezpieczeństwach, powrocie do domu, ale są również pieśni żartobliwe.

Pieśń śpiewana przez kobiety ze Zbuczania jest podlaskim wariantem utworu znanego na Ukrainie, znajdujemy ją m.in. wśród pieśni zebranych od śpiewaczki ludowej z Podola, Jawdochy Zujichy w publikacji „Пісні Явдохи Зуїхи” (Київ 1965)

czy chociażby w zbiorze „Пісні Шевченкового краю” (Луцьк 2006), zawierającym folklor dwóch miejscowości związanych z najwybitniejszym poetą ukraińskim, Tarasem Szewczenką – Morynci (Моринці) i Szewczenkowie (Шевченкове, dawniej Кирилівка) w obwodzie czerkaskim. Morynci to miejsce urodzenia Szewczenki, w Kyryliwce wieszcz narodu ukraińskiego spędził swoje dzieciństwo.

W pieśni znanej na Podlasiu, Kijowszczyźnie czy Podolu, mowa jest o czumackich hulankach po powrocie z drogi. I chociaż czumak przepija pieniądze i cały swój dobytek, to udaje mu się wszystko odzyskać po powrocie na Ukrainę (w wariantcie pieśni ze Zbuczania). W pieśni tej odnajdziemy podstawowe „rekwizyty” zawodu czumaka – *воли, вози, ярма і занози*. Na marginesie można dodać, że znaczenie słowa *занози*, mimo że występuje w pieśni, nie jest już znane nawet starszym mieszkańcom Zbuczania. Jak podaje słownik języka ukraińskiego, jest to część jarzma – *дерев'яна або металева палиця, яку вставляють у край ярма, щоб віл не випрягався*.

Czumactwo było owiane legendą i aurą romantyzmu, a czumak, podobnie jak kozak, był odważnym, mądrym, doświadczonym, choć nie zawsze szczęśliwym bohaterem folkloru ukraińskiego.

Pieśni cyklu rodzinno-obyczajowego (родинно-побутові пісні)

Największą grupą pieśni znajdujących się na płycie są pieśni o tematyce miłosnej, związane z życiem rodzinnym oraz pieśni humorystyczne. Należą one do jednej wielkiej grupy utworów cyklu rodzinno-obyczajowego. Większość z nich jest znana i śpiewana na terytorium całej Ukrainy, a nawet poza jej granicami. Oprócz tego występują tu motywy, symbole i środki poetyckie charakterystyczne dla folkloru ukraińskiego.

Płytę otwiera piosenka „Zajszło сонце за okoncie” („Зайшло сонце за оконце”). W niektórych opracowaniach folkloru ukraińskiego możemy znaleźć informację, że jest to pieśń kozacka. Wydaje mi się jednak, że należałoby ją raczej zaliczyć do grupy pieśni lirycznych o tematyce miłosnej. W utworze tym występują główne atrybuty folkloru ukraińskiego – jest tu *козак, вишньовий сад, кунь вороний*. Najbardziej charakterystyczny jest obraz kozaka, który stanowi bezpośrednie odwołanie do heroicznej przeszłości

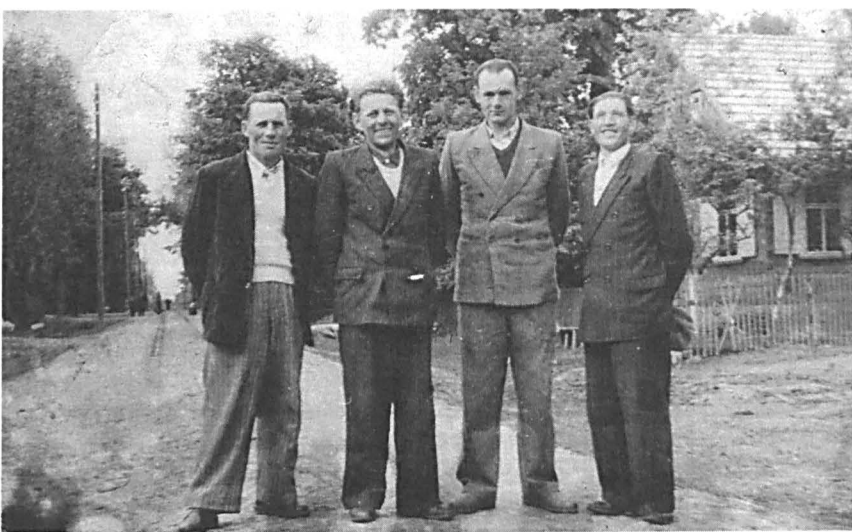
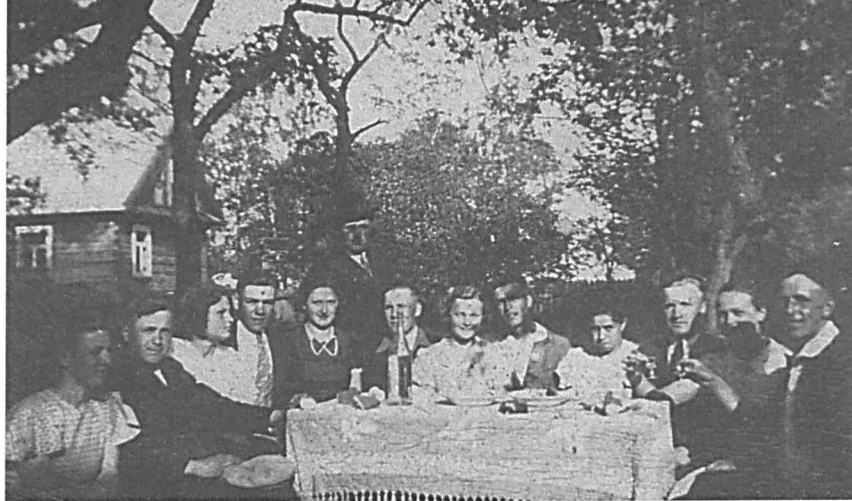
ści Ukrainy. Z drugiej strony kozak w folklorze ukraińskim występuje w bardziej ogólnym znaczeniu – to posiadający wszelkie przymioty wewnętrzne i zewnętrzne ideał młodego mężczyzny. Wariant pieśni śpiewanej w Zbuczaniu – „Зайшло сонце за віконце” – można znaleźć chociażby w opracowaniach dotyczących folkloru obwodu winnickiego.

Innym – oprócz kozaka – symbolem folkloru ukraińskiego jest Dunaj. Na płycie obraz tej rzeki pojawia się w pieśni „De z ty hruszka rosła” („Де ж ти грушка росла”). W mitologii ukraińskiej to rzeka graniczna, oddzielająca świat żywych od świata martwych, za którą leży bajeczna kraina. W pieśniach ludowych Dunaj występuje zawsze tam, gdzie jest zapowiedź zmiany, przejścia, przy czym może to być przejście ze stanu panieńskiego (kawalerskiego) w stan małżeński. Może też pojawiać się jako symbol przeszkody między zakochanymi, którą bardzo trudno przebyć.

Piosenką znaną między innymi w obwodzie lwowskim jest utwór „Switi miśseczeńku” („Світлі місеченьку”). Również ukraińską pieśnią ludową jest „U poli beroza, beroza kudrawa” („У полі береза, береза кудрава”). Na Ukrainie funkcjonują różne wersje tego utworu („Є в полі береза, є в полі кудрява” czy „У полі береза, у полі стояла”), jednak wszystkie opowiadają historię nieszczęśliwej młodej kobiety, której kochanek już nie chce.

Ciekawą pieśnią miłosną jest bez wątpienia „Pisar husi haniaje” („Писар гуси ганяє”). Funkcjonują również ogólnoukraińskie warianty tego utworu, jednak ich głównym bohaterem jest nie *nicap*, ale *гусар* lub *чабан* (Ой на горі, на горі гусар гуси зганяє”, „Ой на горі, на горі, чабан вівці зганяє”). Są one znane i śpiewane chociażby w obwodzie lwowskim. Pieśń opowiada o niezbyt zdecydowanym kawalerze, który nie chce się żenić. Dziewczyna ucieka się więc do praktyk magicznych („Викопала кореня з-пуд білого каменя”), które sprawiają, że zdobywa serce ukochanego.

Na płycie znalazła się również humorystyczna przeróbka piosenki „Несе Галя воду” – „Несе тioszcza воду” („Несе тiosца воду”). Początkowo wydawało mi się, że jest to miejscowa przeróbka jednej z najpopularniejszych piosenek ukraińskich. Okazuje się jednak, że ta sama humorystyczna wersja funkcjonuje na Ukrainie („Несе теща воду коромислом гнеться, а зять на порозі стоїть та смі-

ється”), a można ją odnaleźć chociażby w zbiorze z zapisem pieśni ludowych ojcowizny Tarasa Szewczenki. Pieśń ta jest również śpiewana w Daszach.

W repertuarze zespołu folklorystycznego ze Zbuczna znalazła się także piosenka „Cwite tereń” („Цвіте терень”), która jako jedyna w dodatku do płyty została nazwana pieśnią ukraińską. Utwór ten jest bardzo popularny wszędzie tam, gdzie mieszkają Ukraińcy. Można go znaleźć nawet w zbiorze „Народні пісні українців Зеленого клину” (Львів 1999), do

którego weszły utwory ludowe śpiewane przez diasporę ukraińską osiadłą aż na Dalekim Wschodzie w Rosji nad Oceanem Spokojnym.

Pobieżny przegląd repertuaru znajdującego się na płycie „*Moja матуля a ne-rebornichka*”. Kultura muzyczna wsi Zbucz” pokazuje na jego jednoznaczny związek z ukraińską tradycją muzyczną. Widać to zwłaszcza na przykładzie tak charakterystycznych gatunków muzycznych, jak pieśni kozackie czy czumackie, które powstały i funkcjonowały w środo-

wisku ukraińskim. Również pieśni należące do cyklu rodzinno-obyczajowego to w większości warianty mniej lub bardziej popularnych pieśni śpiewanych w różnych regionach Ukrainy, nie tylko na najbliższym kulturowo do Podlasia Polesiu, ale też w Galicji, na Podolu czy nawet na Bojkowszczyźnie. Należałoby więc zadać pytanie, na podstawie jakich kryteriów pieśni te zostały sklasyfikowane jako „starobiałoruskie”? I jaki jest zasięg ich występowania? Jeśli bowiem bezkrytycznie przyjmujemy stwierdzenie narzucone w dodatku do płyty, że pieśń kozacka „Iszli lachi na try trachi” czy czumacka „U Kijowi na rynoczku” są utworami „starobiałoruskimi”, to dojdziemy do dość absurdałnego stwierdzenia, że kultura białoruska obejmuje teren całej Ukrainy i sięga aż do Morza Czarnego.

Co prawda znajdziemy na płycie jedną wzmiankę o folklorze ukraińskim, a jest to stwierdzenie, że poszerzył się on na Podlasie dopiero pod koniec XIX wieku. Jako przykład podaje się piosenkę „Cwite tereń”. Jeśli chodzi o ten utwór, to akurat można się zgodzić ze stwierdzeniem zawartym w dodatku do płyty, bo faktycznie „Cwite tereń” nie należy do repertuaru podlaskiego przekazywanego z „dziada-pradziada”. Jeśli zaś chodzi o inne utwory, a są to bez wątpienia pieśni ukraińskie, to nie należą one do repertuaru napływowego, ale stanowią część miejscowej tradycji folklorystycznej.

Pod względem treści płyta bardzo mi się spodobała, między innymi dlatego że znalazły się na niej dawne pieśni ludowe, utwory instrumentalne, a także opowieści członkiń zespołu, będące dobrą próbą miejscowej gwary. Zebrano bogaty i ciekawy materiał, szkoda tylko, że nie opisano go w sposób obiektywny i oparty na rzetelnej wiedzy folklorystycznej. Mimo wszystko cenna jest praca, która została włożona, oraz zaangażowanie członkiń zespołu „Zbuczanki”. Jeśli zaś chodzi o interpretację, to dokona jej każdy sięgający po tę płytę. A jeśli będzie choć trochę dociekliwy, to z pewnością nie zadowoli się „starobiałoruską” wizją podlaskiego świata narzuconą przez autora tekstu do płyty, a sam – mając tak bogaty materiał, nie tylko muzyczny – na jego podstawie wyciągnie swoje wnioski na temat prawdziwego obrazu językowo-folklorystycznego Podlasia.

Ludmiła LABOWICZ

Na fotografiach młodzi mieszkańcy Zbuczna (lata 40 – początek 50.)

«Jazyk do Kijowa zawede!»

(O podlaskim pielgrzymowaniu przed wiekami)

Pomimo zmian na politycznej mapie naszej części Europy teren Podlasia od X aż do schyłku XVII w. pozostawał w granicach tych samych organizmów państwowych, co i metropolitalna stolica Kijów. Najpierw była to oczywiście Ruś Kijowska, później Wielkie Księstwo Litewskie, a od 1569 r. Rzeczpospolita Obojga Narodów. Dopiero po podziale ziem ukraińskich, dokonanym na mocy traktatu pokojowego z 1686 r., Kijów od Podlasia oddzieliła granica pomiędzy Rzeczpospolitą a Państwem Moskiewskim (przemianowanym przez cara Piotra I na Imperium Rosyjskie), którego częścią stał się autonomiczny kozacki Hetmanat.

To też jednak nie przerwało związków na polu cerkiewnym, gdyż prawosławna diecezja łucka, której podlegały nieliczne już wówczas ośrodki prawosławia na Podlasiu, nadal pozostawała w jurysdykcji metropolity kijowskiego (takich „zagranicznych” diecezji było wówczas 4 – lwowska, łucka, przemyska i mohylowska, obejmująca ziemie białoruskie). Gdy w 1712 r. diecezja łucka, w ślad za przemyską i lwowską, podporządkowana została Cerkwi unickiej, monasterzy w Bielsku, Drohiczynie, Brześciu i Jablecznej znalazły się pod bezpośrednim zwierzchnictwem metropolity kijowskiego. W 1785 r. do kierowania sprawami prawosławia na terenie Rzeczypospolitej powołany został specjalny biskup koadiutor (wikariusz) metropolity kijowskiego, z tytułem biskupa perejasławskiego i boryspolskiego.

Zachowanie tradycyjnych związków prawosławnych monasterów podlaskich z Kijowem widzimy we wszystkich sferach życia religijnego. Studiując opis drohiczynskich monasterów Przemienienia Pańskiego (Spasa) i Św. Trójcy sporządzony w latach 1788-89 widzimy w nich antyminsy metropolitów kijowskich Warlaama Jasińskiego (1690-1707), Rafaila Zaborowskiego (1731-1747) oraz Arsenija Mohylańskiego (1757-1770). Również wyświęcanie kolejnych ihumenów tych monasterów miało miejsce w Kijowie, przy czym decydujący wpływ na wybór kandydatów na to stanowisko miały bractwa wspierające ich działalność. Zostało to wyraźnie zaakcentowane w liście metropolity A. Mohylańskiego, po-

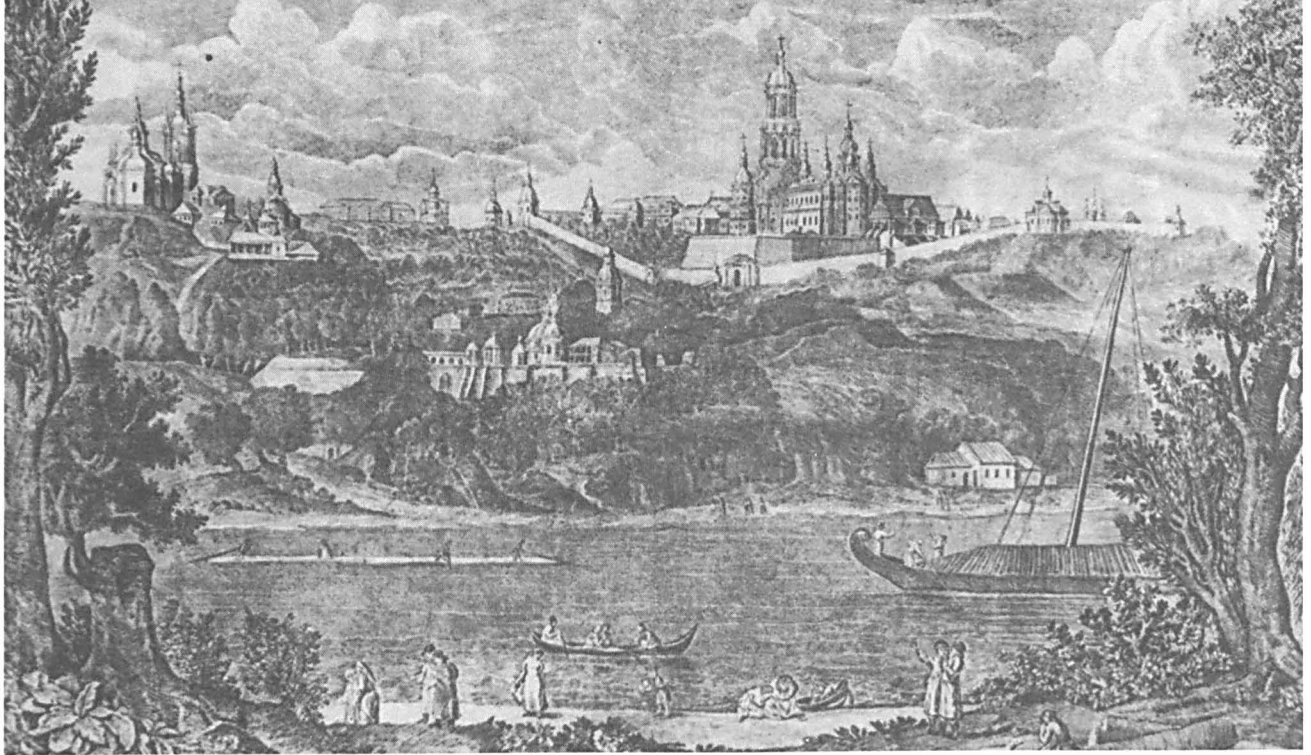
twierdzącym obsadzenie stanowiska ihumena dla obu monasterów drohiczynskich przez hieromnicha Dionizego Stefanowicza.

Wasze Wielmożności oświadczyły – czytamy w liście adresowanym do członków prawosławnego bractwa w Drohiczynie – że od dawnych czasów w drohiczynskich błahocześciwych Świętej Trójcy i Preobrażenia Hospodnia monasterach, według praw i przywilejów królów polskich, zawsze na ihumena wolnymi głosami wybieraliście i do Kijowa dla podniesienia do tej rangi byli oni prezentowani. [...] I onego hieromnicha Dionizego przysławszy do pokorności naszej, Wasze Wielmożności prosiliście w te drohiczynskie błahocześciwe Święto-Troicki i Preobrażeński monaster, z dawien dawna bezpośrednio we wszystkim należące do katedry metropolii kijowskiej, w które ihumeni przez metropolitów kijowskich ustanawiani byli. Z tej też przyczyny nami on, hieromnich Dionizy, według Waszych Wielmożności wyboru, w owe błahocześciwe Święto-Troicki i Preobrażeński drohiczynskie monaster tego 1762 roku maja 26 dnia, na ihumena według porządku cerkiewnego został podniesiony. Na stanowisku ihumena o. Dionizy pozostawał ponad 30 lat.

Inaczej natomiast potoczyły się sprawy w przypadku wyboru kolejnego ihumena monasteru św. Mikołaja w Bielsku, gdyż w grudniu 1766 r. petersburski Święty Synod, któremu wówczas podlegała także metropolia kijowska, wydał rozporządzenie, aby na stanowiska zwierzchników w monasterach na terenie Rzeczypospolitej mianować wyłącznie *Malorosjan*, a więc zakonników z terenu Hetmanatu. Dlatego też przebywający wówczas w Kijowie hieromnich Kirył Tarasewicz, kandydat wybrany przez bractwo bielskie, nie został zatwierdzony i w maju 1767 r. na ihumena monasteru św. Mikołaja metropolita wyświęcił hieromnicha Manuila Ruszniewskiego z Kijowsko-Sofijskiego monasteru katedralnego. *Malorosjanami* byli też kolejni ihumeni bielscy – o. Wiktoryn (od 1782 r.), o. Hawrył (od

Metropolici kijowscy Warlaam Jasiński, Rafail Zaborowski, Arsenij Mohylański

Widok Ławry Peczerskiej w Kijowie w końcu XVIII w. U dołu druki z ławarskiej drukarni: „Pateryk” (1661 r.) i „Mecz duchownyj” Ł. Baranowicza (1666 r.)

1784 r., były wykładowca Akademii Kijowskiej), o. Sawa Palmowski (1789-1793) i o. Ilarion Pilawski (do 1799 r.).

Ponieważ monaster na terenie Rzeczypospolitej, pozbawione wsparcia możnych protektorów i nie posiadające większej własności ziemskiej, znajdowały się w bardzo trudnej sytuacji finansowej, w latach 1769-92 przeprowadzana była w diecezji kijowskiej specjalna *koszelkowa* zbiórka funduszy. Fundusz ten, pozostający w dyspozycji metropolity, wykorzystywany był na bezpośrednie wspieranie monasterów, na opłacanie podróży nowo mianowanych ihumenów i mnichów, a także na zakup ksiąg, szat i utensyliów liturgicznych.

Monasterzy podlaskie utrzymywały także bliskie kontakty z Ławrą Peczerską, czego symbolicznym wyrazem była budowa na terenie monasteru bielskiego cerkwi trapeznej Uspenija Bogurodzicy. Błogosławieństwo metropolity Arsenija Mohylańskiego na budowę tej cerkwi uzyskali podczas wizyty w Kijowie w 1759 r. ihumen Paisij Hotowiecki i starszyzna bractwa. Również w drohiczyńskiej wielkiej cerkwi Św. Trójcy znajdował się boczny ołtarz Uspenija Bogurodzicy (na chórze). Godne uwagi są też dary w postaci ksiąg, naczyń i szat liturgicznych przekazane przez peczerskich archimandrytów – Nikodyma (pochodził najpraw-

dopodobniej z Bielska) i Zosimę dla monasterów św. Mikołaja i św. Trójcy.

Z opisu monasteru bielskiego wynika, że niemal wszystkie znajdujące się w nim księgi pochodziły z drukarni Ławry Peczerskiej. Oprócz „klasycznych” ksiąg liturgicznych, spotykamy wśród nich także księgi *peczati kijewskiej* związane ze świętościami Kijowa, jak *Służba prepodobnym Peczerskim* czy *Akafist Warwary Wielikomuczenicy*. Widzimy też kilka pozycji o charakterze teologicznym autorstwa profesorów i wychowanków Kolegium Kijowsko-Mohylańskiego – m.in. zbiór kazań na niedziele i święta *Mecz duchownyj* Łazara Baranowicza (1620-1693), podręcznik teologii *Myr z Bohom czelowiku* Innokentija Gizela (1600-1683), zbiór kazań *Klucz razuminiya* Ioannikija Galatowskiego (zm. 1688) czy *Żytija swjatyh otcz* Dymitra Tuptały (1651-1709). Ostatni z nich został w 1757 r. kanonizowany pod imieniem św. Dymitra Rostowskiego (pod koniec życia pełnił funkcję metropolity rostowskiego), a jego ikona znajdowała się w ikonostasie cerkwi św. Mikołaja.

Mniej wyraźną przewagę druków peczerskich widzimy w monasterach drohiczyńskich, liczne są tam bowiem księgi z drukarni lwowskich (głównie starsze). Trzecią grupę pod względem ilości stanowiły nowsze księgi drukowane w Moskwie, sporadycznie zaś występują starsze księgi z Ostroga, Wilna i galicyjskiego Stratynia (Służenie z 1604 r.). Z ciekawszych druków należałoby tu wymienić *Dioptry* – zbiór rozmyślań i wypowiedzi prozą i wierszem o treści moralizator-

skiej, ułożony na początku XVII w. przez ihumena Witalija z Dubna na Wołyniu i *Wineć Chrystow* – zbiór kazań jeszcze jednego wychowanka Kolegium Kijowskiego Antona Radywiłowskiego (zm. 1688). *Wineć* Radywiłowskiego był także wśród ksiąg monasteru w Jabłecznej. I tutaj znajdujemy *Klucz razuminija* Galatowskiego (wydanie z 1665 r.), a także jego zbiór opowieści o cudach Bogurodzicy *Nebo nowoje* (Lwów 1665, 1666), dwa egzemplarze zbioru kazań Ł. Baranowicza *Truby słowes propowidnych* (Kijów 1674) oraz pierwsze cerkiewnosłowińskie wydanie *Pateryka Peczerskiego* (Kijów 1661). Niestety, w wielu wypadkach opisy są zbyt skrótowe, aby można było zidentyfikować właściwy tytuł i autora książki.

Największą popularnością wśród Podlaszan ruskiej wiary cieszył się zbiór kazań J. Galatowskiego, który widzimy zarówno w monasterze bielskim, jak i Spaskim (Preobrażeńskim) w Drohiczynie. N. Awenarius wspomina też o przechowywanym w archiwum cerkwi św. Barbary XVIII-wiecznym zbiorze kazań, spisany przez archimandrytę Michała. Dzięki cytatom z tej książki wiemy, iż raczej nie był to zbiór oryginalnych kazań, lecz odpis dzieła Galatowskiego. O szerokiej znajomości jego kazań na Podlasiu świadczą też protokoły wizytacji ówczesnych unickich cerkwi dekanatu bielskiego w 1727 r. W spisach znajdujących się w nich ksiąg nie widzimy żadnej literatury teologicznej – wyjątek stanowiły jedynie dzieła J. Galatowskiego (*Galatowski drukowany, Galatowskiego wykłady*), które znajdowały się w cerkwi św. Mikołaja w Kleszczelach oraz w cerkwiach w Nowym Berezowie, Małeszach i Wysokiem Mazowieckiem (ta ostatnia cerkiew przodowała zarówno jeśli chodzi o ilość, jak i różnorodność ksiąg, zdecydowanie wyprzedzając cerkwie bielskie). Niewątpliwie pod tymi skrótowymi zapisami kryje się najpopularniejszy utwór tego pisarza religijnego – *Klucz razuminija swjaszczennikom zakonnym i swickim należacyj*, z umieszczonym na jego końcu traktatem *Nauka, albo sposob złożenia kazania* (Kijów 1659; Lwów 1663, 1665). Było to pierwsze w Cerkwi ukraińskiej dzieło wprowadzające duchownych w sztukę układania i głoszenia kazań, które okazało się na tyle przydatne, iż pomimo powszechnie wiadomego antykatolickiego nastawienia autora, było akceptowane przez władze Cerkwi unickiej. Wizytator nie zgłosił do niego zastrzeżeń, chociaż nakazał zniszczenie znajdującego się w kleszczelowskiej cerkwi św. Mikołaja pra-

wosławnego *Shużebnika* drukowanego w XVII w. we Lwowie.

Utrzymywaniu wśród wiernych łączności duchowej z Kijowem sprzyjał też ruch pielgrzymkowy, w którym często uczestniczyli nie tylko prawosławni, ale też unicy, nawet księża. Pielgrzymi już od wiosny czynili przygotowania do drogi do Kijowa „na odpust”, zaopatrując się przede wszystkim w odpowiednie dokumenty, potrzebne do przekroczenia granicy.

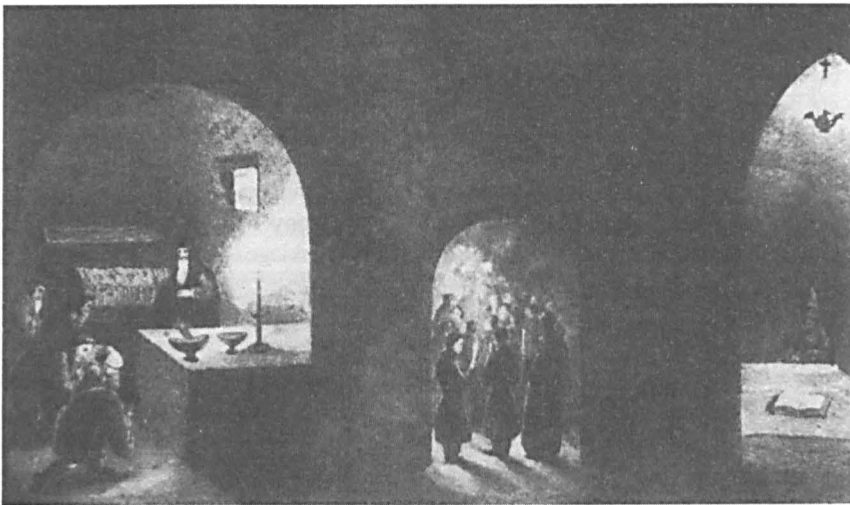
Pielgrzymki do Kijowa – stwierdza historyk Eugeniusz Sakowicz – *miały doniosłe znaczenie dla prawosławnych, podtrzymując w nich potęgę uczuć religijnych i przywiązanie do swojej wiary, lecz w Polsce traktowano podobne stosunki z Kijowem nieprzychylnie, upatrując w tym zjawisku, nie bez podstaw, moment polityczny, sprzeczny z interesami państwa. Przeciwno tym pielgrzymkom występował metropolita [unicki] Rostocki, głosy krytyczne rozlegały się także w sejmie: mniemano, że wrażenia kijowskie wytwarzają wśród pielgrzymów z Polski nastroje wrogie dla państwa. Jednakże pragnąc nie drażnić ludności, władze nie stawiały przeszkód pielgrzymkom do Kijowa, i odbywały się one przez cały czas.*

Podczas trwania tzw. Sejmu Wielkiego (1788-1792) podjęte zostały nawet próby stworzenia odrębnej hierarchii Cerkwi prawosławnej, kanonicznie podległej patriarsze konstantynopolskiemu, co ułatwiłoby kontrolę władz nad prawosławnymi mieszkańcami Rzeczypospolitej. W poświęconej temu problemowi anonimowej broszurze z wiosny 1790 r. proponowano więc: *...na miejsce Kijowa... tę stolicę, czyli miejsce najwyższego rządu Kościoła greckiego oryentalnego, najprzyszoitszym byłoby w takim mieście ulokować, na którą by się z bliska zapatrywał rząd najwyższy krajowy. A przeto arcybiskupstwo i zwierzchność tej Cerkwi mogłaby być w mieście Bielsku Podlaskim, między Warszawą i Grodnem miastami [tzn. miejscami obrad sejmów] w pośrodku najwyższej krajowej władzy leżącym, gdy tam i monaster, i igumienia, i znaczna część w Podlasiu i w brzeskim województwie tej religii wyznawców znajduje się. Mimo podjęcia stosownych uchwał przez zgromadzenie prawosławnych duchownych i wiernych (tzw. kongregacja pińska wiosną 1791 r.) i sejm (maj 1792 r.) projekt ten nie został zrealizowany z powodu ówczesnej sytuacji politycznej i rychłych rozbiorów Rzeczypospolitej (1793 i 1795).*

Ostateczny rozbiór Rzeczypospolitej zapoczątkował okres wielokrotnych zmian politycznej, administracyjnej i diecezjalnej przynależności Podlasia. W 1795 r. położona na północnym brzegu Bugu część woj. podlaskiego znalazła się w Królestwie Pruskim. Dla zarządzania sprawami Cerkwi unickiej na tym terenie powołano odrębną diecezję z siedzibą w Supraślu – do tego czasu podlaskie parafie unickie pozostawały w jurysdykcji biskupa włodzimiersko-brzeskiego. Natomiast ośrodki prawosławne (Bielsk, Drohiczyn, Zabłudów) zamierzano podporządkować bezpośrednio patriarchatowi konstantynopolskiemu. Po traktacie tylżyckim w 1807 r. obszar ten włączono do Imperium Rosyjskiego – przez pewien czas funkcjonował jako odrębna jednostka administracyjna pod nazwą obwód białostocki, zaś w 1843 r. włączono go do gub. grodzieńskiej. Po zlikwidowaniu w 1810 r. diecezji supraskiej parafie unickie znalazły się w odnowionej diecezji brzeskiej (dawna unicka diecezja włodzimiersko-brzeska została zlikwidowana po 1795 r.), zaś prawosławne monasterie podlaskie podporządkowano zwierzchnictwu arcybiskupa mińskiego. Już w 1808 r. konsystorz miński nakazał ich likwidację i przekształcenie w zwyczajne parafie, co jednak zrealizowano dopiero po pewnym czasie, gdyż drohiczyński monaster Spaski mnisi opuścili w 1823 r., św. Mikołaja w Bielsku w 1825, a św. Trójcy w Drohiczynie dopiero w 1842 r.

W 1839 r. dokonana została ostateczna likwidacja Cerkwi unickiej na terenach włączonych bezpośrednio do Imperium Rosyjskiego i jej struktury organizacyjne podporządkowano Synodowi zarządzającemu Cerkwią prawosławną w Rosji. W tym czasie północna część Podlasia należała do utworzonej w 1828 r. diecezji litewskiej, której katedra znajdowała się w Żyrowicach. Jej dziwna dla nas nazwa wzięła się stąd, że wprowadzony wówczas podział diecezjalny był odbiciem przyjętego wówczas tradycyjnego (znanego m.in. z dokumentów XVII-wiecznych) dzielenia tzw. Kraju Północno-Zachodniego na gubernie „litewskie” – grodzieńska, wileńska i kowieńska oraz „białoruskie” – mińska, witebska i mohylowska (dla tego obszaru utworzono diecezję białoruską z siedzibą w Połocku). W 1900 r. została przeprowadzona kolejna reorganizacja podziału diecezjalnego i południową część diecezji litewskiej przekształcono w odrębną diecezję grodzieńsko-brzeską.

Ostateczne zerwanie formalnych cerkiewnych związków Podlasia z Kijowem,

1. Pielgrzymi u wrót Kijowa. 2. Wejście do galerii prowadzącej do Bliższych Pieczar (1859 r.). 3. Pielgrzymi w monasterskich pieczarach (1839 r.).

dokonane przez petersburski Synod zarządzający w imieniu cara sprawami Cerkwi prawosławnej w Imperium Rosyjskim, nie przerwało jednak ruchu pielgrzymkowego do jego świętych miejsc, który nabral szerszego rozmachu w drugiej połowie XIX w. Pamięć o tych wędrówkach, przerwanych na długi czas ustanowieniem w 1921 r. granicy polsko-sowieckiej, przetrwała wśród najstarszego pokolenia Podlaszan.

– Bywałaś wsiudy na praznikach – opowiadała mi jesienią 1997 r. mieszkanka Widowa Maria Misiejuk (1909-1998). – Tut w nas to nema takoho welikoho praznika okruom Hrabarki. Ale za cara na Hrabarku nichto szcze od nas ne chodiw, ne było czutki. A wże posli wujny carskoj, to zaczeni po trochu choditi. To stuol puojdut, to stuol. I wże my stali wsi choditi, i staryje i jakije mohli – i mołodyje, di ti jszli.

Było takich kilkóch mężczyzn z Widowa, szto do Kijowa chodili piszkom, wże wony wsi dawno powmirali. Ofjarowuwalisia i tak iszli, najbuolsz wesnoju, bo daleko choditi. Iwan Bilokozowicz nawet kilka razuow chodiw, ikonki prynosiw...

Dla ludzi końca XX wieku, przyzwyczajonych do wygody i motoryzacji, sama myśl o podołaniu pieszo dystansu kilkuset kilometrów wydaje się niewiarygodna. Ale nasi pra-pra... dziadowie żyli w innej epoce, inne też mieli duchowe potrzeby. Starczało więc im czasu i sił na długą wędrówkę.

Komuż nie jest wiadome ogromne znaczenie naszych ośrodków religijnych w życiu ludu – pisał w 1882 r. korespondent „Chołmsko-Warszawskiego Jeparchialnego Wiestnika”, podpisujący się jako włościanin z pow. bielskiego. – Ich powstanie, jak wiemy, w większości wypadków zawdzięczamy wielkim podwiznikom Ziemi Ruskiej, którzy całym swoim życiem uosabiali ideał chrześcijanina-mnicha. Lud nie zapomniał o nich w ciągu wieków, nawyk odwiedzać miejsca wslawione heroicznymi czynami jego chrześcijańskich bohaterów.

Cześć ta wyrabia się wśród ludu poprzez wydarzenia najbardziej powszedniego życia. Wszyscy, od siwego starca do młodzieńca mają, można by powiedzieć, swe specjalne potrzeby, które popychają włościanina do pielgrzymowania. Na przykład starzec, który całe swoje życie nie prostował pleców od ciężkiej pracy, dosłownie odpoczywa na pielgrzymce. Młodzież... no cóż, wiadomo, ona zawsze swoje bierze. Dla niej to najbardziej sprzyjający czas, aby poweselić się dowoli (w tajemnicy przed starymi), zadowolić potrzeby towarzyskie, tak charakterystyczne dla tego wieku, a w końcu bardzo często nawiązać i poważne stosunki – zejść się z żoną, poznać narzeczonego; w domu, jak wiemy, bardzo często i miejsca, i czasu niewiele. Starzy i młodzi bardzo często mają trudności z odpowiedzią na pytanie o przyczynę ich wędrówki. Natomiast obarczeni rodzinami, odpowiadając na pytania o przyczynę i cel ich wędrowania porażają nas prostotą i ostrością powszednich obrazów życia prostego ludu. Jedna na przykład kobieta wyjaśnia nam, że stale umierają jej dzieci, inna – że w ogóle się nie rodzą itd. U każdego swoje nieszczęście, swoja potrzeba, a u innego dwie, trzy na raz. W takich właśnie przypadkach lud szuka pomocy z góry, daje obietnicę nawiedzić, zależnie od wielkości nieszczęścia, to albo inne cudowne miejsce, przy czym

w cięższych życiowych sytuacjach wybiera się trudniejsze i bardziej oddalone miejsce dla pielgrzymki.

Najtrudniejsze były oczywiście pielgrzymki do Kijowa, podczas których trzeba było przejść około tysiąca dwustu kilometrów – idąc przez Brześć, Łuck i Żytomierz. Nic zatem dziwnego, że w taką wędrówkę, jak podkreślał cytowany wyżej „włoszianin”, puszczały się tylko pojedyncze energiczne osobistości. Wprawdzie w miarę rozwoju kolei – pierwsza linia „drogi żelaznej”, która w 1898 r. dotarła do Bielska, prowadziła właśnie do Kijowa – można było korzystać i z tego środka lokomocji, lecz niewielu mogło i chciało pozwolić sobie na ten wydatek. Tradycyjnie więc nadal polegano głównie na własnych nogach i... na języku, którym rozpytywano o kierunek drogi – stąd właśnie wzięło się i do dzisiaj dobrze znane na Podlasiu powiedzenie *Jaзык до Кієва заведє!* Jednak przeżycia doznane podczas takiej wielotygodniowej pielgrzymki sownie wynagradzały trud i wyrzeczenia.

Nie raz ze współczuciem patrzysz na tych pielgrzymów – czytamy w przewodniku po świętych miejscach Kijowa i okolic (1877 r.), – do ostateczności zmęczonych drogą, wytężających ostatek sił, aby szybciej dojść do Kijowa, wśród wszelkiego rodzaju niewygód, wśród słonecznego żaru i po gorącym piasku; lecz dla nich ten trud jest lekki, ponieważ dali obietnicę znieść to wszystko, aby tylko pobyc w tym świętym mieście i pokłonić się jego świętościom. Sam jego widok wywołuje w duszach blahocestliwych pielgrzymów błogie odczucie. Wielu, przeżywszy w nim przez krótki czas, nie może opuścić go bez żalu i ubolewania, i czas spędzony w Kijowie uważa za najszczęśliwszy okres swego życia. Kijowskie krzyżki, kijowskie obrazki i pierścionki, książki cerkiewne druku kijowskiego cieszą się szczególnym szacunkiem wśród ludu ruskiego.

Oczywiście centralne miejsce wśród kijowskich świętości zajmowała Ławra Peczerska, do której w latach 70. XIX przybywało corocznie od 80 do 100 tysięcy pielgrzymów. Wszyscy oni – czytamy w tymże przewodniku – przybywają do Ławry albo dla okazania Bogu wdzięczności za jakąś łaskę, poproszenia o szczególną pomoc, okazania skruchy za swoje grzechy, lub z pobożnego pragnienia pomodlenia się w miejscu wstawionym heroizmem pierwszych ruskich mężów sprawiedliwych przed Bogiem.

Wśród dnia widok tych bohomolców, odzianych w różnorodne i rozmaite stroje tworzy w Ławrze dość pstrokaty i ciekawy obraz. Jedni z nich zaopatrują się w ławrskie prosfory i piszą na nich imiona swych krewnych, żywych i zmarłych, dla pominania podczas Liturgii; inni siedzą w cieniu drzew i czytają książki kupione w Ławrze, lub opowiadają sobie legendy z przeszłości o Kijowie i Ławrze; inni grupami przechadzają się po terenie monasteru oglądając fasadę wspaniałej peczerskiej świątyni lub lubują się dzwonnica-gigantem; inni zaś wchodzą na najwyższe piętro tej ogromnej wieży i stąd oglądają wspaniałą panoramę Kijowa, Dniepru i malowniczych okolic.

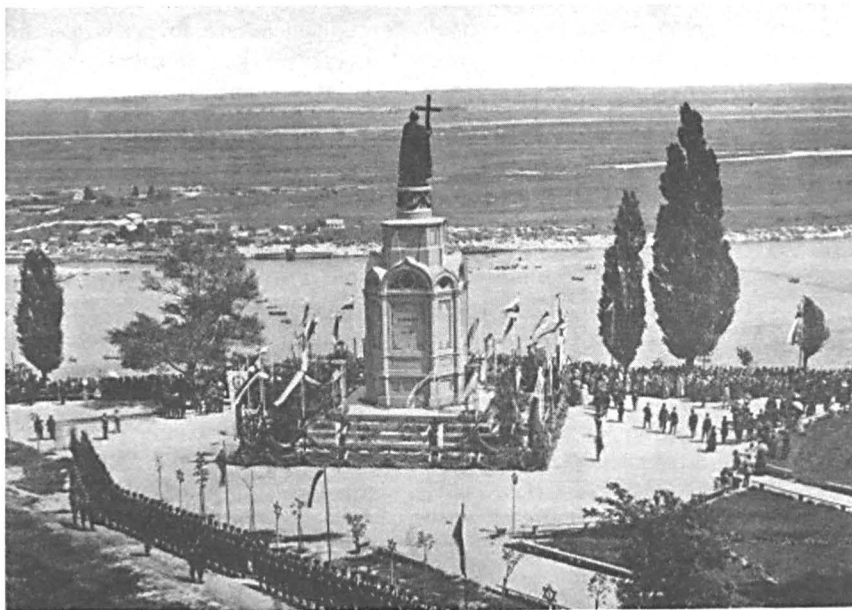
Po pierwszym uderzeniu w dzwon na wieczernię cały ten rozproszony po Ławrze lud schodzi się u głównego wejścia do cerkwi i z nabożnością wchodzi do niej. Po zakończeniu wieczerni jedni idą do cerkwi trapeznej lub do monasteru szpitalnego na spowiedź, drudzy udają się na kwatery lub do ławrskiego hotelu, a inni rozkładają się na nocleg wśród Ławry, pod otwartym niebem. Po dzwonach na utrennię wszyscy pośpiesznie wstają i idą na utrennię, po której zakończeniu jedni zostają w cerkwi na molebny lub słuchają pouczeń do świętego przeczastia; drudzy idą do cerkwi trapeznej lub do szpitalnego monasteru Ławry dla przyjęcia świętych sakramentów; niektórzy rozchodzą się po kijowskich cerkwiach i monasterach lub po opisanych w latopisach górach i dolinach Kijowa. Większa zaś część śpieszy do świętych pieczar, aby pokłonić się relikwiiom peczerskich świętych i przyjęcia tam św. sakramentów. Po przyjęciu św. sakramentów, przyłożywszy się do świętych relikwii peczerskich i odsłużywszy moleben przed cudowną ikoną Bogurodzicy, pielgrzymi wyruszają w drogę powrotną. Milcząc wychodzą za święte wrota Ławry, jakby żalując rozstania ze świętym miasteczkiem i przeszedłszy most na Dnieprze, odwracają się oddając głębokie pokłony świętej Ławrze, lub stoją przez pewien czas w milczeniu, patrząc na jej lśniąco kopuły i na wspaniałe krajobraz Kijowa, rozpostarty przed nimi.

Oczywiście nie mogłaby powstać Ławra Peczerska bez chrztu Rusi dokonanego przez św. Włodzimierza. Właśnie w XIX w. doczekał się on w Kijowie godnego uczczenia. W 1834 r. otwarty został uniwersytet im. św. Włodzimierza, a w 1853 r. na wysokim dnieprzańskim brzegu nieopodal monasteru św. Michała

wzniesiono jego pomnik. Jednak zgodnie z cerkiewnymi kanonami prawdziwym pomnikiem świętego Chrzcziciela Rusi mogła być tylko świątynia, pod którą kamień węgielny poświęcono 15 lipca 1862 r. Budowa soboru, formą architektoniczną nawiązującego do stylu budownictwa starobizantyńskiego, trwała aż dwadzieścia lat (powodem były błędy popełnione przez autora pierwotnego projektu). W 1882 r. rozpoczęły się prace nad aranżacją wnętrza soboru i ozdobieniem go malowidłami – zgodnie z propozycją historyka Iwana Małyszewskiego (1828-1897) przyjęto założenie, aby pod względem stylistycznym i kanonicznym odpowiadało ono świątyniom z okresu życia św. Włodzimierza. Prace nad pokryciem malowidłami kilku tysięcy metrów kwadratowych wnętrza soboru trwały około 10 lat. Ważne miejsce wśród nich zajęły sceny i portrety ilustrujące chrzest Rusi i rozwój w niej wiary chrześcijańskiej. Na ścianach i kolumnach umieszczono Chrzest Włodzimierza w Korsuniu i Chrzest kijowian, a także ponad 70 wizerunków świętych Cerkwi ruskiej – w tym św. równych Apostołom Olgi i Włodzimierza, św. męczenników Borysa, Gleba i Michała Czernihowskiego, św. fundatorów i mnichów Ławry Peczerskiej Antoniego, Teodozija, latopisarza Nestora, ikonopiszcę Alimpia i dziesiątki innych.

Świątowołodymiński sobór został poświęcony dopiero w 1896 r., a więc w kilka lat po uroczystych obchodach jubileuszu 900-lecia Chrztu Rusi, które odbyły się 11-18 lipca 1888 r. Na pierwszy z tych dni przypada święto równej Apostołom księżnej Olgi, które połączono z uroczystością poświęcenia i odsłonięcia pomnika hetmana Bohdana Chmielnickiego na placu przed soborem Sofijskim, na ostatni zaś przedpodobno mnohostradnika peczerskocho Ioana. Dniem kulminacyjnym było oczywiście 15 lipca, w którym to dniu Cerkiew prawosławna czci pamięć św. równego Apostołom wielkiego księcia Włodzimierza. Tym właśnie dniem datowany jest uroczysty list od obywateli Bielska do ówczesnego metropolity kijowskiego Platona, przekazany adresatowi przez specjalną delegację, w której skład wchodził proboszcz sobornej cerkwi Św. Trójcy o. Grzegorz Pieńkiewicz.

W znamiennym dniu dziewięćsetlecia chrztu św. równego Apostołom księcia Włodzimierza i całej naszej ojczyzny Rusi, my, obywatele miasta Bielska, przepełnieni wzniosłym uczuciem pobożnej czci i wdzięczności najlaskawszej Opatrzności

1-2. Uroczystości z okazji 950-lecia Chrztu Rusi Kijowskiej na placu Sofijskim (odsłonięcie pomnika Bohdana Chmielnickiego) i przy pomniku św. Włodzimierza. 3. Sobór św. Włodzimierza.

Bożej, która obdarzyła ziemię rosyjską równym Apostołom księciem, uważamy za swój święty obowiązek pozdrowić Wasze Preoswiaszczenstwo jako zwierzchnika

Świętej Cerkwi Kijowskiej – pisali bielszczanie w swym uroczystym „adresie”. – Wielki książę Włodzimierz osobiście broił zajmowane przez nas obręby przed

wrogimi Jaćwingami, i wprowadził te obręby w potężny organizm państwa rosyjskiego; następnie, przyłączywszy się do nowego życia w chrześcijańskiej wierze prawosławnej, tchnął to życie we wszystkie ciało państwa rosyjskiego; a na koniec przygotował dla swej ojczyzny godnego następcę w osobie Jarosława Mądrego, który dał początek między innymi i naszemu miastu, do dnia dzisiejszego twarzą i święcie chroniącego nakazy Apostołom równego Włodzimierza.

Wspominając o tym wszystkim, korzystamy z obecnego ogólnorosyjskiego święta, aby wyrazić przed osobą Waszego Wysokopreoswiaszczenstwa swe oddanie Cerkwi prawosławnej i laskawej ojczyźnie i poprosić o Wasze arcybiskupie błogosławieństwo dla utwierdzenia naszym potomkom tych łask, które Opatrzności Bożej spodobało się przelać za pośrednictwem św. Włodzimierza na przodków naszych.

Widoczne tu „ogólnorosyjskie” akcenty i pewna liczba urzędników rosyjskich podpisanych pod listem mogłyby sugerować jego „urzędowy” charakter, lecz fakt, że delegacja z Bielska była jedynym przedstawicielstwem z gub. grodzieńskiej świadczy raczej o niezależnej inicjatywie bielszczan, pragnących zaakcentować – w ogólnie przyjętych wówczas formach – wierność swej rodzimej tradycji religijnej i historycznej. Tym bardziej że zdecydowaną większość sygnatariuszy listu stanowią przedstawiciele miejscowej społeczności, zarówno pełniący różne funkcje – np. skarbnik powiatowy A. Charłampowicz, kierownik szpitala miejskiego Józef Telatycki czy pełniący obowiązki sekretarza powiatowego zjazdu sędziów pokoju Adam Kotowicz, jak też osoby zupełnie prywatne – np. Grzegorz i Jan Fiedorowicze, Stefan Czerewacki, Józef Parfinowicz, Józef, Włodzimierz i Michał Busłowicze, Lew i Włodzimierz Tokarewicze, Trofim, Jan, Józef, Sylwester, Semen i Wasyl Antychowicze, Semen Kaliszewicz, Mikołaj i Jan Wrzecionkowie, Paweł, Józef i Jan Ostasiewicz, Józef Sakowicz, Jakub Imszenik, Józef Krasowski, Paweł i Mikołaj Osiennikowie, Dymitr Masłowski, Aleksander Gładkiewicz, Michał Orda, Jefim Kozakiewicz czy Wasyl Świętochowski. Z gub. grodzieńskiej telegram z pozdrowieniami nadesłano także z Kobrynia, zaś z Pińska (gub. mińska) przybyła do Kijowa delegacja wysłana przez radę miasta.

Zakończenie w następnym numerze

Jerzy HAWRYLUK

«Чудная планета» Колима

Тут усе не так... Зима почалася різко й навалює, ніби запрацював невидимий велетенський реактор із виробництва холоду: за день температура впала до 17 градусів морозу, випав сніг – і овальні довгасті сопки, наїжачені модринами, стали схожими на стадо мамонтів, а посеред тих сопок, ніби довгий-довгий рушник, забіліла хвиляста Колимська траса.

Тут синє-синє небо і надзвичайно прозоре повітря. Де були полігони з видобутку золота, бульдозерами здерто верхній шар землі, перемито водою золотоносні піски і тепер пейзажі з конусоподібними відвалами нагадують фантастичні картини про Марс або Сатурн.

Тут за столом кожен наливає горілку собі сам, щоб розрахувати сили. Ніхто не каже: «Пий до дна! Випий ще!» Третій тост – неодмінно за тих, кого вже немає...

Тут, якщо скажеш, що зібрався на Еверест, мало хто здивується, бо люди на Колімі бувалі, й вони вважають – якщо чоловік каже, значить, так і має зробити.

Тут кожен починає життя з чистого аркуша, бо людина ціниться не за розповіді про свої колишні подвиги, а за конкретні сьогоднішні вчинки.

На цій землі ям для небіжчиків не копають, бо кам'янисту вічну мерзлоту не беруть ні лом, ні кайло. Їх «пробивають» динамітом, і на кладовищах буває такий запах, ніби потрапив на фронт. А покійники в мерзлоті зберігаються так, як у спеціальних морозильних камерах.

Коліма – це єдине місце, крім України, де я хотів би жити...

СЛОН і його діти – «слоненята»

Коліма досі асоціюється з територією, де у надзвичайно важких каторжних і кліматичних умовах відбували покарання громадяни СРСР. Як правило, мили золото.

Дехто вважає, що створення концтаборів – ідея Сталіна. Насправді документально доведено: авторство належить «самого человечному человеку» – Володимиру Леніну. Ще в 1918 році за його розпорядженням з'явилася на

Аркагалінський перевал. Рушник із Полтавщини на меморіальній плиті в'язням Коліми

Два роки тому, у першому числі за 2008 рік, надрукували ми розповідь про мандрівку на „архіпелаг віри і страждання” – Соловецькі острови. Зараз продовжуємо цю тему статтею про Коліму, яка виникла внаслідок великомасштабної мандрівки українського журналіста Миколи Хрієнка у рамках авторського проекту „Українці за Уралом”. У першому етапі (7 липня 2004 – 11 лютого 2005 р.) автор подолав маршрут від Києва через Урал, Алтай, Хакасію, Західний і Східний Сибір, Далекий Схід, Якутію, Коліму й Чукотку до мису Дежнєва. Це 27 тисяч кілометрів, а разом з дорогою назад в Україну весь шлях рівний довжині екватора Землі – 40 тисяч кілометрів. Під час II етапу (16 червня 2007 – 19 жовтня 2007 р.) зібраний був надзвичайно цікавий матеріал про життя українців та корінних народів на Камчатці, Сахаліні, Командорських і Курильських островах. Зараз, у другій половині березня 2010 р., невтомний мандрівник, якого девіз: до мети приходить не той, хто поспішає, а той, хто не зупиняється, почав III завершальний етап. Його маршрут пролягає між Полярним колом і береговою лінією Північного Льодовитого океану – від Анадира (Чукотка) до Мурманська, що на Кольському півострові.

світ інструкція, що передбачала залучення в'язнів до фізичної праці. Володимир Ілліч особисто дав чіткий наказ: «Сомнительных запереть в концентрационный лагерь вне города». Того ж року, після замаху на Леніна вийшов зловісний декрет про червоний терор.

Погляд притягує назва одного з ко-

лишніх концтаборів – СЛОН. Розшифровка така: Соловецький лагерь особого назначения. Саме на Соловецьких островах, на Білому морі 1923 року і був створений СЛОН – перший капітальний концтабір світу. В ньому не вмішувалися всі невідгодні режиму, тому швидко почали з'являтися діти – «слоненята»...

За Сталіна була запроваджена спеціально для «ворогів народу» стаття 58 Кримінального кодексу. Ось лише деякі скорочені назви засуджених за нею (російською): АСА – антисоветская агитация, КРГ – контрреволюционная группировка, ВНТ – восхваление немецкой техники, РВН – родственник врага народа, СВЭ – социально вредный элемент, ППЗ – преклонение перед Западом, ВАТ – восхваление американской техники, КРТЗД – контрреволюционная троцкистско-зиновьевская деятельность, ЖИР – жена изменника Родины, Б/п – белополяк, АСВЗ – антисоветский военный заговор, КРЕН – контрреволюционные есенинские настроения, ПШ – подозрение в шпионаже, СХВ – сельхозвредительство, НШ – недоказанный шпионаж... Під статтю 58 підпадала практично кожна людина в СРСР.

Як засвідчують дані Магаданського обласного краєзнавчого музею, тільки у 1932–56 роках на «чудной планете» відбувало покарання 850 тисяч осіб. З них понад 200 тисяч загинуло. В архівах облуправління внутрішніх справ зберігається понад 2 мільйони облікових карток в'язнів і засланих.

Така ціна колимського золота...

Микола Хрієнко

Мені, скільки себе пам'ятаю, завжди хотілося іти пішки по землі...

На території Росії, по той бік Уральських гір, мешкало й мешкає нині багато українців. Також там є чимало місць, пов'язаних з Україною та її історією. Мені було цікаво дослідити долю наших земляків, які вписали до книги українського державотворення славні та трагічні сторінки. Так, на Уралі, в Кучино, в концтаборі «Перм-36» існував спеціальний загін для по-

Братська могила на 1613 кілометрів

Щоб добувати й вивозити золото, срібло, уран, вольфрам та олово, в 1932 році почали спорудження сумнозвісної Колимської траси. Її довжина разом із Тенькінською трасою – 1613 кілометрів. Обидві прокладені у гірській місцевості «ворогами народу» за рекордно короткий термін – 5 років. Тисячі зеків гризли кайлами вічну мерзлоту, рвали камінь динамітом, споруджували мости. Тривалість робочого дня – 11,5 години. Влітку за температури плюс 32, взимку – до мінус 60. Без вихідних. І за дуже поганого харчування.

Уздовж Колимської та Тенькінської трас немає жодного кладовища, бо мертвих зеків не ховали в могили. Замість цього була «закладка трупів у дорогу». Об'єм тих тіл, перетворених морозом на «бетон», зараховувався у щоденну норму бригадам. Так людські кістки ставали будматеріалом на шляху, який зрештою привів Радянський Союз до повного краху...

Золото Стуса

Комбінованим методом – пішки й автостопом – дістався я нарешті через гірські перевали до вимираючого сели-

штів'язнів, в якому перебували Василь Стус, Левко Лук'яненко, Іван Світличний та інші наші дисиденти.

Цей об'єкт став відправною точкою, початком першого етапу мого дослідження «Українці за Уралом». Ця гірська гряда – як хребет і своєрідний рубіж. Коли людина перетинає гори, то відчуває, що потрапляє в інший край. Урал є кордоном між Європою та Азією – там на кургані навіть є стовп, який позначає цей поділ. Тому, чим далі від Уралу, тим далі від України.

Я використовував всі види транспорту. Тобто літаки, вертольоти, автомобільний найбільше – вже на місці, коли сам дослідницький іде. На буранах, на собачих упряжках, на всюдиходах, на пароплавах, на плашкоутах, на рибальських баркасах. Тобто все, що рухається... Від Тамтора (там, до речі знаходиться полюс холоду) я ішов до Колимської траси 530 кілометрів пішки.

Перше і найголовніше для мандрівника – це бажання. Якщо немає бажання, то немає нічого. От, бажання – це головне...

ща Матросово. Ніколи не забуду тих крутих засніжених перевалів Колимської траси, коли «КамАЗ» починав пробуковувати, колеса «шліфували» обледенілу землю, машина сповзала з дороги в безодню і водій – земляк із Дніпропетровщини – казав твердим голо-сом: «Як крикну «Стрибай!» – не гай ні секунди!»

У світі чимало небезпечних професій. Про водіїв Колимської траси Стус писав так: «Ти біла і чорна, ти пекло і смерть...» Під трасою – людські кістки, на узбіччі – обеліски й обеліски загиним водіям...

Матросово зусібіч затиснуте сопками, і від цього здається, що знаходишся на дні глибокого й вузького провалля. Старожили кажуть, життя без горизонту, без можливості дивитися в далину швидко доводить до короткозорості.

Копальня імені Матросова (раніше імені Берії). Саме тут відбував 3-річне заслання поет Василь Стус після 5 років у мордовських таборах.

Разом із начальником шахти Костянтином Тотоліним я спустився туди, де на глибині 200 метрів працював машиністом Стус. Прохідники разом із золотоносною кварцовою жилою зривали вибухівкою кам'яну породу, Василь відгрібав її з вибою, потім руду завантажували у вагонетку. Робота надзвичайно одноманітна і дуже шкідлива. Після тієї екскурсії я відкашлював чорні згустки на білий сніг...

Життя без горизонту. День у день, рік у рік... А ще – неймовірний психологічний тиск. Постійний, цілеспрямований і вміло організований.

Переді мною ксерокопії трьох номерів районної газети «Ленинское знамя» за 1978 рік. У кожному величезними «підвалами» надруковано статтю Артеміди Супряги «Друзья и враги Василия Стуса». Авторка тяжко розмірковує: «Кто же он, этот человек, вызвавший одним своим поведением такое презрение у простых советских людей? Просто невежда? Демагог-краснобай, спекулирующий на наших недостатках? Или действительно... Нет, об этом даже страшно подумать! Он ходит по нашей земле, ест наш советский хлеб. Люди здороваются с ним...» Розпитуючи шахтарів, журналістка дізнається про ще один страшний факт – цей «український буржуазний націоналіст» запиває радянський хліб бульйоном із кубиків, присланих із ФРН. «Такая дрянь! – сказав кореспондентці розчарований

Бригада будівельників з України в селищі Матросово

Українці, які опинилися за Уралом, виїжджали на далекосхідні землі в декілька етапів. Спершу за спеціальною царською програмою, розробленою Петром Столипіним, приблизно у 1906-1910 роки – освоювати території для землеробства. Ще одне велике переселення на Далекий Схід та Урал відбулося відразу після громадянської війни. Далі відтік відбувався 1937 року. Це вже були насильницькі вивезення репресованих українців. Після смерті Сталіна, 1953 року, в ті краї їхали за комсомольськими путівками – освоювати цілину, будувати електростанції, автошляхи тощо. Остання міграційна хвиля – люди, які прибули на ці землі задля заробітків.

Коли розпався СРСР, частина наших співвітчизників повернулася до України, інші – залишилися й стали громадянами Російської Федерації. Вони втратили українське громадянство, проте зв'язки, рідні – все це лишилося тут, на цій землі. І чим далі від Батьківщини, тим більшою є концентрація почуттів, тим сильніше загострюється усвідомлення відстані від землі предків, втрати зв'язків.

Якщо давати зауральським українцям якусь спільну характеристику, то можна сказати, що вони реалізували себе в господарському плані. Це директори заводів, комбінатів, керівники авіапідприємств, капітани кораблів... Господарська жилка дала українцям можливість проявити себе саме в цьому. Окремо слід зазначити, що серед цих людей є дуже великий прошарок носіїв української культури: співаки, заслужені діячі культури, письменники – обдаровані творчі натури.

В останній хвилі переселенців – в основному будівельники. Окрім тих, які вже є громадянами України, всі інші давно мають російські паспорти, інтегрувалися в суспільство й почуваються повністю адаптованими та пристосованими до соціально-політичної ситуації.

Ідеалізувати буквально всіх українців, котрі проживають там, було б неправильно і необ'єктивно. До речі, проект „Українці за Уралом” виріс на основі моїх досліджень всередині країни з 1997 по 2002 рік. Я описав, як живуть і виживають наші співгромадяни в нинішніх умовах у своїй країні. Тому співати оданну не збираюсь. Але перша характеристика, яка робить честь українцям і тут і там, – це висока працездатність. Якби були поселення на Північному полюсі, то й там чорнобривці обов'язково цвіли б. Росли б капуста і огірки. В непрохідних місцях, у зоні вічної мерзлоти бачили дачі, зведені руками наших. Згадую, як ще на першому етапі пройшов через село Київка Лазовського району в Приморському краї. Хати хоч і дерев'яні, але побілені. Квітів море. Підходить жіночка, а я до неї по-нашенськи: „Добрий день”. Ви б бачили цю радість на її обличчі! Розговорилися. Виявилось, що вона представник уже четвертого покоління українців. Я їй запитую: а як же ви зуміли зберегти українську? А вона у відповідь: так що мені тут – німецькою балакати?

шахтар Михайло Дмитришин. – Ленинградские куда вкуснее...». Є у статті й інші висловлювання. «Друзей у него на руднике нет. Живет в общежитии, а всех жильцов пьяницами называет.

Мол, «кубло», а не общежитие. А «кубло» в переводе с украинского значит притон...». «При первой же встрече с людьми объявляет: «Я – политический ссыльный. За права человека борюсь и

страдаю за свои убеждения». А какие нам еще права нужны?». «Стихи Стуса... полны грязи, лжи, ненависти ко всему советскому...» І Артеміда Супруга, навіть не зустрівшись зі Стусом, робить висновок: «Так передо мною во всей полноте вырисовывался образ человека, которому ненавистно все советское – люди, порядки, законы...» А після її публікації були надруковані численні відгуки трудящих під заголовками: «Возмущению нет предела», «Хлебнул бы моего лиха...», «По какому праву?», «Стыдно за земляка», «Чего ему не хватает?». Усе з тими ж отруйними «перлами».

Цей сценарій розроблявся КДБ. Головна мета – зламати Василя морально, примусити написати лист покаяння і стати після цього таким, як багато інших...

Суто з журналістського інтересу я розшукав за телефоном аж у місті Липецьку пані Супругу і запитав, як вона оцінює ту свою статтю. Після тривалої паузи Артеміда Степанівна сказала розгублено:

– Мені соромно... Ми всі тоді були іншими. У моєму матеріалі багато що підписував головний редактор. Хіба ж хтось думав, що Василь Стус стане національним героєм України... А коли так – то хто ж тоді я?..

«Мальдяк» у житті Корольова

Разом з отаманом станичного козацького товариства «Сусуман» Миколою Матвієнком їдемо на колишню золоту копальню «Мальдяк». Там, засуджений за «активну діяльність в антирадянській троцькістській шкідницькій організації» на 10 років каторжних робіт, відбував покарання майбутній генеральний конструктор ракетно-хімічних систем, академік Сергій Корольов, який народився і виріс в Україні.

На Колімі він знаходився з 20 липня по 23 грудня 1939 року. Можна сказати: «Пробув лише 5 місяців» або «Протримався аж 5 місяців». На «Мальдяку» щодня помирало до 30 зеків. За ті місяці Корольов утратив чотирнадцять зубів, у нього була зламана щелепа, лишився глибокий шрам на голові, його мучили цинга й пелагра... Життя кілька разів висіло на волосині. Якось він ударив бригадира, котрий штовхнув старого доходягу з високої естакади. Замість знищити Корольова, той, вражений, узяв відчайдуха під своє заступництво...

Зима 1939 року для знесиленого Корольова стала б останньою, якби він не опинився у списку 150 недавніх розробників нової техніки в конструкторському бюро Туполева, яких з особистого дозволу Сталіна відбирали в концтаборах і звозили в Москву для подальшої роботи. Насувалася війна...

Пізніше, пам'ятаючи «Мальдяк» як фабрику смерті, генеральний конструктор космічних кораблів Корольов напише такі слова: «Наш головний девіз – берегти людей...»

Артіль «Кривбас» і тюрма «Сerpантинка»

У містечку Ягідному я познайомився з директором місцевого краєзнавчого музею «Пам'ять Колими» Іваном Панікаровим. Він не лише зібрав унікальні експонати і документи з історії краю, а й своїм коштом придбав трикімнатну квартиру і розмістив у ній власний музей. Про нього тепер знають у всіх країнах колишнього Союзу, США, Канаді, Австралії, Німеччині, Британії, Японії...

Разом подалися до Сергія Базавлуцького, директора золотодобувної артілі «Кривбас». Родом він із Кривого Рогу, а на Колімі добуває золото понад 30 років. Коли очолив артіль, видобуток у ній став найвищим на всій Колімі. А найцікавіше, що з кожних видобутих 500 кілограмів золота Базавлуцький 5-6 кіло коштовного металу у грошовому еквіваленті витрачає на... футбол.

– Без здоров'я не досягти високих результатів у роботі, – відповідає директор. – Тому на нашій виробничій базі аж два футбольні поля. Улітку дорога до лазні для кожного з нас пролягає через них, а взимку – через спортзал. До нас на Коліму вже двічі приїжджали з України ветерани футбольної команди «Кривбас».

Крім чудової лазні з басейном, ремонтної майстерні, бази відпочинку, Базавлуцький показав нам добротний корівник, птахо- і кролеферму, інкубатор та велику теплицю, де вирощують навіть... кавуни! А новий свинарник незабаром доведеться переносити на інше місце, бо виявилось, що він стоїть на золоті... Ось іще й такі українці, як нащадок запорожців Сергій Базавлуцький, живуть на Колімі!

Повертаючись у Ягідне, заїхали пом'янути загиблих туди, де в сталінські роки біля першої петлі Хатиннахського перевалу стояла тюрма з ніжною назвою – «Сerpантинка». Звичастою до-

рогою, серпантином, до неї звозили людей на розстріл. Вбивали щодня, щотижня, щомісяця, щороку. Місце розстрілів було назване Долиною Смерті, а тамтешній струмок – Снайпером, бо біля нього за пачку цигарок кати змагалися у влучності на живих людях... Тепер там при промиванні пісків труби швидко забиваються людськими кістками, а гумові килимки, на яких має осідати золото, вкриваються свинцевими кулями.

Український гарібальдієць на Колімі

На одному зі стендів у музеї Панікарова я раптом побачив фото знайомої людини. Пригадав, як після однієї публікації отримав лист від ветерана війни з Канева – Василя Федоровича Дегтяренка. Ми з ним двічі зустрічалися. Людина з фото варта окремої розповіді.

1942 року після військового училища Василь Діхтяренко (тоді ще Діхтяренко!) потрапив під Сталінград. Туди, де плавився камінь і горіла земля... Коли його взвод опинився в оточенні, вистріляв усі набої, останній лишив для себе, але не втримався і випустив його у фашистського офіцера... Був полон, втеча, арешт, роботи в Німеччині, потім в Італії. У Венеції познайомився Діхтяренко з місцевим антифашистом Ораціо Джусто, який знав російську мову, і разом із кількома земляками став підпілляником.

У 1945-му в лавах партизан-гарібальдійців з автоматами йшли шестеро наших співвітчизників. І ось на знімку вони з Ораціо Джусто на майдані Венеції – усміхнені визволителі! Усі шестеро отримали титул «Почесний громадянин Венеції» і могли залишитися там жити. Але Діхтяренка тягло додому...

А вдома він отримав 10 років в'язниці за те, що потрапив у полон, перебував на окупованій території й визволяв капіталістичну Італію. Магадан, Колімска траса, шахта. За півроку з першого складу його бригади лишилося половина.

Та Діхтяренкові все ж пощастило. Через 4 роки, коли він уже помирав, йому замінили каторгу на 6 років заслання. Після цього терміну робили паспорт у райцентрі Ягідне, і чиновник написав у документі: «Дегтяренко». Додав: «Будеш много говорить, еще червонец отвалим...»

Василь Федорович працював із дружиною в Казахстані на ціліні, будував

Канівську ГЕС, плавав шкіпером на баржах по сибірській красуні Обі. Багато років листувався з Наталією Сергіївною Корольовою – дочкою академіка. Не так давно їздив до Києва на запрошення італійського посла. Просив розшукати свого бойового командира Ораціо Джусто, але слід його в Італії десь загубився...

Автономія «Колима – Славутич»

Наших земляків, які прилітають із «материка» в Магадан, жартома запитують: «Відгадайте, що таке МУР?» Відповідь одна: «Московский уголовный розыск». – «Неправильно! На Колімі це Магадано-Українська Республіка». І справді, за переписом населення 1989 року, тільки в Магадані з 80 тисяч городян 30 тисяч були вихідцями з України.

Значна частина земляків об'єдналася в Регіональну українську національно-культурну автономію «Колима – Славутич». Її вже багато років очолює директор Магаданського театру ляльок Богдан Пиріг. Крім концертів, вечорів Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, спільного святкування Нового року, Різдва, Пасхи, українці навіть пробували випускати свою газету «Гомін Колими».

У Магадані я мав приємні зустрічі зі священниками-українцями.

– До сталінської епохи на Колімі й Чукотці було 24 православні церкви і каплички, – розповідав отець Сергій Барницький, настоятель храму Зішестя Святого Духа. – Але перед тим, як цей край став млином для людських кісток, усі вони були зруйновані, а священники – розстріляні. Розстрілювалися навіть церковні дзвони...

З отцем Сергієм ми піднялися на церковну дзвіницю, і я побачив позеленілий від часу дзвін. Кулі лишили на ньому заглибини, схожі на кратери від метеоритів. Священик смикнув за мотузку – дзвін озвався густим-густи́м басом... Закалатали менші дзвони, потім ще менші, ще... У синьому небі над Магаданом линули чарівні мелодійні звуки, які чомусь асоціювалися зі сріблястим павутинням бабиного літа в тих далеких краях, звідки привозили на цю «чудну планету» сотні тисяч безвинних людей на тяжкі муки і смерть.

Колима, Колима... Такої Території більше немає ніде на землі.

Микола ХРІЄНКО
Фото автора статті

«O Ukrainę, o jej wolność!»

(Uczestnicy ukraińskich walk niepodległościowych lat 1917-1921
związani z Chełmszczyzną i Podlasiem)

Kontynuacja z poprzednich numerów

Bliskim współpracownikiem braci Wasyńczuków był urodzony w Horodle powiatu hrubieszowskiego **Mikołaj**

Wawrysewicz (1891-1978)¹. Po ukończeniu gimnazjum w Chełmie studiował na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Kijowskiego im. św. Włodzimierza. Za narodową działalność ukraińską w 1912 r. był aresztowany, uwięziony i usunięty z uczelni. Po dwuletniej przerwie kontynuował studia w Piotrogradzie i brał udział w działalności ukraińskich organizacji narodowych. Po ukończeniu uniwersytetu powrócił do Kijowa, a po proklamacji URL został skierowany do Smiły na Ziemi Czerkaskiej i do 1919 r. był tam wykładowcą kursów nauczycielskich oraz inspektorem szkół. W międzyczasie, we wrześniu 1917 r., był uczestnikiem Zjazdu Chełmian w Kijowie. W 1920 r. został dyrektorem trzeciego gimnazjum w Kijowie. W 1921 r. powrócił na teren Chełmszczyzny i w 1922 r. brał udział w kampanii wyborczej do Sejmu II RP, wraz z Semenem Lubarskim. Został wybrany jego zastępcą. W latach 1922-1923 był redaktorem i wydawcą tygodnika „Nasze Żyttia”, założonego przez braci Wasyńczuków. Od 1923 r. zamieszkał w rodzinnym Horodle, był inicjatorem i redaktorem rocznika „Chołmskij Narodnij Kalendar” (Chełmski Kalendarz Ludowy). Jego wydawcą było Towarzystwo „Ridna Chata”. W roczniku obok kalen-

darium z zaznaczeniem świąt prawosławnych, katolickich i żydowskich były materiały dotyczące historii i kultury, a także wiadomości z różnych dziedzin życia gospodarczego. Ukazywał się on do 1939 r. Wydawał też mutacje dla Wołynia i Galicji. Wawrysewicz był autorem licznych artykułów z różnych dziedzin życia. W 1924 r. za krytyczną publikację dotyczącą polityki pieniężnej ministra Władysława Grabskiego został „za znie wagę władzy” ukarany karą pieniężną i miesięcznym uwięzieniem. W latach 1926-1931 był nauczycielem w prywatnym gimnazjum ukraińskim w Równem. Zwolniony z pracy za brak lojalności wobec władzy. Po wybuchu wojny 1939 r. pod zarzutem przynależności do KPZU aresztowany i uwięziony w obozie w Berezie Kartuskiej. Po upadku II RP Wawrysewicz zamieszkał we Włodzimierzu Wołyńskim, gdzie był organizatorem gimnazjum ukraińskiego i nauczycielem języka ukraińskiego. Równocześnie uczył w technikum mechanicznym. Po II wojnie światowej zamieszkał we Lwowie, był pracownikiem muzeum, a następnie Uniwersytetu Lwowskiego. Po przejściu na emeryturę opracował „Ukraiński spiwanek” z 60 pieśniami z Chełmszczyzny. Jest autorem wielu artykułów w ówczesnej prasie ukraińskiej.

Zasłużonym organizatorem szkolnictwa ukraińskiego na Chełmszczyźnie, Południowym Podlasiu i Polesiu po traktacie brzeskim z 9.II.1918 r. był **Karpo Dmytrijuk** (11.X.1885 – 24.VI.1922)². Urodził się we wsi Kostomłoty pow. Biła Podlaska. Po ukończeniu w 1907 r. Seminarium Duchownego w Chełmie i Uniwersytetu w Petersburgu (1911) był nauczycielem w szkołach moskiewskich i warszawskich. W 1917 r. pracował w charakterze jednego z zastępców kijowskiego komisarza gubernialnego, brał udział w organizacji Ogólnonarodowego Zjazdu Chełmian i Podlasian 7-12 września 1917 r. w Kijowie, był wybrany do składu Chełmskiego Komitetu Gubernialnego i Ukraińskiej Centralnej Rady. Wkrótce po podpisaniu 9 lutego 1918 r. traktatu brzeskiego przyznającego Ukraińskiej Republice Ludowej tereny Chełm-

szczyzny i Południowego Podlasia został mianowany komisarzem oświatowym Chełmszczyzny, Podlasia, Polesia i Wołynia. Był organizatorem sieci szkolnictwa ukraińskiego na tym terenie (ponad 600 placówek) i kursów nauczycielskich w Brześciu dla około 600 nauczycieli na potrzeby tych szkół. Był też organizatorem i pierwszym przewodniczącym ukraińskiego towarzystwa oświatowego „Proswita” w Brześciu i na zjeździe 1 grudnia 1918 r. został wybrany przewodniczącym jego rady. Po objęciu tych terenów w 1919 r. przez administrację polską szkoły zostały rozwiązane, a K. Dmytrijuk był kierownikiem prywatnej szkoły ukraińskiej im. O. Storożenki w Brześciu.

Jednym z prelegentów kursów nauczycielskich dla szkolnictwa ukraińskiego organizowanych przez K. Dmytrijuka w Brześciu był protojerej, poeta i kompozy-

tor **Dmytro Pawelko**³. Urodził się w 1871 r. w Perespie pow. hrubieszowskiego. Był człowiekiem wielu zainteresowań. Po deportacji w 1915 r. przebywał w Moskwie, gdzie w 1916 r. wydał zbiór swych utworów poetyckich „Chołmszczyzna”. Był uczestnikiem zorganizowanego 4 kwietnia 1917 r. zjazdu bieżenców z Chełmszczyzny, na którym poruszano sprawę przynależności tych ziem do powstającego państwa ukraińskiego oraz delegatem na Zjazd Ogólnochelmski w Kijowie we wrześniu 1917 r. Po powołaniu Chełmskiego Komitetu Gubernialnego

został w 1918 r. skierowany do Brześcia jako lektor kursów dla nauczycieli na potrzeby organizującego się szkolnictwa ukraińskiego. Następnie był przez jedenaście lat proboszczem parafii prawosławnej w Górnym Potoku pow. Biłgoraj. Prócz działalności duszpasterskiej prowadził wśród parafian działalność wychowawczą i oświatową. Bogata biblioteka i prenumerowane przez niego pisma, w tym redagowane przez prof. Iwana Ohijenkę w Warszawie „Nasza Kultura”, „Ridna mowa” i kilka pism lwowskich, były w ciągłym obiegu, w tym w grupie młodzieży. Jego imię wpisało się na trwałe do kultury ukraińskiej po wydaniu w 1934 r. duchownego regionalnego hymnu „Wołyń Poczajewom sływe” poświęconego Turkowickiej ikonie Bogurodzicy (napisał zarówno słowa, jak i muzykę). Pierwszym wykonawcą hymnu pod kierownictwem autora był chór wsi Hostynne (pow. Hrubieszów), a miejscem wykonania przy licznej grupie Chełmian i Podlasian cerkiewny odpust w Turkowickim monasterze. Działalność ta nie uszła uwadze władz – ks. Dmytro Pawełko był szykanowany i pozbawiony środków do życia. Nasilenie nacisku nie tylko moralnego nastąpiło w 1938 r. Pozbawiony pomocy Warszawskiej Metropolii zrezygnował wówczas z działalności duszpasterskiej i prowadził życie świeckie, korzystając z pomocy przyjaznych osób. Podczas II wojny światowej powrócił do działalności duszpasterskiej w strukturach Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej budowanej przez abp Iłariona (Iwana Ohijenkę) oraz działalności społecznej. Za działalność tę otrzymał wyrok śmierci wydany przez struktury AK i BCh.

Gubernialnym komisarzem Chełmszczyzny i Podlasia w 1918 r. był **Oleksander Skoropys-Joltuchowski** (1880-

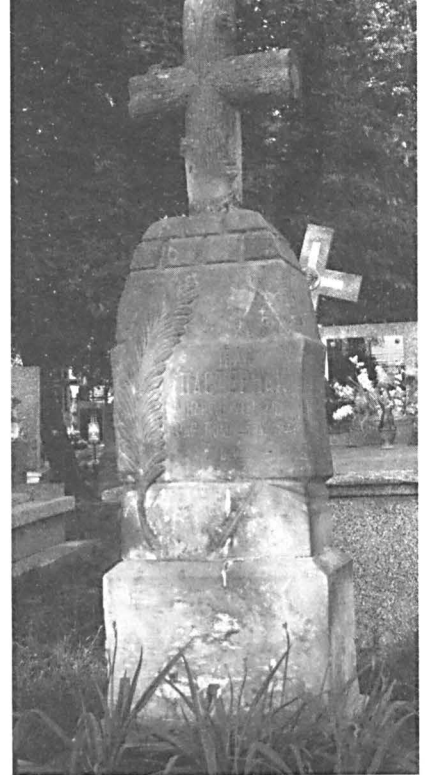

1950)⁴. Polityczny działacz ukraiński rodem z Podola. Studiując w Kijowie, był członkiem Ukraińskiej Hromady Studenckiej i Rewolucyjnej Partii Ukraińskiej (RUP) – 1902-1905. W 1906 r. – aresztowany i zesłany na Sybir, skąd uciekł i od 1908 r. mieszkał w Austrii. W latach 1914-1917 jeden z organizatorów Związku Wyzwolenia Ukrainy (Sojuz Wyzwolenia Ukrajiny), zasłużony w dziele organizacji pracy kulturalnej w obozach jenieckich w Niemczech i tworzenia ukraińskiej dywizji *Syniożupannykiw*. W 1918 r., po traktacie w Brześciu, gubernialny komisarz URL Chełmszczyzny i Podlasia. W styczniu 1919 r. aresztowany przez WP i osadzony w obozie jenieckim w Kaliszu. Po zwolnieniu w 1920 r. osiedlił się w Berlinie i przyłączył do grupy hetmana Pawła Skoropadskiego. Był współzałożycielem Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Berlinie. W 1945 r. aresztowany przez NKWD i zesłany do łagrów. Autor licznych publikacji, w tym „Na perełomi”, „Moji złoczyńcy”.

Pionierem organizacji narodowego życia ukraińskiego na Podlasiu był **Iwan**

Pasternak (1876-1943)⁵. Działacz społeczny i pionier ukraińskiego odrodzenia narodowego na Podlasiu, senior nauczycielstwa ukraińskiego, przewodniczący towarzystwa „Ridna Chata”. Urodził się w Choroszczynie. Po ukończeniu gimnazjum w Białej Podlaskiej był nauczycielem w szkole wiejskiej. Po deportacji w 1915 r. w głąb Imperium Rosyjskiego mieszkał w Lubiczu nad Dnieprem i pracował tam w charakterze nauczyciela. Po upadku caratu wraz z nauczycielami byłego gimnazjum w Chełmie Iwanem Malencem i Konstantym Liszczyńskim włączył się w proces ukrainizacji szkół w re-

Mogila senatora Iwana Pasternaka na prawosławnym cmentarzu w Białej Podlaskiej (fot. J. Hawryluk)

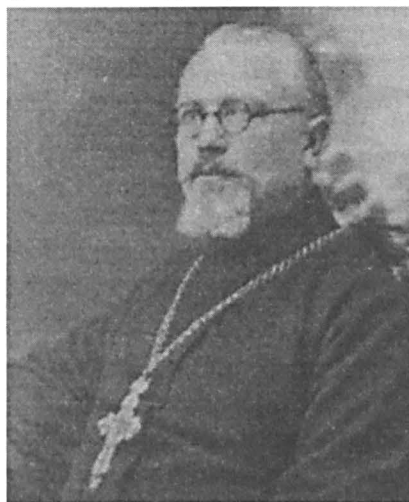
jonie, uczestniczył w regionalnych spotkaniach deportowanych Ukraińców Chełmszczyzny i Podlasia, był uczestnikiem Zjazdu Delegatów Deportowanych we wrześniu 1917 r. w Kijowie z udziałem przewodniczącego Centralnej Rady prof. Mychajła Hruszewskiego obiecującego deportowanym pomoc w odrodzeniu życia narodowego w ojczystych stronach. Po podpisaniu 9 lutego 1918 r. traktatu brzeskiego i włączeniu Chełmszczyzny i Południowego Podlasia do składu Ukraińskiej Republiki Ludowej powrócił w strony rodzinne i zajął się organizacją szkolnictwa ukraińskiego w rodzinnym powiecie. Równocześnie wraz z innymi działaczami (Antoni i Paweł Wasyńczukowie, Jakiw Wojtiuk, Konstanty Soszyński, Wasyl Hul, Semen Lubarski, Josyp Skrypa, Wasyl i Karpo Dmytrijukowie i in.) włączył się w proces powoływania na terenie Chełmszczyzny i Podlasia organizacji społecznych, w tym został prezesem Rusińskiego (Ukraińskiego) Towarzystwa Dobroczynności „Ridna Chata” (Dom Ojczysty) obejmującego cały obszar Chełmszczyzny i Południowego Podlasia. Kierował towarzystwem przez okres 1923-1927. W latach 1922-1927 był senatorem II RP i okres ten wykorzystał na spotkania z wyborcami, wyjaśniając im historię tej ziemi, potrzebę gromadzenia się w struktury organizacji społeczno-gospodarczych i oświatowych nieodzwolnionych w intensyfikacji produkcji i postę-

Cerkiew prawosławna w Tarnogrodzie. Fot. J. Hawryluka

pu cywilizacyjnego. Po zakończeniu kadencji pracował w gospodarstwie rodzinnym, prowadził miejscową placówkę spółdzielczą, czytelnię i zajmował się działalnością społeczną w Towarzystwie „Ridna Chata” aż do jego rozwiązania przez władze w 1932 r. W tragicznym dla wiernych obrządku prawosławnego 1938 roku, kiedy władze polskie zlikwidowały w okresie lipca-sierpnia ponad 130 cerkwi prawosławnych, I. Pasternak przewodniczył delegacji wiernych do władz państwowych w Warszawie. Po upadku Polski jesienią 1939 r. był uczestnikiem zjazdu Podlasian w Wisznicach i członkiem delegacji do władz w Krakowie (z Tymiszem Olesijukiem, Mychajłem Koladą) w sprawie organizacji szkolnictwa ukraińskiego i powołania diecezji prawosławnej w Chełmie. Już w 1939 r. zorganizował we własnym domu szkołę ukraińską, opłacał nauczyciela, zajął się odnowieniem działalności towarzystwa „Ridna Chata”. Równocześnie został pierwszym przewodniczącym oddziału Ukraińskiego Komitetu Pomocy (UDK) na powiat bialski, a także przewodniczącym Rady Nadzorczej Podlaskiego Związku Ukraińskich Spółdzielców w Białej Podlaskiej. Postrzelony śmiertelnie 9 maja 1943 r. w nocy w domu rodzinnym przez nieznaną sprawców z narodowych organizacji polskich. Zmarł w szpitalu w Białej Podlaskiej i pochowany został na tamtejszym cmentarzu. W tym samym czasie zlikwidowano 8 wójtów narodowości ukraińskiej.

Działalnością narodową i religijną zajmował się urodzony w Pobołowicach (pow. chełmski) protojerej **Wołodymyr**

Matwijczuk (1889-1976)⁶. Po ukończeniu Seminarium Duchownego w Chełmie (1913) pracował w parafii Biszcza (pow. Biłgoraj). W 1915 r. deportowany przez armię rosyjską na teren Połtawszczyzny. Udzielał tam posług duszpasterskich bieżącym i miejscowej ludności. Po upadku caratu włączył się do narodowej działalności oświatowej i derusyfikacji miejscowej parafii prawosławnej, uczestniczył w spotkaniach duchowieństwa prawosławnego zaangażowanego w powołanie Autokefalicznej Cerkwi Ukraińskiej, struktur administracji oświatowej Ukraińskiej Republiki Ludowej. Przeżył też kolejny etap niszczenia zarodków państwowości ukraińskiej przez bolszewików. W 1922 r. powrócił na teren

Chełmszczyzny i był proboszczem we wsi Bończa (pow. Krasnostaw). Po rocznej pracy przeniesiony został do pracy we wsi Moniatycze (pow. Hrubieszów) i pracował tam do 1929 r. Prócz funkcji proboszcza parafii był organizatorem towarzystwa „Ridna Chata” i działalności kulturalno-oświatowej. W pracy tej pomagała mu żona Antonina oraz synowie Igor i Oleh. Od jesieni 1929 r. pracował w Tarnogrodzie (pow. Biłgoraj), gdzie próbował kontynuować rozpoczętą w Moniatyczach działalność kulturalno-oświatową. Spotkało się to z negatywną oceną władz powiatowych i zagrożono osadzeniem w Berezie Kartuskiej. W sprawie tej pisał petycje do Metropolii i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Odpowiedzi nie otrzymał do końca istnienia II RP. Wznowił działalność społeczną podczas II wojny światowej, zostawszy przewodniczącym Ukraińskiego Komitetu Pomocy. Spotkało się to z negatywną oceną polskich organizacji narodowych i po otrzymaniu pisemnego powiadomienia o wyroku na jego życie przeniósł się w 1944 r. do syna w Oleszycach w pow. lubaczowskim. Wkrótce po jego odejściu w Tanorogrodzie spalono budynek parafialny. W 1945 r. W. Matwijczuk po raz drugi objęty był deportacją, tym razem na teren obwodu lwowskiego i przez wiele lat był proboszczem parafii w Kłeparowie. Zmarł w 1976 r. i pochowany na Cmentarzu Janowskim we Lwowie.

Zakończenie na str. 42.

Великодні дзвони Холмищини для втікачів із «раю»

Вересень 1939 рік. Блискавичний наступ Німеччини на Польщу закінчився розподілом Річ-Посполитої поміж Німеччиною і Советським Союзом. Спочатку „переможна” советська армія пішла аж до ріки Висла, однак дуже швидко відступила і кордон встановився на річці Буг. Холмищина тоді опинилася під владою німців у т. зв. Генеральній Губернії.

Село Боголюбів, у віддалі 5 км від Луцька, опинилося під комуністською владою. Неначе нічого й не змінилося, закінчувалися осінні роботи, копання картоплі, але в селі запанувала якась тривожна тиша, чекання невідомого.

Валка возів

Одного ранку на подвір'я священничої садиби прибігли школярі, сповіщаючи, що через село котиться валка возів наладованих всяким добром, а на них повно людей різного віку і багато дітей. Священик, отець Йосип Василів, саме закінчив був ранній обхід господарства і, почувши таку вістку, вдягнув підрясника, нагрудного хреста і пішов на зустріч подорожнім. Старша 13-літня донечка, невідступна батькова супутниця з диточих років, побігла за ним, Боголюбські діти і люди зібралися гуртом навколо священника. Отець Йосип, глянувши на валку возів і людей на них, запитав: „Звідки ви їдете, люди добрі, і куди?” „Мі холмські, – відповіла, – от села Василів, от Томашовського повіту. Мі їдем до раю, до нашого батька сонічка – Сталіна. Там нам буде краще, як под германцем”, – почувлися навпередки різні голоси.

Отець Йосип поклав руки на груди і, притискаючи хреста, тяжко зітхнув. Думки закружляли, це ж його земляки, бож і він холмшак, із містечка Тишівця. Тишівці під час Галицько-Волинсько-Литовської Держави були значним торговельним центром. Передихнувши, отець Йосип знову промовив: „Люди, скаменіться, не руйнуйте себе, не виставляйте на наругу ваших дітей, вертайтеся до рідного батьківського се-

ла”. „Ой ні, батюшко, ні! Мі не вернем. У батька сонічка жде нас добро. Ніна так нам каже. Мі ї вірімо, вона от села Василів, наша землячка. За нами їдуть люди от іншої сіл, от Томашова, все їдуть”.

Отець Йосип підняв хреста вгору, поблагословив нещасних вихідців-земляків і, стримуючи сльози, тяжким кроком подався у напрямку священничої садиби.

Зима, кінець місяця січня 1940 року. Родина отця Й. Василя переховується у місті Ковлі, бо о. Йосипа члени організації ОУН перевели вже за Буг, на німецьку сторону. Це сталося після першого допиту отця Йосипа в польовий НКВД. Після зникнення о. Йосипа голова сім'ї у Боголюбів, Аркадій, прийшов до священничої родини і сказав: „Поп удрав, а попадає на сніг”.

Перебуваючи у Ковлі родина о. Йосипа була живими свідками повороту холмшаків із „раю”. Комуністською владою у Ковлі розмістила холмшаків по жидівських божницях і залишила їх на власну долю. Зима у 1940 році була люта, сніжна. На знак протесту знедолені чоловіки лежали кожного дня на снігу перед міською управою і домогалися повороту на Холмищину. Почалася епідемія менінгіту. У Ковлі залишився цвинтар із могилами дітей холмшаків.

Дальша доля холмшаків вирішилася „залицанням” поміж Сталіном і Гітлером, яке все ще тягнулося від осені 1939 року. У наслідок того, холмшаків почали перевозити з Ковля до Володимир-Волинського, обіцяючи повернути їх на Холмищину після перевірки документів. У той момент родина о. Йосипа замішалася поміж холмшаками, рятуючись єдиним документом – метрикою народження сестри отця Йосипа, Павли.

У Володимирі Волинському знедолених холмшаків приміщували знов у жидівських божницях. Менінгіт далі „косив” дітей.

Це вже був місяць квітень 1940 року. Вже відбулася „вивозка” 13-го квітня з усієї Волині на Сибір. Вивезено вантажними вагонами інтелігенцію, „куркулів” і ненадійний елемент.

Чекали повернення

Виголоджені, обдерті, обіднілі холмшаки чекали Божого змилювання – повернення на Холмищину. Все їхнє майно залишилося на місцях обіцяного „раю”. У холодні квітневі ранки, не раз іще з приморозками, голови родин стояли цілими днями у черзі перед будинком, де перевірялись документи. Документи перевіряла комісія складена з двох представників, советського і німецького зі знанням російської мови. Після перевірки документів комісія видавала перепустки на переїзд кордону поміж Советським Союзом і Генерал-Губернією, по черзі річку Буг.

Перед Великоднем почали від'їжджати перші транспорти із тими, що вже отримали перепустку. Від'їжджали вантажними вагонами, спрямованими

УВасилеві проживала багата і відома сім'я Кухарчуків, у яких була дочка Ніна. У школі в Києві познайомилася вона з Микитою Хрущовим, одружилися і там жили.

Микита Хрущов і Ніна Кухарчук.
1930-ті роки

Восени 1939 року Ніна приїхала до села в мундирі офіцера великою вантажною машиною. Свою родину забрала до Києва, а землякам сповістила, що незадовго прийдуть сюди німці і кожен на власну руку хай звідси виїжджає. Залишила їм адресу вільних господарств по німецьких колоністах, які покинули Україну. Була це місцевість Кречеве. Багато селян з Василева виїхало, але повернулися назад у 1942 році...

Євген Дикий, Василів у спогадах, –
„Наше Слово”, ч. 50, ст. 8,
Варшава, 13.12.1992 р.

Вид на Холмську гору з Пречистенським собором. Фоторафія міжвоєнного періоду

на місто Холм. Перед кордоном, над річкою Бугом, відбувалася контролі. Жінок у окремому вагоні обшукували червоноармійки, засовуючи руки попід одяг, обшупуючи, перетрясаючи рештки залишених клунків. Шукали за дорожцями, хрестиками, сережками, перстнями, годинниками, і забирали все, навіть краший одяг знімали з жінок. Червоноармійці проводили таку саму контролі серед чоловіків.

Перший транспорт із поворотцями-холмшаками прибув до Холму в Страсну Суботу. Під дворядовою охороною німецьких вояків провели щасливих прибулих від залізничної станції до недалеких військових касарень. Лив весняний дощ. Перемоклий, вимучений, голодний народ, але радий, що на решті вдома, упав на цементову долівку, притрушену соломом. Опівночі дех-

то збудився під гомін великодніх дзвонів, які доносилися із собору Різдва Пресвятої Богородиці, на Даниловій Горі. Православні холмшаки мали на решті доступ до собору після довголітньої займанщини собору поляками. В той час адміністратором Холмської Епархії, аж до висвячення в єпископи д-р Івана Огієнка, був архипресвітер отець Іван Левчук, дядько по матері отця Й. Василіва.

Ранком, на перший день Великодня, поворотці-холмшаки проходили карантину і докладний медичний огляд німецькими лікарями. Декому лікарі прибивали печатку на ліву долоню. Так були підібрані робітники до Німеччини, віком від 16-ти років і вгору. Були розділені й родини, бо деякі чоловіки і жінки також підпали під ту категорію. Із притрушених соломом долівок роз-

нісся плач. Печаток не можна було стерти і підібраних на працю до Німеччини було відвезено, під охороною, на станцію до поїзду. Залишені родини добиралися до своїх холмських сіл, хто як міг. Не всі садиби чекали на своїх господарів. На багатьох господарках засіли нові власники, поляки.

Дружина о. Йосипа, з двома малолітніми донечками, не піддала під категорію робітників на вивіз до Німеччини. В кінці Світлого Тижня родина з'єдналася з отцем Йосипом у Тишівцях, у сестри о. Йосипа, Марії Волошин.

До Холму приїжджали ще нові транспортні холмшаки, які верталися з „раю”...

Катерина ВАСИЛІВ-СИДОРЕНКО

Збережено авторський правопис

«O Ukrainę, o jej wolność!»

Закончення ze str. 40

Anton Pawluk (1875-1945 – Niemcy)⁷. Urodzony w Sławatyczach. W latach 1917-1918 członek Ukraińskiej Centralnej Rady i inicjator ustawowych propozycji dotyczących rolnictwa. Był także członkiem Chełmskiego Komitetu Gubernialnego (ChGK) powołanego na zjeździe deportowanych Chełmian w Kijowie we wrześniu 1917 r. i zajmował się prawnymi sprawami dotyczącymi przyszłości Chełmszczyzny i Podlasia oraz powrotu wysiedlonych w rodzinne strony oraz pozostawionego przez nich mienia. Z upoważnienia ChGK w 1917 r. wraz z A. Wasylenką, Tymiszem Olesijukiem i ks. A. Matejukiem opracował mapę Chełmszczyzny i Podlasia (z linią graniczną obszaru zasiedlonego przez ludność ukraińską), którą wręczono prof. M. Hruszewskiemu. Następnie był organizatorem „Ukraińskiego Wolnego Kozactwa” w po-

wiecie kijowskim. W 1918 r. był w składzie delegacji ChGK u hetmana Pawła Skoropadskiego w sprawie pozostawienia na funkcji gubernialnego komisarza Chełmszczyzny i Podlasia Oлександра Skoropys-Joltychowskiego i pracujących tam komisarzy Karpa i Wasyla Dmytrijuków, Tymosza Olesijuka oraz kontynuacji rozbudowy szkolnictwa ukraińskiego. Równocześnie współpracował z Chełmską Drukarnią Swiato-Bohorodycznego Bractwa Chełmskiego, funkcjonującą do 1918 r. w Moskwie. Jeszcze przed jego likwidacją przez władze Rosji sowieckiej wydał Ukraiński Kalendarz Chełmski jako ostatnie wydanie „Proswity”. Już wcześniej zabroniono bowiem wydawania „Chołmskiej Rusi”. Był także współpracownikiem Ministerstwa Sprawiedliwości URL i Państwa Ukraińskiego na teren Chełmszczyzny, Podlasia i Wołynia. W okresie międzywojennym prowadził w

Chełmie kancelarię adwokacką. Podczas II wojny światowej pierwszy przewodniczący Ukraińskiego Komitetu Pomocy w Chełmie.

Cdn.

Aleksander KOLAŃCZUK

1. М. Горний, *Україниці...*, s. 53-56.
2. „Наше життя”, 1922, 17 IX.
3. АWMР, sygn. 16/18,teczka 1367; М. Горний, *Україниці Холмищини...* s. 134-135.
4. *Енциклопедія Українознавства. Словникова частина*. Том 8. Львів 2000, s. 2870-2871.
5. *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej...*, poz. 1978; R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929*. Kraków 1989, s. 379; В. Кубійович, *Україниці...* s. 54, 400; М. Горний, *Україниці...* s. 66-68; А. Kolańczuk, *Nekropolie...* s. 228-229.
6. АWMР, sygn. 16/23; G.J. Pelica, *Kościół Prawosławny w województwie lubelskim (1918-1939)*. Lublin 2007, s. 266. М. Горний, *Україниці...*, s. 130-132.
7. С. Пастернак. *Нарис історії Холмищини...*, s. 163, 176, 254, 256; *Українська Центральна Рада*, т. 2, Київ 1997, s. 392; В. Кубійович, *Україниці в Генеральній...* s. 53, 77, 299 i inne.

Хронологіон. Перезавантаження

Зі своїх думок списав Юрій Гаврилук

Продовження з попереднього числа

Записи із весняних місяців

2002

01.04.2002 р.

Оповідання без початку

...з далекого лісу чути було постріли з протитанкових рушниць. Це браві хлопці з шостої дивізії полювали на зозуль, які їм не хотіли викувати довгого життя. Просто почалася вже весна.

– Таааа... Веснааа... – ліниво протягнувся сотник Курдивайло й почувався в підборіддя. Вже прилетіли бусли й недовго будемо могти...

Але показалося, що саме він не буде нічого могти – вбила його заблукана куля з протитанкової рушниці...

15.04.2002 р.

З розповідей Всеволода Рушкевича з міста славного Дорогичина

За санації були тут і такі, що воювали за християнську справу. Один за дня стояв з палицею перед єврейською крамницею й закликав, навіть відганяв людей, щоб не купували „у жида”. Коли вже стемніло його жінка йшла до цього ж жида – взяти в кредит оселедців і так накормити того дурня.

2003

11.04.2003 р.

Мудрі думки для сучасної людини:

1. Шануй інших, зокрема цих, які можуть позичити тобі гроші.
2. Брання це також форма давання – самому собі.
3. Коли хтось тебе б'є не забувай, що можеш побити когось ще слабшого.

15.04.2003 р. Поїзд із Білостоку до Варшави

Іде поїзд. Дивимося на світ за вікном. Постійно змінюються станції, міста, краєвиди. Там піщані узлісся з залишками соснового бору, тут луг, на якому починає пробиватися зелень трави. Весна, мабуть насправді весна.

Крива береза

Чи й на її

Всі кози скачуть?

Чи немає в околиці

Кіз

Чи пішли

Всі на заріз?

Мушу признатися, що я є насправді простою людиною – коли народився, то навіть не вмів їсти ложкою, а про виделку не згадувати.

16.04.2003 р.

Ситуація в сьогоденній Україні є незаперечним доказом цього, що національна держава має сенс лише тоді, коли постає на крові національних героїв.

25.04.2003 р.

Нація може виникнути лише завдяки крові героїв, або грошам буржуїв – всі інші спроби перетворення регіональних етнографічних груп, як хоч би лемків, в нації це просто вигадки самовчених інтелектуалів та чиста екстравагантність.

* * *

Не так давно у Варшаві два експерти закордонних справ – польський і український дискутували над правдою про Волинь. Український сказав, що є дві правди – українська і польська. Польський наполягав, що все ж таки одна правда є. По-моєму помилявся. Тому, що правда минулого була лише в минулому, в моменті самих подій. А минулого зараз немає – є лише наше уявлення про нього. Так само з правдою...

А примирення? Дай Боже, щоб його дух став настільки густим, щоб могли ним випити тост за – спільне – майбутнє. По-правді і його зараз немає, але воно, хочемо чи не хочемо, все ж таки буде – щоб зараз стати минулим...

26.04.2003 р.

Із заміток до антології сільського еротизму:

Як Павлик Халимонів женився, то так йому спішилося, що як з церкви ледве вийшли, питається:

– Тетяно, то ти вже моя законна дружина?

– Так Павлику...

– То ходи за дзвіниціо!

04.05.2003 р.

Наша смерть потрібна нашим внукам – для їхнього кращого майбутнього. Якщо риба псується від голови, то чи здоровіє від хвоста?

25.05.2003 р. Львів

Думка львівська висловлена в голос у суботу, в присутності Андрія Садового і Анатолія Романюка: Важко побудувати в Україні національну державу, якщо в цьому будівництві мало крові героїв, а багато хлібного квасу.

28.05.2003 р.

Ллю воду без міри й безсоромно надіюся, що стане вона цілющим джерелом для народу всього нашого українського.

29.05.2003 р.

Це було у минулому тижні – у п'ятницю здається. Зібралися українці, українки та представники інших, не менш поважних націй та в дзеркальній залі Львівського університету розмовляли при круглому столі про Шевченка. Слухав я окремих слів та цілих речень й вибудовувався в моїй уяві образ Генія. Коли б він прийшов сюди – долаючи вулиці роз'їджені автомашинами, які їздять Бог знає як, але сам бачив, що кривди собі не роблять – й відкрив високі багато різьблені двері, то був би сіяючий, а водночас холодний як біла колона, яку було видно через вікно.

2004

27.04.2004 р.

Від цього інформаційного простору може в голові помутитися. Начитаєшся й надивишся про політику, афери й всякі дива на світі, а пізніше сниться. Одного дня сняться червоні стиглі помідори, які ростуть на полі як капуста – не на кущах, а прямо в землі. Другої ночі це може бути еротичний сон з участю представника/представниці інопланетної цивілізації. А на сам кінець сниться зустріч на берестейському вокзалі з президентом РФ Путіним. Цей останній взявся певно звідти, що у всіх українських газетах, які є нагода читати в Інтернеті, лають його за це, що тягне Україну в „єеп”.

В коментарі на одному з сайтів хтось назвав політичну систему в Росії й Україні „ордократією”. Коли подумати, то влучно, адже події показують, що „українська” (саме так, в лапках, дехто пише цю назву) влада таки справді здається більше розраховувати на підтрим-

ку орди московської як „своїх” громадян. Звідти й ординська (а може ординсько-мужицька?) модель поведінки показана в Мукачеві та підписування, всупереч фактичній доцільності, всяких підсунутих з Кремля договорів.

Ну, думаю, починаю сьогодні польську пресу, то може хоч тут будуть кращі вісті. Та дарма. Хоч-бо образ в багатьох чому відмінний, то назагал можна сказати – подивившись на польське політично-суспільне життя можна перестати соромитися цього, що діється в Україні. Бо й тут і там Бога не бояться, правдою торгують, а ще й людськими – нашими – долями. (Хоч у Польщі, яка вступає в Євросоюз це напевно більш по-європейськи ніж в придушений смердючим євразійським трупом України.) А ми? Ми будемо себе втішати невмирущим „аби гірше не було...”!

03.05.2004 р.

От і Підляшшя вже третій день у Європі – так званій Об’єднаній Європі, а по-іншому – в Євросоюзі. Але яке ця Європа має майбутнє? Тут тільки шукають як би всучити людям за дурно гроші. А в Азії люди набагато практичніші. От, хоч би в Китаї. Присудять людині смертну кару – привід завжди знайдеться, бо там на першому місці „добро загалу”, якому одиниця назагал заважає – розстріляють, органи, які під-

ходять до пересадки, продадуть, а родині ще вишлють рахунок за вистрілені набойі. То й не дивне, що в них нічого про „бюджетну діру” не чувати. Ага, в китайських ресторанах немає туалетів – так вчитав в одній із європейських газет (хоч, мабуть, не у всіх). На запитання чому так, журналістові відказали, що в ресторан ходять їсти, а не...

29.05.2004 р.

Минають дні, минають ночі. Коротко кажучи – спливає час. За цей час я вже прочитав декілька фрагментів „Польових досліджень з українського сексу” Оксани Забужко та дещо зі збірки „Сестро, сестро”. Пробував, але „нормально” читати цього не дається – мені, за інших говорити не буду. Трохи прочитав, трохи подумав...

А Андруховича, бачте, читав з початку до кінця. Одним словом – нормально. Отже – різниця поміж ними є. Андруховича можна читати „по-чоловічому” – так як колись в Кракові, далеко на північ, розпивали ми на вулиці пляшку горілки – утрюх: з Влодком і Ваньом. Багато чого по-чоловічому робиться зовсім інакше – як то в житті, в народному житті. Про життя наш поетично-співучий народ складав пісні, сотні тисяч пісень, а Андрухович і Забужко по одній в своїх романах процитували...

„...Злізло дівче на черешню ягідоньки рвати... А я знизу помагаю та й став підглідати... Сюда глянув, й туди глянув – аж світ закрутився... Люди добрі, та в черешни Рай Божий втворився...”.

Зрозуміло, що це з Андруховича. У Забужко теж цитата з пісні про життя...

„...Ой якби я знала, що буду вмирати, я б собі казала явора врубати, збудувати труну на чотири боки, щоб вона стояла тридцять штири роки, стояла, стояла та й почала гнити, та й стала до дівки труна говорити: або іспаліте, або порубайте, або порубайте – або тіло дайте...”. Народні пісні це ж і психоаналіз (скільки потенційних Фройдів повитих було попід десяткою снопів свіжо зжатого жита й провело свій вік за плугом) й психотерапія, й обсценія з елементами порнографії... А зараз? Зараз все, що тільки можемо, підписуємо своїм прізвищем та несемо до редакції того чи іншого журналу, або й до видавництва, щоб показати світові, що це наше!

А колись? Колись Юрась певно вигадував би жартівливі і соромітницькі співанки та вчив хлопців з сусідства, а Оксанка, пішовши заміж з батьківського дому, виводила б тужливо, що „як на воду камінь положити, так на чужині важко жити...”.

А зараз? Зараз вони визнані у світі творці української літератури. Це мабуть і є доказ, що світ змінюється на краще.

А я? А я ще, надіюся, буду мати що почитати від них – і „нормально” і пошматочкові, з подуманням...

30.05.2004 р.

Часу не підкупиш – навіть хабаром із золотого годинника з брильєнтами.

2005

02.05.2005 р.

Багато чоловіків вважає, що поява на світ дітей це їхня вина. Бо ж то вони найчастіше, інколи просто з цікавості, намагаються ініціювати статевий акт. Але все ж таки більшість жінок бере відповідальність на себе та оправдує це розповідями про якісь особливі принади материнства.

22.05.2005 р.

Що є в хаті в українця.
Ось під лавою сокира
(Бо усі ми прагнем миру).
Ось в куточку гострі вила
(Щоб яка свиня не з'їла).
Ось обріз під образами
(Бо Господня сила з нами)...

Фрагмент з твору якогось молодого закарпатця, відписаний з Інтернету. А ок-

рім цього знайшов я ще такий анекдот: – Куме, а чого ваш пес так на мене дивиться?

– Куме, не звертайте на нього уваги. Він просто так дивиться на кожного, хто їсть з його миски.

25.05.2005 р.

Ось недавно дивився в телебаченні фрагмент фільму та почув інтелектуальне висказання – з уст героїні, яка тільки що завершила сексуальне „змагання”. Вона сказала приблизно щось таке: „Зараз кондом перейняв функцію черевичка Попелюшки... Зустрічаємо незнайомого та закладаємо його й танцюємо цілу ніч, а вранці викидаємо – кондома, не незнайомого...” Може були там ще й інші, не менш цікаві та інтелектуальні висказання, але не було як додивитися...

* * *

Ось сьогодні на одному з сайтів прочитав, що у Києві радикально настроєні молодики вчинили погром у місці, де постійно збираються представники сексуальних меншин. Признаюся, що

прочитав лише початок повідомлення, але не про подробиці події чи про морально-політичну її оцінку мені тут йдеться, а про більш загальне.

Отже, хоч не є я „гомофобом”, то й важко назвати мене прихильником гомосексуалізму в найбільш розповсюдженому його розумінні, тобто „як чоловік з чоловіком”. Взагалі чоловіки мене сексуально не збуджують і дуже дивую жінкам, що вони в них бачать і чому все ж таки цікавляться цими чоловіками (хоч якщо мною, то дуже це приємне).

Інша справа жінки... Філософи, а особливо поети захоплювалися ними й вважали втіленням краси. А любов – це також краса неймовірна. А дві жінки й любов? О, це краса³ (у кубі!). Зараз, але де тут місце для мене? Мабуть, по захоплювавшись й естетично насолодившись віршами найславнішої античної лесбіянки Сафо, в справах більш приземних віддав би перевагу жінкам з орієнтацією гетеро... Гетерам?

* * *

Взавтра День Матері. Купую місцеву газету і бачу на першій сторінці лице знайомої, яка недавно народила другу дитину. Діти це сенс життя, – цитує її слова журналіст.

Ось так – жінки мріють, щоб бути матерями, задля чого виходять заміж. Для молодих чоловіків діти це дуже часто (може найчастіше?) ціна за те, щоб бути з дівчиною, яку кохають. Ціна для них інколи надсподівано велика.

Для декого це розплата за дошлюбний секс. Ось Ганна розповідає про свого знайомого, який зустрівши її в супермаркеті, кричав на все горло: „Що? Знов презервативи купуєш?” Коли б була так само „дотепна” як він, то б відкрикнула: „А ти чому не купував, поки не було ще пізно?”.

Так, зараз вже пізно – прийшлося йому швидко одружуватися та незабаром і батьком стане. А ще й зарікається: „Як буде син, то куплю йому марковий дрес”. А як буде дочка? „А, тоді куплю дрес у шматексі” (місцева назва крамниці з текстильним секендгендом)... А казали мудрі люди: Які батьки, таке й дітей ховання!

31.05.2005 р.

– Це таке нелюдське!

– Чому „нелюдське”? Це дуже людське – саме ж люди так роблять!

Продовження в наступних числах

Фото Ю. Гаврилюка

В тіні Чорнобиля

24 літа тому в Україні дошло до найбуйшої атомової катастрофи на цій планеті. А всьо почалося так...

25 квітня 1986 року в Чорнобильській атомній електростанції інженери під керівництвом атоміста Анатолія Дятлова проводили експеримент з перериванням засіяння парю генераторів на четвертому блоці, щоб справдити як довго можуть вони самотю сілою розгону продукувати кількість електричної енергії потрібну до аварійного керування реактором.

Одрання мот реактора була обніжена до 50%, але одна із інших електровнів несподівано станула і диспозитор у Кійові наказав, щоб пождати до вечора з виключанням реактора. Згода на його виключинє була видана ще того самого дня, об 11 годині вечером, але нучная зміна обслузі реактора не була до кунця зазнайомляна з процедурами, які млі бути в ході експерименту, а на своїх графіках млі повно скреслень і поправок од рукі.

В часі експерименту дошло до нестабільної праці реактора, великого скоку його моти і обслуга фактично втратила над ім контролю. Коло 1.30 вночі, 26 квітня, перегріта пара з системи

охолоджувая реактора розорвала його бетонову біологічну ослону, а послі наступів другі вибух. Будинок реактора був зніщани, до його самого досталося повітре, через що зачав горіти графіт з реактивної зони, а в атмосферу викиньони був радіоактивни пил.

Скаженє одчула вся Європа. Акція гасіння реактора тривала 9 дні. На острові попроміну хворобу захворіло коло 130 осіб з-посеред обслузі електровні і пожарнікув, котори перши приїхали вночі (коло 50 з їх померло до 2004 р., з того 28 вже у 1986 р.). Територія кругом електровні була закрита – так з'явилася безлюдна ЗОНА.

Але хто так напавду віновати катастрофі? Одни переконають, що Анатолій Дятлов, бо не слухав рад працівнікув (при оказії – тішився добрим здоровієм і умер не так давно), інши, що СССР, бо сам реактор був зробляни неодповідньо. Так чи сая знаємо, що через неостороужность і помилкі мнугох люди згинуло, а інши до ниніка мучаться з хворобами. А всьо було в ім'є СССР і його ідеї коб як найтанш, биле як – аби оно було і коб „інши краї не догнали”.

Вероніка КОСТЖАНОВСЬКА

3 хроніки подій на Підляшші

Старі і нові зустрічі на майстер-класах

4 лютого в Гмінній бібліотеці в Нарві підсумовано проект «Старі і нові зустрічі на майстер-класах». У його рамках проходили зустрічі, під час яких учасники – жителі Нарви та поближких сіл – між іншими малювали на склі, робили різдвяні прикраси та приготували традиційні підляські страви та наливки. Попробувати свіжескої їжі можна було на завершенні проекту, під час якого учасники майстер-класів розважалися при музиці місцевої групи «Art-Propag», у репертуарі якої між іншими українські народні і естрадні пісні.

Реалізація проекту відбулася в рамках програми «Дій місцево» Об'єднання самоуправління Єврорегіону Біловезька пушта.

«Вервочки» охрещені

12 лютого в будинку протипожежної охорони у Вуорлі відбулося надання назви «Вервочки» місцевому колективі. Під час вчорашнього концерту окрім «Вервочок» виступили також групи «Орляне» з Вуорлі та «Малінки» з Малінник.

Ансамбль діє від листопада 2008 року та виконує українські, в тому числі місцеві, білоруські та польські пісні, з якими успішно виступає на українських та білоруських конкурсах і переглядах. Веде його Володимир Рева з Рівного в Україні. Назва ансамблю нав'язує до неіснуючого вже села, яке колись знаходилося коло Вуорлі.

«Еней» у Білостоці

26 лютого в клубі «Гвінт» у Білостоці відбувся концерт альтернативної музики під гаслом «Впусти нове». Виступили на ньому ансамблі, які поєднують елементи музики ска, фольк, реге, фанки та поп-рок. Зіркою вечора був гурт «Еней» з Ольштина, який починав свою музичну кар'єру від українського фольку. Зараз ансамбль виконує як українські, так і польські пісні.

Український журналіст нагороджений

26-27 лютого в Гурові-Ілавському та Ольштині проходив Перший міжнародний фестиваль теле- і радіопрограм «Калиновий острів». Взяло в ньому участь 37 журналістів з України, Білорусі, Польщі і Прибалтики. Grand Prix конкурсу отримав Славомір Савчук, журналіст Радіо Білосток, автор україномовної програми «Думка українська». Нагороджено його передачу «Таку гарну ми мали церкву» – про нищення церков на Холмщині і Південному Підляшші в 1938 році.

Практиканти в Більську

1-14 березня у Комплексі шкіл ім. Адама Міцкевича в Більську, де існує найбільший на Підляшші пункт нав-

чання української мови як рідної, перебувала на педагогічних практиках 4-особова група студентів української філології Університету Марії Кюрі-Склодовської в Люблині. Практиканти придивлялися до уроків української мови та готувалися до самостійного ведення занять.

Практики люблінських студентів у Більську відбуваються постійно від багатьох років на основі договору, який комплекс шкіл підписав з двома люблінськими вузами – УМКС та Католицьким люблінським університетом.

Підсумування проектів у Гайнівці

4 березня у Гайнівському будинку культури підсумовано минулорічні проекти Об'єднання самоуправління Єврорегіону Біловезька пушта в рамках програми «Дій місцево». Стосувалися вони головно активізації малих місцевих громад, та у великій мірі були пов'язані з діями на користь збереження культурної спадщини у білорусько- та українськомовних гмінах Підляшшя. Одним із них був проект Товариства Спадщина Підляшшя «Заспіваймо пісню веселеньку – майстер-класи українських пісень для молоді», наслідком якого було виникнення

українського ансамблю «Джерело». Іншим – «Традиція (об)єднає покоління» Миського осередку культури в Кліщелях та Ініціативної групи в Дашах. У його рамках відтворено весільний обряд «придани» україномовного села Даші. Найвищі оцінки отримали проекти Вудкарського гуртка «Менюк» та Рільничого гуртка у Вуорлі. Один із них був пов'язаний із виданням альбому з історичними фотографіями містечка і його жителів – «Вуорля – історія записана картиною».

Під час презентації у Гайнівці представлено чотири проекти. Як ілюстрація одного із них виступив український ансамбль «Джерело» з Білостоку, в якому співає підляська молодь із сіл і містечок між Бугом та Нарвою.

Єврорегіон Біловезька пушта обіймає гміни по білоруському та польському боках кордону. По польському боці в його складі є понад 10 білорусько-, польсько- та україномовних гмін. Гроші з програми «Дій місцево» є доступні від 2006 року. Протягом того часу вдалося профінансувати понад 50 проектів, які посприяли активізації у підляських гмінах. У минулому році Єврорегіон підтримав 16 малих проектів, на які загалом призначив 55 тисяч злотих.

Українські фільмові подорожі

5 березня, в клубі «Фама» в Білостоці, в рамках «Короткометражних фільмових подорожей», відбулася презентація восьми фільмів з України, знятих різноманітною технікою, авторства молодих українських режисерів. Вони переможці багатьох

фестивалів, не лише в Україні, та зараз визначають шляхи розвитку і пошуків українського сучасного кіно.

Захід мав на меті ширшу презентацію молодого українського мистецтва, тому крім фільмів можна було подивитися у «Фамі» графіки Дмитра Куровського, лідера групи «Фоа-Хока» та послухати музики у виконанні українського гурту.

«Фоа-Хока», це один з найбільш екстравагантних гуртів на українській альтернативній сцені. Самі його учасники називають свою музику радикально-ескапістською.

Група була створена 1991 року в Чернігові та майже відразу почала розширювати географічні рамки, беручи активну участь в акціях Харківського творчого об'єднання «Нова сцена». Їх музика – це музика міста, написана городянами: індустріальні тенденції мистецтва 1990-их, поліфонія, поєднана з емоційно тихим співом, фольклорні традиції. На початку 1990-их «Фоа-Хока» виступала у Білостоці.

Захід був спрямований до всіх, яких цікавить сучасне авангардне українське мистецтво. Втішався він великим успіхом, зокрема серед молоді, яка чисельно заповнила зал білостоцького клубу.

Організатором заходу був Білостоцький осередок культури.

Зустріч воєводи з меншинами

8 березня у Воєводському управлінні в Білостоці підляський воєвода Мацей Живно зустрівся з представниками національних меншин регіону. Під час зустрічі були присутні Мацей Тефельський, повноважений у справах національних меншин при Підляському воєводі та

Юзеф Ружанський, директор Департаменту віросповідань та національних і етнічних меншин Міністерства внутрішніх справ і адміністрації. Союз українців Підляшшя представляв заступник голови д-р Мирослав Степанюк.

Метою зустрічі було обговорення поточних питань у діяльності організацій національних меншин та розмова з представником міністерства. Під час зустрічі за презентовано новий осідок Центру співпраці громадських організацій, у якому знайдеться також місце для організацій національних меншин. Проте, це була радше куртуазна, організована в перших місяцях кожного року зустріч, під час якої не обговорювалося серйозних проблем.

Ольга Пасічник у Білостоці

Того ж 8 березня, в рамках відзначень Шопенівського року, в Підляській опері і філармонії в Білостоці виступила з репертуаром Фридерика Шопена Ольга Пасічник, українська видатна співачка, яка від років проживає в Польщі. На фортепіано заграла її сестра – Наталія Пасічник.

«Ранок» у Білостоці

19-21 березня у спортивному залі Університету в Білостоці проходив Підляський туристичний ярмарок. На понад 75 стендах можна було ознайомитися з туристичною пропозицією з регіону, Литви та Білорусі. З українським фольклорним репертуаром виступив дитячо-молодіжний ансамбль «Ранок», який представляв на ярмарку місто Більськ.

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

**21 лютого 2010 року,
перейшовши земним шляхом 78 літ,
помер професор звичайний**

ВАСИЛЬ БІЛОКОЗОВИЧ

уродженець села Видова коло Більська, автор більш як 1000 наукових публікацій з ділянки літературної компаратистики, дослідник творчості Миколи Янчука – підляського піонера українського літературного слова та народознавчого вивчення нашого регіону.

Покійний похоронений був 1 березня 2010 року на православному Вольському цвинтарі у Варшаві.

*Щире співчуття родині Покійного
висловлюють*

*Союз українців Підляшшя
Редакція журналу „Над Бугом і Нарвою”*

Антін Середницький

Пам'яті

Професора Василя Білокозовича

*Вийшов з бідного села Підляшшя,
Досяг верховини
Славістики у Польщі
Також України.*

*Вивчав правди для людини,
Що Толстой усе шукав,
Труд всебічний гуманіста
Із Підляшшя Янчука.*

*Оформляв цінні журнали
В столиці, в Ольшині –
Його слава в зв'язках братніх
Ніколи не згине.*

25.11.2010 р.

